

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE ORTADOĞU'NUN YERİ VE ÖNEMİ
(2000-2010)**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN: İBRAHİM AKÇA

İSTANBUL, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE ORTADOĞU’NUN YERİ VE ÖNEMİ
(2000-2010)**

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN: İBRAHİM AKÇA

DANIŞMAN: YARD. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İSTANBUL, 2013

TEZ ONAYI

Enstitümüzün, Ortadoğu İktisadı Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506210003 no. lu İbrahim AKÇA' nın hazırladığı "Türkiye'nin Dış Ticaretinde Ortadoğu'nun Yeri ve Önemi (2000-2010)" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 15. maddesi uyarınca 02/07/2013 tarihinde saat 11.00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin *Kabulü* ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yard. Doç. Dr. İ. Murat BOZKURT	<i>olumlu</i>	<i>I. Murat Bozkurt</i>
Doç. Dr. Hamdi GENÇ	<i>Kabul</i>	<i>Hamdi Genç</i>
Doç. Dr. Cengiz TOMAR	<i>Kabul</i>	<i>Cengiz Tomar</i>

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı:	İbrahim AKÇA
Anabilim Dalı:	Marmara Üniversitesi, Ortadoğu İktisadı
Tez Danışmanı:	Yard. Doç. Dr. İbrahim Murat BOZKURT
Tez Türü ve Tarihi:	Yüksek Lisans, 2013
Anahtar Kelimeler:	Türkiye, Ortadoğu, Dış Ticaret

ÖZET

Doğal kaynakların yeryüzüne dengeli bir şekilde dağılmamış olması, iklim ve ürün çeşitliliği, üretim maliyeti ve tercihlerdeki farklılıklar dış ticaretin nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu bölgesi iklim koşullarının, yer altı kaynaklarının, üretim maliyetlerinin ve tercihlerdeki farklılıklarının yanı sıra stratejik önemi ile kendine özgü bir dış ticaret ortamına sahiptir.

2000-2010 yılları arasında Türkiye dış ticaretinde ihracatın yaklaşık olarak 114 milyar dolar, ithalatın ise yaklaşık olarak 185 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde, Türkiye dış ticaret değerlerinde büyük artışlar gerçekleşmesine rağmen ihracatın ithalatı belirli oranda karşılaması sonucu dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır.

Coğrafi konumu ve tarihi bağları sebebiyle sürekli ilişkiler içerisinde bulunduğumuz Ortadoğu bölgesi ile gerçekleştirilen dış ticarete, 2000-2010 yılları arasında (2000 yılı hariç) sürekli olarak Türkiye'nin kazançlı olduğu bir dış ticaret tablosu karşımıza çıkmaktadır. Bu durum dış ticaret açısından önemli sayılabilecek bir gelişmedir.

Bu tez çalışmasında, 2000-2010 yılları arası Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaret ilişkileri ele alınmaktadır. Dış ticaret değerleri ve ihracat-ithalatı yapılan başlıca fasıllar grafikler yardımı ile anlatılmaktadır. Çalışmamızda incelediğimiz Ortadoğu bölgesi; Irak, İran, Suriye, İsrail, Lübnan, Ürdün, Filistin, Yemen, Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman ülkelerini kapsamaktadır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname: İbrahim AKÇA
Field: Marmara University, The Middle East Economy
Supervisor: Asst. Prof. İbrahim Murat BOZKURT
Degree Awarded and Date: Master Degree, 2013
Keywords: Turkey, The Middle East, Foreign Trade

ABSTRACT

The factors that lead to the formation of the foreign trade are distribution of natural resources in an unbalanced way on earth, climatic differences on earth and accordingly different kinds of products produced, international price differences, differentiation of goods and pleasures.

The Middle East has a unique environment in the foreign trade not only with its climatic conditions, underground resources, price differences, pleasures of consumption but also with its geographical location and strategic importance.

Between the years of 2000-2010 in Turkey export of foreign trade is observed that approximately 114 billion dollars and import of foreign trade is the level of 185 billion dollars. Although between the years of 2000-2010 there is large increases in values of foreign trade in Turkey, the foreign trade deficit has emerged as a result of export satisfies a certain amount of import.

Continuously a foreign trade chart in favor of Turkey is appeared between the years of 2000-2010 (except for the year 2000) in the foreign trade with Middle East that we have ongoing relationship because of geographical location and historical ties. This is so important improvement for unfavorable foreign trade of Turkey.

In this thesis, foreign trade relations between Turkey and Middle East countries in the years of 2000-2010 are discussed. The foreign trade values and the main chapters in import-export are described visually with the help of graphics. In our study, we have dealt with Iraq, Iran, Syria, Israel, Lebanon, Jordan, Palestine, Yemen, Egypt, Saudi Arabia, Kuwait, Bahrain, Qatar, the United Arab Emirates and Oman countries in the Middle-East.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM TİCARET, DIŞ TİCARET VE ORTADOĞU

1.1. Ticaret Kavramı.....	3
1.2. Dış Ticaret Kavramı.....	4
1.3. Dış Ticaretin (Uluslararası Ticaret) Nedenleri.....	5
1.4. Ortadoğu.....	6
1.4.1. Ortadoğu Kavramı.....	7
1.4.2. Ortadoğu Bölgesi'nin Kapsadığı Alan ve Coğrafi Konumu.....	7
1.4.3. Ortadoğu Bölgesinin Önemi.....	8

İKİNCİ BÖLÜM 2000-2010 YILLARI ARASI TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER VE DIŞ TİCARET VERİLERİ

2.1. 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaretindeki Önemli Gelişmeler.....	10
2.1.1. Kasım 2000 Krizi.....	10
2.1.2. Şubat 2001 Krizi.....	11
2.1.3. İkiz Krizler (Twin Crises) Kavramı.....	11
2.1.4. 2008 Küresel Krizi.....	12
2.1.4.1. 2008 Küresel Krizinin Nedenleri.....	12
2.1.4.2. 2008 Küresel Krizinin Türkiye'ye Etkileri.....	13
2.2. 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Verileri.....	14
2.2.1. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	16
2.2.2. Türkiye'nin İhraç Ettiği Başlıca Fasıllar.....	17
2.2.3. Türkiye'nin İthal Ettiği Başlıca Fasıllar.....	18
2.2.4. Türkiye Dış Ticaretinin Dünya Ticaretindeki Yeri.....	19
2.2.4.1. Türkiye İhracatının Dünya İhracatındaki Payı.....	19
2.2.4.2. Türkiye İthalatının Dünya İthalatındaki Payı.....	20

2.2.5. Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarının Yeri.....	21
2.2.5.1. Türkiye İhracatında Ülke Gruplarının Yeri.....	21
2.2.5.2. Türkiye İthalatında Ülke Gruplarının Yeri.....	22
2.2.5.3. Türkiye Dış Ticaret Dengesinde Ülke Gruplarının Yeri.....	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-ORTADOĞU DIŞ TİCARETİ

3.1. Türkiye'nin İhracat-İthalat Gerçekleştirdiği Ortadoğu Ülkeleri.....	24
3.2. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti.....	25
3.2.1. Türkiye-Ortadoğu İhracatı.....	25
3.2.2. Türkiye-Ortadoğu İthalatı.....	26
3.2.3. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaret Hacmi.....	27
3.2.4. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaret Dengesi.....	28
3.3. Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticareti.....	29
3.3.1. Türkiye-İrak Dış Ticareti.....	29
3.3.1.1. Irak.....	29
3.3.1.2. Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri.....	32
3.3.1.3. Türkiye-İrak Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	33
3.3.1.4. Türkiye-İrak Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	34
3.3.2. Türkiye-İran Dış Ticareti.....	36
3.3.2.1. İran.....	36
3.3.2.2. Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri.....	39
3.3.2.3. Türkiye-İran Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	40
3.3.2.4. Türkiye-İran Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	41
3.3.3. Türkiye-Suriye Dış Ticareti.....	43
3.3.3.1. Suriye.....	43
3.3.3.2. Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri.....	45
3.3.3.3. Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	46
3.3.3.4. Türkiye-Suriye Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	47
3.3.4. Türkiye-İsrail Dış Ticareti.....	49
3.3.4.1. İsrail.....	49
3.3.4.2. Türkiye-İsrail Dış Ticaret Değerleri.....	50
3.3.4.3. Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	51
3.3.4.4. Türkiye-İsrail Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	52
3.3.5. Türkiye-Lübnan Dış Ticareti.....	54
3.3.5.1. Lübnan.....	54
3.3.5.2. Türkiye-Lübnan Dış Ticaret Değerleri.....	55
3.3.5.3. Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	56
3.3.5.4. Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	57
3.3.6. Türkiye-Ürdün Dış Ticareti.....	59
3.3.6.1. Ürdün.....	59
3.3.6.2. Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Değerleri.....	60
3.3.6.3. Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	61
3.3.6.4. Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	62
3.3.7. Türkiye-Filistin Dış Ticareti.....	64

3.3.7.1. Filistin.....	64
3.3.7.2. Türkiye-Filistin Dış Ticaret Değerleri.....	64
3.3.7.3. Türkiye-Filistin Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri..	66
3.3.7.4. Türkiye-Filistin Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	67
3.3.8. Türkiye-Yemen Dış Ticareti.....	69
3.3.8.1. Türkiye-Yemen Dış Ticaret Değerleri.....	69
3.3.8.2. Türkiye-Yemen Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri..	70
3.3.8.3. Türkiye-Yemen Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	71
3.3.9. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti.....	73
3.3.9.1. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri.....	73
3.3.9.2. Türkiye-S. Arabistan Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	74
3.3.9.3. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	75
3.3.10. Türkiye-Kuveyt Dış Ticareti.....	77
3.3.10.1. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Değerleri.....	77
3.3.10.2. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	78
3.3.10.3. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	79
3.3.11. Türkiye-Bahreyn Dış Ticareti.....	81
3.3.11.1. Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Değerleri.....	81
3.3.11.2. Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	82
3.3.11.3. Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	83
3.3.12. Türkiye-Katar Dış Ticareti.....	85
3.3.12.1. Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri.....	85
3.3.12.2. Türkiye-Katar Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri..	86
3.3.12.3. Türkiye-Katar Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	87
3.3.13. Türkiye-BAE Dış Ticareti.....	89
3.3.13.1. Türkiye-BAE Dış Ticaret Değerleri.....	89
3.3.13.2. Türkiye-BAE Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri..	90
3.3.13.3. Türkiye-BAE Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	91
3.3.14. Türkiye-Umman Dış Ticareti.....	93
3.3.14.1. Türkiye-Umman Dış Ticaret Değerleri.....	93
3.3.14.2. Türkiye-Umman Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri.....	94
3.3.14.3. Türkiye-Umman Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	95
3.3.15. Türkiye-Mısır Dış Ticareti.....	97
3.3.15.1. Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri.....	97
3.3.15.2. Türkiye-Mısır Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri..	98
3.3.15.3. Türkiye-Mısır Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar.....	99

SONUÇ.....101

KAYNAKÇA.....107

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Verileri (Dolar).....	14
Tablo 2: 2000-2010 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticaretinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%).....	16
Tablo 3: 2010 Yılında Türkiye'nin İhraç Ettiği Başlıca Fasıllar (İlk on).....	17
Tablo 4: 2010 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Başlıca Fasıllar (İlk on).....	18
Tablo 5: 2000-2010 Yılları Arasında Dünya İhracatı-Türkiye İhracatı (Milyon dolar).19	
Tablo 6: 2000-2010 Yılları Arasında Dünya İthalatı-Türkiye İthalatı (Milyon dolar)...20	
Tablo 7: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İhracatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar).....	21
Tablo 8: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İthalatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar).....	22
Tablo 9: 2000-2010 Yılları Arası Ülke Gruplarına Göre Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Bin dolar).....	23
Tablo 10: 2003-2010 Yılları Arası Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	32
Tablo 11: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İrak Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	33
Tablo 12: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	34
Tablo 13: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	35
Tablo 14: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	39
Tablo 15: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İran Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	40
Tablo 16: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	41
Tablo 17: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	42
Tablo 18: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri (Milyon dolar).....	45

Tablo 19: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	46
Tablo 20: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'ye İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	47
Tablo 21: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	48
Tablo 22: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İsrail Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	50
Tablo 23: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	51
Tablo 24: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	52
Tablo 25: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	53
Tablo 26: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Lübnan Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	55
Tablo 27: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	56
Tablo 28: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	57
Tablo 29: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	58
Tablo 30: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	60
Tablo 31: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	61
Tablo 32: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	62
Tablo 33: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	63
Tablo 34: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Filistin Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	65
Tablo 35: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Filistin Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	66
Tablo 36: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	67
Tablo 37: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	68
Tablo 38: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Yemen Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	69
Tablo 39: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Yemen Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	70
Tablo 40: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	71

Tablo 41: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	72
Tablo 42: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	73
Tablo 43: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	74
Tablo 44: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)...	75
Tablo 45: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	76
Tablo 46: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	77
Tablo 47: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	78
Tablo 48: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	79
Tablo 49: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'ten İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	80
Tablo 50: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Değerleri (Dolar)....	81
Tablo 51: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	82
Tablo 52: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	83
Tablo 53: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	84
Tablo 54: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	85
Tablo 55: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Katar Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	86
Tablo 56: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	87
Tablo 57: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	88
Tablo 58: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-BAE Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	89
Tablo 59: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-BAE Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	90
Tablo 60: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'ye İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	91
Tablo 61: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	92
Tablo 62: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Umman Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	93

Tablo 63: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Umman Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	94
Tablo 64: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	95
Tablo 65: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	96
Tablo 66: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	97
Tablo 67: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Mısır Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	98
Tablo 68: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on).....	99
Tablo 69: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on).....	100

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticareti (Dolar).....	15
Şekil 2: 2000-2010 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticaretinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (% yaklaşık).....	16
Şekil 3: 2010 Yılında Türkiye'nin İhraç Ettiği Başlıca Fasıllar ve Değerleri (Bin dolar).....	17
Şekil 4: 2010 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Başlıca Fasıllar ve Değerleri (Bin dolar).....	18
Şekil 5: 2000-2010 Yılları Arası Dünya İhracatında Türkiye İhracatının Payı (%).....	19
Şekil 6: 2000-2010 Yılları Arası Dünya İthalatında Türkiye İthalatının Payı (%).....	20
Şekil 7: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İhracatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar).....	21
Şekil 8: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İthalatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar).....	22
Şekil 9: 2000-2010 Yılları Arası Ülke Gruplarına Göre Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Bin dolar).....	23
Şekil 10: 2010 yılı Türkiye İhracatında İlk Onda Yer Alan Ortadoğu Ülkeleri (Milyon dolar).....	24
Şekil 11: 2010 yılı Türkiye İthalatında İlk Onda Yer Alan Ortadoğu Ülkeleri (Milyon Dolar).....	24
Şekil 12: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam İhracatı (Dolar).....	25
Şekil 13: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam İthalatı (Dolar).....	26
Şekil 14: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam Dış Ticaret Hacmi (Dolar).....	27
Şekil 15: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam Dış Ticaret Dengesi (Dolar).....	28
Şekil 16: 2000-2010 Yılları Arasında Irak'ın Günlük Petrol Üretim Değerleri (Bin varil/günlük).....	31
Şekil 17: 2000-2010 Yılları Arasında Irak'ın Doğalgaz Üretim Değerleri (Milyar m ³).....	31

Şekil 18: 2003-2010 Yılları Arası Türkiye-İrak Dış Ticareti (Dolar).....	32
Şekil 19: 2003-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İrak Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	33
Şekil 20: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	34
Şekil 21: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)...	35
Şekil 22: 2000-2010 Yılları Arasında İran'ın Günlük Petrol Üretim Değerleri (Bin varil/günlük).....	38
Şekil 23: 2000-2010 Yılları Arasında İran'ın Günlük Doğalgaz Üretim Değerleri (Milyar m ³).....	38
Şekil 24: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	39
Şekil 25: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İran Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	40
Şekil 26: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	41
Şekil 27: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)...	42
Şekil 28: 2000-2010 Yılları Arasında Suriye'nin Günlük Petrol Üretim Değerleri (Bin varil/ günlük).....	44
Şekil 29: 2000-2010 Yılları Arasında Suriye'nin Doğalgaz Üretim Değerleri (Milyar m ³).....	44
Şekil 30: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	45
Şekil 31: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	46
Şekil 32: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'ye İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	47
Şekil 33: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	48
Şekil 34: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İsrail Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	50
Şekil 35: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	51
Şekil 36: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)...	52
Şekil 37: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).	53

Şekil 38: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Lübnan Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	55
Şekil 39: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	56
Şekil 40: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	57
Şekil 41: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	58
Şekil 42: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	60
Şekil 43: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	61
Şekil 44: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)..	62
Şekil 45: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	63
Şekil 46: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Filistin Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	65
Şekil 47: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Filistin Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	66
Şekil 48: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	67
Şekil 49: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	68
Şekil 50: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Yemen Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	69
Şekil 51: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Yemen Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	70
Şekil 52: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	71
Şekil 53: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	72
Şekil 54: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	73
Şekil 55: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	74

Şekil 56: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	75
Şekil 57: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	76
Şekil 58: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	77
Şekil 59: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	78
Şekil 60: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	79
Şekil 61: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'ten İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	80
Şekil 62: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	81
Şekil 63: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	82
Şekil 64: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	83
Şekil 65: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	84
Şekil 66: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	85
Şekil 67: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Katar Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	86
Şekil 68: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)...	87
Şekil 69: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	88
Şekil 70: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-BAE Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	89
Şekil 71: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-BAE Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	90
Şekil 72: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'ye İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	91
Şekil 73: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	92
Şekil 74: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Umman Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	93

Şekil 75: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Umman Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	94
Şekil 76: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	95
Şekil 77: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	96
Şekil 78: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri (Dolar).....	97
Şekil 79: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Mısır Dış Ticaretinin Yeri (Dolar).....	98
Şekil 80: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)...	99
Şekil 81: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar).....	100

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı geçen eser
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
Böl.	Bölgesi
BP	British Petroleum
C.	Cilt
CIA	Central Intelligence Agency
Çev.	Çeviren
E.t.	Erişim Tarihi
Fed.	Federasyonu
G.	Güney
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBP	İhracat Bilgi Platformu
İEB	İsrail Elmas Borsası
İİBF	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
km	Kilometre
KTO	Konya Ticaret Odası
m ³	Metreküp
MEGEP	Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi

MENA	Middle East and North Africa
NATO	North Atlantic Treaty Organization
s.	Sayfa
S.	Sayı
S. Arabistan	Suudi Arabistan
SDE	Stratejik Düşünce Enstitüsü
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SL	Suriye Lirası
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu
TL	Türk Lirası
Top.	Toplam
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSES	Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
vb.	Ve Benzerleri

GİRİŞ

İnsanların yaşamları boyunca ihtiyaç duyduklarını ve sahip olamadıklarını elde etme arzuları, ürünlerin birbirleri ile değiştirilmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur. Zorunlu olarak ürünlerin el değiştirmesi(değiş-tokuş) faaliyetine ticaret denilmiştir. Ticari faaliyetlerin ülkeler arasında gerçekleşmesi ise dış ticaret olarak bilinmektedir.

Denizciliğin gelişmesi ve buna bağlı olarak yeni bölgelere ulaşılması, sanayi devrimi sonrasında üretimin artması ve mal çeşitlerinin çoğalması, günümüzde ise ulaşım imkânlarının iyileşmesi ve hızlı gelişen teknoloji ile iletişimin artması sonucu insanlar ve bölgeler arası mesafelerin kısılması ticaretin gelişmesini sağlamıştır.

İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri şehirlerde ticari faaliyetler eşit olarak gelişmemiş, kimi şehirler diğerlerine göre daha mühim bir konuma sahip olabilmıştır. Ortadoğu bölgesinde yer alan Şam, Halep, Bağdat ve Kahire gibi geçmişteki önemli ticaret şehirleri bunlardan bazılarıdır. Günümüzde Ortadoğu bölgesinin bu şehirleri eski önemlerini kaybetse de, bölgeyi önemli kılan yer altı kaynakları gibi farklı etkenler ortaya çıkmıştır. Petrol ve doğalgaz gibi günümüzün önemli enerji kaynakları Ortadoğu bölgesinde bolca mevcuttur. Ayrıca Basra Körfezi, Umman Körfezi, Aden Körfezi, Süveyş kanalı, Hürmüz boğazı, İstanbul ve Çanakkale boğazı ve Bâbü'l Mendeb boğazı gibi stratejik alanlar da Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. İran, Irak, Suudi Arabistan, Suriye ve İsrail gibi küresel anlamda önemli ülkelerin varlığı ve üç büyük dinin Ortadoğu kökenli olması da diğer önemli unsurlardır.

Bu çalışmada, 2000-2010 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaretinde Ortadoğu'nun yeri ve öneminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ülke guruplarının Türkiye dış ticaretindeki payı incelenerek, Ortadoğu bölgesi ile gerçekleştirilen dış ticaret ele alınmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, teorik anlamda ticaret ve dış ticaret kavramları üzerinde durulmaktadır. Dış ticaretin nedenlerine ve ülke ekonomileri açısından önemine değinilmektedir. Bununla birlikte Ortadoğu kavramı,

bölgenin önemi, kapsadığı alan ve coğrafi konumu irdelenmektedir. İkinci bölümde, 2000-2010 yılları arası Türk dış ticareti üzerinde durularak, Türk dış ticaretine ait veriler analiz edilmektedir. Kasım 2000, Şubat 2001 krizleri ve bunlarla ilişkili ikiz krizler kavramı incelenmektedir. 2008 küresel krizi ve nedenleri irdelenerek bunun Türk dış ticaretine etkileri ortaya konulmaktadır. Türkiye dış ticaret verileri, ihraç ve ithal edilen başlıca fasıllar, Türkiye'nin dünya ticaretindeki yeri ve Türkiye dış ticaretinde ülke gruplarının payı tablolar ve grafikler yardımı ile anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde, Ortadoğu ülkeleri ile mevcut dış ticaret verileri, ihracatı ve ithalatı yapılan başlıca fasıllar incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARET, DIŞ TİCARET VE ORTADOĞU

İnsanlar daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek için sürekli bir mücadele içerisinde. Bu mücadele esnasında, ihtiyaç duydukları bazı maddeleri hazır halde bulabilirken bazılarını ise işlemek zorunda kalmaktadırlar. Bitmek bilmeyen ihtiyaçların karşılanabilmesi için sürekli olarak çaba gösterilmektedir. Bu süreç içerisinde ise bazı olayların ve bunlar ile ilişkili kavramların ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

İnsan ihtiyaçları konusunda birçok filozof gibi Gazali'de; insanın yiyecek, giyecek ve mesken olmak üzere üç şeye muhtaç olduğunu söylemektedir. Beslenmek ve hayatını devam ettirebilmek için yiyeceğe, sıcaktan ve soğuktan korunabilmek için giyeceğe ve bunun yanı sıra kendisini, ailesini ve malını diğer yıkıcı, dış etkenlerden koruyabilmek içinde meskene muhtaç olduğunu belirtmektedir.¹ Günümüzde ise, insanın muhtaç olduğu unsurlar sade bir şekilde düşünüldüğünde yine bu üç öge ile karşılaşılmaktadır. Ancak, bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler, küreselleşme ve bununla birlikte artan kültürel, ekonomik ve politik ilişkiler insanların ihtiyaçlarını ve ihtiyaçlarının çeşitliliğini arttırmıştır. İnsan ihtiyaçlarında yaşanan artış, üretim teknolojisinde gerçekleşen ilerlemeler, haberleşme ve ulaşım alanındaki gelişmeler dünya ticaretinin gelişmesindeki temel faktörler olmuştur.²

1.1. Ticaret Kavramı

Bir zamanlar göçebe olarak ilkel bir yaşam biçimi sürdüren insan topluluklarının ilk ekonomik hareketleri, ya da yaşamlarını sürdürebilmek için yaptıkları ilk faaliyetler, genellikle toplayıcılık ve avcılık olarak edilmektedir.³ İlk olarak toplayıcılık ve avcılık eylemlerini gerçekleştiren insan topluluklarının daha sonra

¹ Sabri Orman, **Gazali'nin İktisat Felsefesi**, 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, s.116.

² Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1999, s.11.

³ Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, 4. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 1997, s.12.

yerleşik hayat tarzına geçtikleri görülmektedir. Toprağın işlenmesi ile tarım ürünleri yetiştirilmiş ve bunların farklı olanlarının ise değış tokuşu gerçekleştirilmiştir.

Ticaret çeşitli ürünlerin birbirleriyle değıştirilmesi zorunluluğundan dolayı ortaya çıkmıştır. İlk bizzat üreticiler arasında yapılan bu değıştirme, zamanla bir aracıyı gerektirmiştir. Doğanın farklılaştırdığı çeşitli üretim bölgelerinin birbirlerine uzaklığı özellikle bu aracıyı zorunlu kılmıştır. İnsanlar arasında doğan bu yeni iş bölümüne ticaret, bu işi gerçekleştirene de tüccar denilmiştir.⁴ Ticaret ve fiyatlar çok eski zamanlardan beri var olmuştur. Çakmak taşı ve amber ticareti yapan gezici tüccarların var olduğunu ve bunların seyahatlerinin dönüşünde Doğu ya ait (egzotik) ve yerli piyasada bulunmayan ve kâr getiren malları sattıkları bilinmektedir.⁵

Arapça kökenli bir kavram olan ticaret sözcüğü ürün, mal vb. alım satımı ve kazanç amacıyla yürütülen alım satım faaliyeti olarak tanımlanmaktadır⁶. Ticaret, üretilen mal ve hizmetlerin belirli bir ücret karşılığında son kullanıcıya ulaştırılması sağlanan alım ve satım faaliyetlerinin tamamı olarak tanımlanabilir.⁷

1.2. Dış Ticaret Kavramı

Bireyler arasında yapılan ticaretin devletlerarası düzeyde gerçekleşmesi ticarettten farklı bir kavram ile ifade edilmektedir. Bu kavram ise dış ticaret olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı çalışmalarda dış ticaret kavramının uluslararası ticaret kavramı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Dış Ticaret sözcüğü, bir devletin yabancı devletlerle yaptığı alışveriş, ithalat ve ihracatın tümü olarak tanımlanmaktadır⁸. Uluslararası düzeyde çeşitli ülkelere ait sanayi ve ticaret kurumları arasında yaşanan ekonomik değışimlerle ilgili ticaret dalı olarak da belirtilmektedir⁹. Farklı bir kaynakta, yabancı memleketlerle yapılan ticaret, dışarıya

⁴ Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.404.

⁵ Joan Robinson, **İktisat Felsefesi**, Savaş Vural (çev.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayını, İ.İ.B.F. Yayın No:366, 1984, s.31.

⁶ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, <http://www.tdk.gov.tr>, (e.t.:01.12.2011).

⁷ T.C. M.E.B., **Muhasebe ve Finansman-Dış Ticaret Kavramları**, Ankara: MEGEP Yayını, 2011, s.3.

⁸ Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, <http://www.tdk.gov.tr>, (e.t.:01.12.2011).

⁹ Maurice Bouvier Ajam, Jean Ibarolla, Nicolas Pasquarelli, **Marksist Ekonomi Sözlüğü**, B.Aren ve İ.Yaşar (çev.), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1977, s.99.

mal satma ve dışarıdan mal alma şeklinde de ifade edilmektedir¹⁰. Ayrıca uluslararası ticarete dış ticaret ile aynı anlamı taşımakta olup, farklı ülkeler arasında gerçekleşen mal ve hizmet mübadele sürecini ifade eder.¹¹

1.3. Dış Ticaretin (Uluslararası Ticaret) Nedenleri

Günümüzde ülkelerin dış ticaret yapmalarını gerektiren en temel neden, ülkelerin mal ve hizmet üretimlerinin yeterli miktarda olmamasıdır. Doğal kaynakların yeryüzüne dağılımı dengeli bir şekilde gerçekleşmemiştir. Doğal kaynaklar açısından zengin ülkeler, söz konusu ürün fazlalarını ihracata ayırmaktadır. İç üretimle ihtiyacını karşılayamayan bir ülkenin ise ihtiyaç duyduğu bir ürünü temin etmesinin tek yolu ithalattır.¹² Ülkelerin coğrafi konumlarının ve bununla bağlantılı olarak iklim şartlarının ayrıca yer altı ve yer üstü kaynaklarının farklı olması dış ticareti zorunlu kılan etkenlerdendir.

Dış ticaretin yapılmasının diğer bir nedeni de, uluslararası üretim maliyetlerinde farklılıkların görülmesidir. Kimi ülkeler, belirli malları üretmede diğerlerinden daha etkindir ve söz konusu malları daha ucuza üretirler. Genellikle ülkeler ucuza ürettikleri malları yurtdışına satar, pahalı ürettikleri malları da yurtdışından alırlar. Böylece ülkeler, ucuza ürettikleri ürünlerde uzmanlaşırlar ve kaynakları daha etkin şekilde kullanabilirler.¹³ Asgari maliyet ile üretim yapılması, rasyonel üretimin en mühim koşullarından biridir.¹⁴

İnsanların tüketim alanlarındaki zevkleri her zaman birbirine uymayabilir. Bazıları, ürünün bir türünü tercih edebilirken, başkaları diğer ürünü tercih edebilir. Bu tercih farklılığı, ürünlerin farklı olmasına sebep olup, ülkelerin dış ticaret yapmasına neden olmaktadır.¹⁵ Zevk ve tercihlerdeki farklılıklar, dış ticareti teşvik eden önemli bir faktördür. Zevk ve tercihlerin farklı olması nedeniyle, bireyler arzu ettikleri mal ve

¹⁰ Ayhan Öney, **İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü**, 3.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1978, s.73.

¹¹ Osman Z. Orhan, Seyfettin Erdoğan, **İktisada Giriş**, 2. Baskı, İstanbul: Avcı Ofset, 2006, s.525.

¹² C. Erdem Hepaktan, Serkan Çınar, **Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bölgesel Profili**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yayınları, 2011, C:XXX, S:I, s.118.

¹³ Hepaktan, Çınar, a.g.e., s.118.

¹⁴ Orhan, Erdoğan, a.g.e., s.526.

¹⁵ Hepaktan, Çınar, a.g.e., s.118.

hizmetlerin tümüne ülke sınırları içerisinde ulaşma imkânına sahip olmayabilirler.¹⁶

Dış ticaretin nedenlerini; yurtiçi talebi karşıladıktan sonraki üretim fazlasını değerlendirme girişimi, doğal kaynakların yetersizliği ve iklim koşullarının farklılığından dolayı yerli üretimin yetersiz olması, uluslararası fiyat farklılıkları ve mal farklılaştırması gibi başlıklar altında toplamak doğru olacaktır.

1.4. Ortadoğu

Ortadoğu bölgesi incelenirken diğer bölgelerin sahip olmadığı birçok farklı unsurla karşılaşmaktayız. Farklı etnik toplulukların burada yaşamasından dolayı köklü bir tarihi ve kültürel geçmişinin olması, üç büyük semavi dinin Ortadoğu kökenli olması, zengin yer altı kaynaklarının mevcut olması, önemli ticaret yollarının varlığı ve bunların stratejik konumu Ortadoğu'yu dünyanın diğer bölgelerinden ayrıcalıklı kılan unsurlar olarak ifade edilebilir. Ortadoğu, halklarının çeşitliliğini, dini mezheplerinin çokluğunu ve siyasal kadrolarının kararsızlığını kıtaların kavşak noktası olma durumuna borçludur.¹⁷

Ortadoğu'nun batı devletleri tarafından öneminin anlaşılması ile Osmanlı devletinin yıkılışının aynı zaman dilimine tesadüf edişi anlamlıdır. Batı, Afrika ve Asya'da sömürü düzenini kurduğu bir dönemde, bu düzenine daha geniş boyutlar kazandırmak ve ömrünü uzun kılmak noktasında Osmanlı Devleti'ni engel olarak görmüştür. Bu engelden kurtulmak için plan ve politikalar geliştirmiştir.¹⁸ Ortadoğu bölgesindeki bazı aşiret ve kabile reislerine yardım etmeleri karşılığında bağımsızlık tanınacağı yönünde vaatlerde bulunulması, bölgede görülen Arap milliyetçiliği (pan-Arabizm) hareketlerinin batılı devletler tarafından desteklenmesi bu plan ve politikalarından bazıları olarak gösterilebilir.

¹⁶ Orhan, Erdoğan, a.g.e., s.526.

¹⁷ Jacqueline Beaujeu-Garnier, **Ortadoğu Ekonomisi**, Ahmet Angın (çev.), İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967, s.21.

¹⁸ Yusuf Yazar, **Ortadoğu: Değişen Dengeler**, İstanbul: Seha Neşriyat, 1989, s.70

1.4.1. Ortadoğu Kavramı

Ortadoğu bölgesi ifade edilirken çeşitli tanımlamalar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum araştırmacıların bölgeye olan yaklaşımlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Temelde Ortadoğu kavramının, Şark (Doğu) ve Yakındoğu (Near East) kavramları gibi batı merkezli olduğu ve sübjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olarak ortaya çıkarak kullanım sahasına girdiği söylenebilmektedir. Bu kavramlaştırmanın temeli, Avrupa'nın dünyanın merkezi olarak kabul edilmesi ve dünyanın diğer bölgelerinin bu merkeze olan uzaklıklarına göre "yakın", "orta" ve "uzak" şeklinde kategorize edilmesidir.¹⁹

Orta Şark tabiri, 1902 senesinde Amerikalı bir bahriye subayı olan, meşhur denizcilik tarihi ve stratejisi uzmanı Alfred Thayer Mahan tarafından ortaya konulmuştur. O yıllarda Londra'da çıkartılan *National Review* isimli bir dergide yayımladığı makalede, Basra körfezinin öneminden bahsederek, Arabistan ve Hindistan arasındaki bölgeye ilk kez Orta Şark(Middle East) ismini vermiştir.²⁰ Böylece, Ortadoğu kavramı ilk olarak Orta Şark ifadesiyle tabir edilmiştir.

Ortadoğu ile ilgili olarak hangi tanım dikkate alınıralsa alınsın, daha çok dinsel anlamda Müslümanların, etnik anlamda ise Türk, Arap ve Farsların çoğunluğunu oluşturduğu bir bölge akla gelmektedir.²¹ Ortadoğu'nun dini ve etnik anlamlarının yanında, çatışmalar ve kargaşa ortamlarıyla, zengin petrol ve doğalgaz rezervleri ile hafızalarda yer edindiği de söylenebilir.

1.4.2. Ortadoğu Bölgesi'nin Kapsadığı Alan ve Coğrafi Konumu

Ortadoğu, en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Sudan, Etiyopya ve Mısır'dan başlayan doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Katar,

¹⁹ Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi?", *Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi*, Kasım 2003, S.10. http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/orta_dogu.htm, (31 Aralık 2011), (par.4).

²⁰ Bernard Lewis, "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", 1964, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yay., C:XII, <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php> (31 Aralık 2011) s.75.

²¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005, s.25.

Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dâhil edildiği, güneyde ise Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanabilir.²²

Bugün ise, Ortadoğu denildiğinde; kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen ülkelerinin çevrelediği, kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge akla gelmektedir.²³

Matematik konumu itibariyle, Ortadoğu; Ekvatora göre, kuzeyde 42 derece kuzey, güneyde 13 derece kuzey enlemleri arasında ve kuzey yarım küresinde yer almaktadır. Baş meridyene göre ise, batıda 24 derece doğu, doğuda 62 derece doğu boylamları arasında ve doğu yarım küresinde bulunmaktadır.²⁴ Ortadoğu bölgesinin, coğrafya açısından sınırlarının Karadeniz, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi ile Hazar Denizi'nin çevrelediği alan olarak tespit edilmesi uygun olacaktır.²⁵

1.4.3. Ortadoğu Bölgesinin Önemi

Ortadoğu dini, tarihsel ve ekonomik anlamda oldukça önemli bir bölgedir. Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini de içine alan Büyük Ortadoğu adı verilen bölgede dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %80'i, doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık %50'si bulunmaktadır. Dar anlamdaki Ortadoğu'yu dikkate aldığı anda bile bu oranlar %70 ve %35'in altına düşmemektedir.²⁶

Petrol'ün yaşantımızdaki rolünü kazanması ve Ortadoğu'nun petrol vesilesi ile uluslararası ilişkiler alanında önemli bir gerilim odağı haline gelmesi, sanayi/teknolojik ilerlemenin ve kolonicilik politikalarının temelini oluşturduğu karmaşık bir sürecin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük güçlerin

²² Arı, a.g.e., s.25.

²³ Ramazan Özey, **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009, s.4.

²⁴ Özey, a.g.e., s.5.

²⁵ Tufan Karaaslan, **Ortadoğu'nun Coğrafyası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s.5.

²⁶ Arı, a.g.e., s.27.

²⁷ Haluk Ülman, Şule Kut, Mensur Akgün, Nebil İlseven, Gün Kut, **Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını(TÜSES), 1991, s.77.

Ortadoğu bölgesi üzerindeki politikalarını petrol belirlemiştir.²⁸ Devletlerin Ortadoğu ülkeleri ile kurdukları ikili ve çoklu ilişkilerde; petrol sahalarının varlığı, petrol üretimi, petrol sevkiyatı ve sevkiyatların güvenliği gibi konular göz önünde bulundurulmuştur.

Özellikle son yüzyılda, sahip olduğu yer altı kaynakları, jeostratejik ve jeopolitik önemiyle dünyayı kontrol etmek isteyen eğilimler ve sistemler nezdinde, dünya egemenliğinin kilit noktası olarak görülmüştür.²⁹

Ortadoğu çok sayıda topluma ev sahipliği yapmıştır. Üç semavi dinin Ortadoğu kökenli olduğu kabul edilmektedir. Ekonomik ve kültürel anlamda kıtalararası bir köprü konumundadır. Günümüz toplumunun ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına bolca sahiptir. Dünya ticareti açısından bakıldığında İstanbul, Çanakkale, Hürmüz ve Bâbü'l Mendeb boğazlarının ve Süveyş kanalının bölgede bulunması önem arz etmektedir.

²⁸ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Ortadoğu'ya Etkileri**, Ankara: Global Strateji Enstitüsü, Başak Matbaacılık, 2005, s.20.

²⁹ Yazar, a.g.e., s.70.

İKİNCİ BÖLÜM

2000-2010 YILLARI ARASI TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDEKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER VE DIŞ TİCARET VERİLERİ

2.1. 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaretindeki Önemli Gelişmeler

Türk ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizlerde dışsal etkenlerin yanı sıra krizlerin başlıca nedenleri sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olması yatmaktadır.³⁰

2008 küresel krizini göz ardı edecek olursak, Türkiye son olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001'de kendi ekonomisine ait krizlerini yaşamış ve kendi ekonomisinin doğurduğu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

2.1.1. Kasım 2000 Krizi

22 Kasım krizi finansal sistem kaynaklı bir krizdir. Aktörü bankacılık kesimidir. Finans piyasalarında yaşanan bu etkileşim, aktör konumundaki bankacılık kesimin tetiğe basması ile krize dönüşmüştür. Bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmaları, kamu ve özel bankaların borçlanma telaşına girmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin dışsal (euro) piyasalardaki borçlanma faizi üzerindeki risk primlerinin yükselmeye başlaması bankaların dış borçlanmalarının zora girmesine neden olmuştur.³¹

Kasım 2000 krizinin temelinde yatan en önemli etken bankaların açık pozisyonlarını kapatabilmek amacıyla Merkez Bankası'ndan döviz talep etmeleri

³⁰ Ahmet Fazıl Özsoylu, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitabevi, 2011, s.284.

³¹ Zeynep Karaçor, *Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri*, Konya: Çizgi Kit.Yay.,2008,s.387. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKARACOR.PDF (e.t. : 31 Aralık 2012)

olmuştur. Merkez Bankası döviz talebini karşılamak için piyasadan TL çekince likidite azalmış ve sonuç olarak faizler iyice yükselmiştir.³²

2.1.2. Şubat 2001 Krizi

Döviz krizi niteliğindeki 21 Şubat 2001 krizine, temelde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. 2000–2001 yılı krizlerinin oluşmasına sebep olan faktörler, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka – reel sektör – kamu), kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kâr ve faiz riskinin artmasıdır.³³

2.1.3. İkiz Krizler (Twin Crises) Kavramı

İkiz kriz kavramı bir para krizi ile bankacılık krizi arasındaki etkileşime bağlı olarak ortaya atılmış bir kavramdır. 1982 yılında Şili’de, 1992 yılında Finlandiya’da ve İsveç’te ve son dönemde ise Asya’da meydana gelen krizler en önemli örnekleridir.

İkiz krizler, bir para krizinin bankacılık krizine neden olması ya da bir bankacılık krizinin para krizine neden olması şeklinde iki türlü gerçekleşebilmektedir.³⁴ İkiz kriz modeline göre para ve bankacılık krizleri eş zamanlı olarak yaşanabileceği gibi, birbirlerini tetikleyerek yakın zaman dilimleri içerisinde de yaşanabilmektedir.³⁵

22 Kasım 2000 tarihinde, Türkiye’de bankacılık sektöründe başlayan kriz 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşmüş ve ikiz kriz (twin crises) karakterine bürünmüştür. Yaşanan bu ikiz krizler sonrasında, ekonomide yüzde 8.5-9 oranında daralma, ulusal gelirden 51 milyar dolar azalma, kişi başına gelirden 725 dolar gerileme gerçekleşmiştir. 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, yüzde 30'lara düşen

³² Özsoylu, a.g.e., s.270.

³³ Karaçor, a.g.e., s.388.

³⁴ Bülent Erdoğan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri**, Kahramanmaraş: (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.19. http://kutuphane.ksu.edu.tr/e-tez/sbe/T00526/Bulent_Erdogan_TEZ.pdf (e.t. : 31 Aralık 2012)

³⁵ Yunus Emre Ergenç, **Ekonomik Krizlerin Nedenleri Ve Çözüm Önerileri**, Balıkesir, 2009, s.19. http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf, (e.t. : 02 Şubat 2012)

enflasyon yüzde 70'i aşmış, hazinenin faiz ödemeleri yüzde 101 artmış ve iç borç stoku 2000 yılındaki değerinin 4 katına ulaşmıştır.³⁶

2.1.4. 2008 Küresel Krizi

2000 yılının sonlarında dünya ekonomilerinde yavaşlama belirtileri ortaya çıkmış, başta ABD olmak üzere Avrupa ve Japonya Merkez Bankaları, uyguladıkları para politikalarında önemli bir gevşemeye gitmişlerdir. Faiz oranlarını düşürerek ekonomik yavaşlamanın sonuçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bu dönemde izlenen gevşek para politikaları, bir yandan varlık fiyatlarında şişme yaratırken, diğer yandan bankaların kısa vadeli ve düşük faizle borçlanarak, başta konut kredisi olmak üzere uzun vadeli kredi yatırımları yapmalarını teşvik etmiştir. Özellikle ABD'de bankaların, konut kredilerine olan talebi arttırmak amacıyla kredi çeşitlendirmesine gitmesi ve kredi koşullarını esnekletmesi de, geri ödeme olasılığı düşük olan tüketicilerin kredi kullanım oranının hızla artmasına neden olmuştur. Burada önemli olan, kredi alanlara gelecekte faizlerin değişebileceği ihtimali ile ilgili herhangi bilgi verilmemesidir.³⁷

ABD Mortgage piyasalarında, 2007 yılından itibaren öncelikle kredi krizine ve ardından likidite krizine dönüşerek global finansal sistemini etkisi altına alan 2008 küresel krizinin etkileri, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede hızla yayılmıştır.³⁸ 2007 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan finansal dalgalanma, hem ABD ekonomisini hem de başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkenin ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.³⁹

2.1.4.1. 2008 Küresel Krizinin Nedenleri

Küresel krizin oluşmasında, emlak fiyatlarının artması ve faiz oranlarının yükselmesiyle birlikte kredilerin geriye ödenememesi etkili olmuştur. Krizi şiddetlendiren ve tüm dünyaya yayılmasına neden olan unsur ise kredilere dayanılarak

³⁶ Karaçor, a.g.e., s.388.

³⁷ Özsoylu, a.g.e., s.300.

³⁸ Gülcan Çağıl, **2008 Küresel Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansının Electre Yöntemi İle Analizi**, İstanbul: Maliye Finans Yazıları, 2011, S.93. s.62. http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/93/Maliye_Finans-93_Gulcan_CAGIL.pdf (e.t. : 31 Ocak 2012).

³⁹ Çağıl, a.g.e., s.60.

yapılan işlemlerin oluşturduğu bir çeşit kredi krizidir. Soruna neden olan unsur, kredilerin çok fazla miktarda el değiştirmesinden kaynaklanmıştır.⁴⁰

Temel olarak küresel krizin nedenleri; Mortgage kredilerinin yapısının bozulması, faiz yapısının uyumsuzlaşması, konut fiyatlarındaki balon artışlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında yaşanan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunlar olarak sıralanabilir.⁴¹

2.1.4.2. 2008 Küresel Krizin Türkiye'ye Etkileri

Küresel krizin ekonomiler üzerindeki etkisinin dış ticaret, dış finansman ve beklentiler olmak üzere üç temel kanal üzerinden ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Türkiye ekonomisinin küresel krizin etkisini her üç kanaldan da hissettiği görülmüştür. İhracatımızın önemli bir kısmının krizden görece olarak en çok etkilenen ülkelere yönelik olması ve ihraç ürünlerimizin küresel ekonominin devresel hareketlerine duyarlı mallardan oluşması önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda kronik olarak süregelen ve yapısal bir özellik taşıyan iç tasarruf açığı nedeniyle, dış finansman kaynaklı büyüyen diğer birçok ülke gibi Türkiye'de dış finansman koşullarındaki bozulmanın etkisinde kalmıştır. Son olarak, özel sektörün ekonomiye ilişkin beklentilerinde ortaya çıkan bozulmanın, geçmişte sık aralıklarla yaşanan krizlerin de etkisiyle birlikte, diğer ülkelere kıyasla Türkiye'de daha belirgin olarak yaşandığı gözlenmiştir.⁴²

Büyük yatırım bankası olan Lehman Brothers'ın 2008 Eylül ayında iflası ve diğer pek çok olumsuz gösterge sonucunda Avrupa ülkelerinin bankacılık sistemleri de krizden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Hükümetler çeşitli paketlerle ve önlemlerle hem ekonomilerini hem de bankacılık sistemlerini kurtarmaya çalışmışlardır.⁴³ Türkiye'de ise küresel krizin bankacılık sistemi üzerindeki etkileri sınırlı kalmıştır. 2001 krizinden

⁴⁰ Özsoylu, a.g.e., s.301.

⁴¹ **10 Soruda Küresel Kriz**, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/460082.asp#storyContinues> (e.t. : 31 Ocak 2012).

⁴² Barış Çınar, Ömer Erdoğan, Tuğrul Gürgür ve Tandoğan Polat, **Küresel Kriz, Etkileşim Kanalları ve Türkiye Ekonomisi**, 2010, S.7. s.2. <http://www.tcmb.gov.tr/research/ekonominotlari/2010/tr/EN1007.pdf> (e.t. : 31 Ocak 2012).

⁴³ Çağıl, a.g.e., s.61.

sonra Türk bankacılık sektörüne getirilen yeni düzenlemeler ve sıkı tedbirler sayesinde küresel krizin Türkiye'ye etkilerinin sınırlı kalması sağlanabilmiştir.⁴⁴

Türkiye'de krizden en fazla etkilenen sektörler inşaat ve imalat sanayi olmuştur. İmalat sanayi 2009 yılının ilk çeyreğinde %-21,8 gerilemiş, inşaat sektörü ise ikinci çeyrekte %-21,4 oranında gerilemiştir.⁴⁵ Bu dönemde krizi ağırlaştıran en önemli etken Türk özel sektörünün 2008 krizine yüksek oranlı döviz borcu ile girmiş olması ve kriz kaynaklı talep daralmasıyla birlikte ihracat kapasitesinde azalma yaşanmış olmasıdır. Bu süreç reel sektörün küçülmesine yol açmış, dış kaynak bulmasını zorlaştırmış, risk algılaması ve borçlanma maliyetlerinin artmasına neden olmuştur.⁴⁶

2.2. 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Verileri

2000-2010 yılları arasında Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu toplam ihracat 820 milyar dolar, ithalat 1.269 milyar dolar, dış ticaret hacmi 2.089 milyar dolar ve dış ticaret dengesi -450 milyar dolardır. Bu dönemde ihracat yaklaşık 4, ithalat 3,4 ve dış ticaret hacmi 3,6 katına ulaşmıştır. İhracat, ithalat ve dış ticaret hacmi 2008 krizi döneminde en yüksek değerlerine ulaşmış, ardından ise düşüş yaşanmıştır.

Tablo 1: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Verileri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Tic. Hacmi	Dış Tic. Dengesi
2000	27.774.906.045	54.502.820.503	82.277.726.548	-26.727.914.458
2001	31.334.216.356	41.399.082.953	72.733.299.309	-10.064.866.597
2002	36.059.089.029	51.553.797.328	87.612.886.357	-15.494.708.299
2003	47.252.836.302	69.339.692.058	116.592.528.360	-22.086.855.756
2004	63.167.152.820	97.539.765.968	160.706.918.788	-34.372.613.148
2005	73.476.408.143	116.774.150.907	190.250.559.050	-43.297.742.764
2006	85.534.675.518	139.576.174.148	225.110.849.666	-54.041.498.630
2007	107.271.749.904	170.062.714.501	277.334.464.405	-62.790.964.597
2008	132.027.195.626	201.963.574.109	333.990.769.735	-69.936.378.483
2009	102.142.612.603	140.928.421.211	243.071.033.814	-38.785.808.608
2010	113.883.219.184	185.544.331.852	299.427.551.036	-71.661.112.668
Top.	819.924.061.530	1.269.184.525.538	2.089.108.587.068	-449.260.464.008

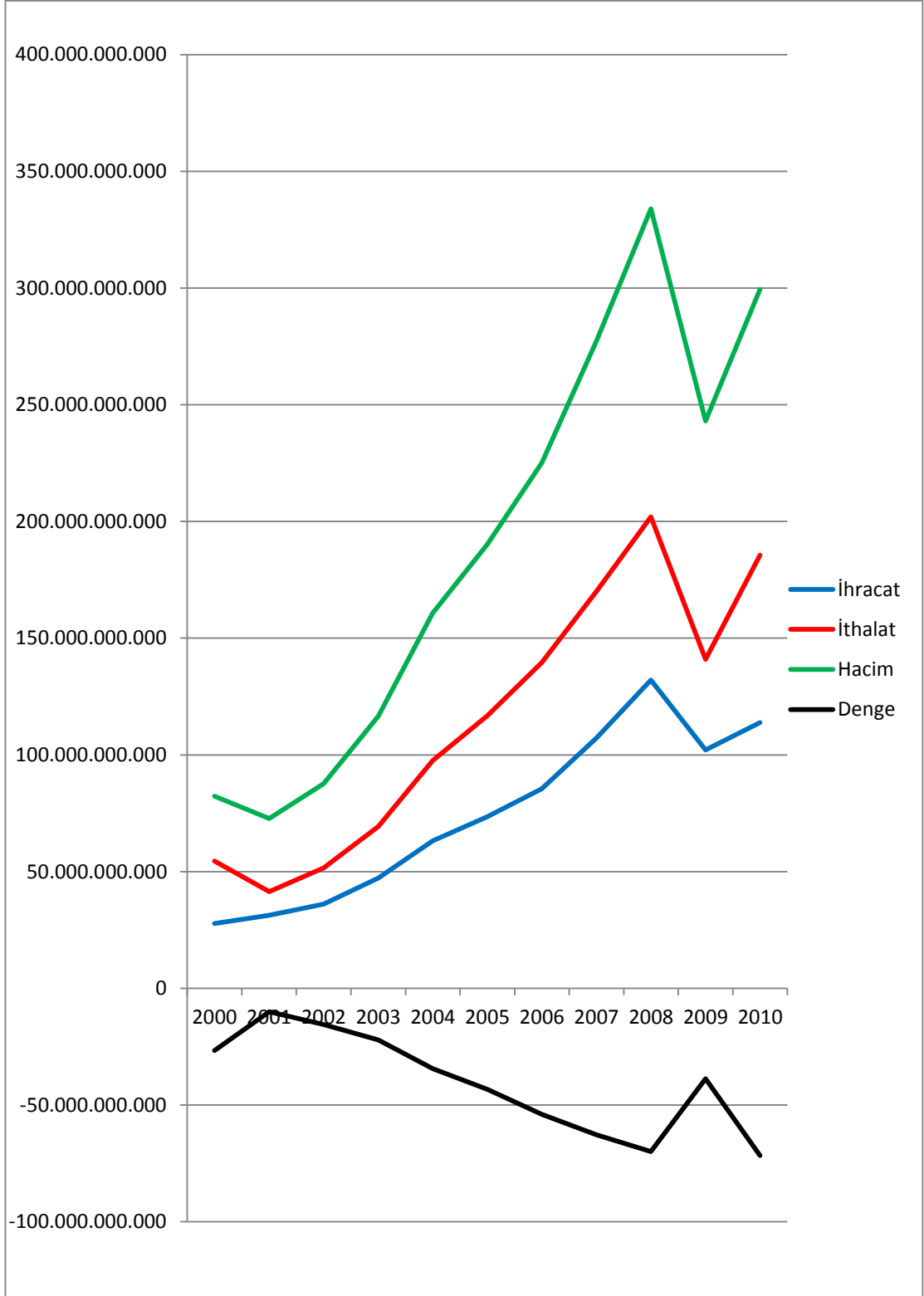
Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 05 Şubat 2012)

⁴⁴ Çağıl, a.g.e., s.62.

⁴⁵ Özsoylu, a.g.e., s.311.

⁴⁶ Özsoylu, a.g.e., s.311.

Şekil 1: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye Dış Ticareti (Dolar)

Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 16 Nisan 2012)

2.2.1. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

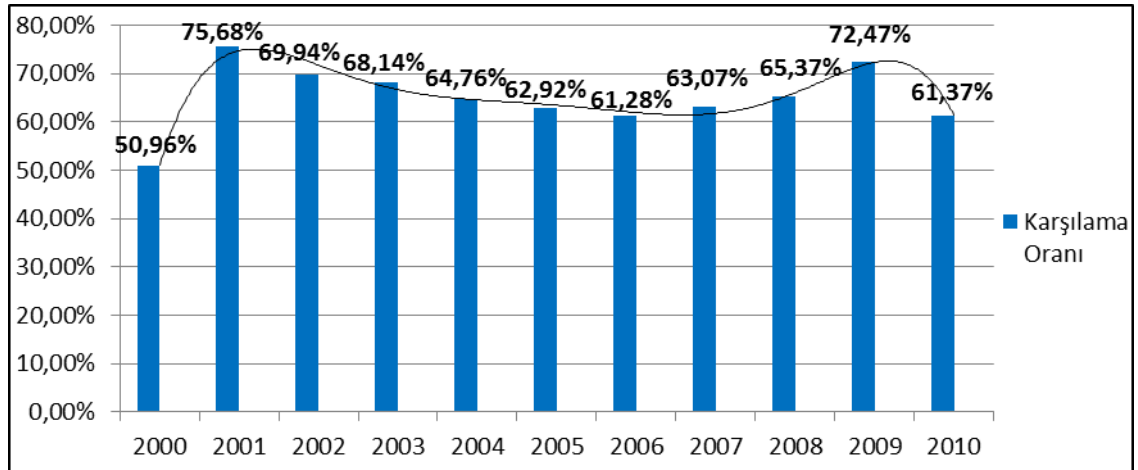
2000-2010 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranında en düşük seviye %50,96'lık değeriyle 2000'de, en yüksek seviye ise %75,68'lik değeri ile 2001'de görülmüştür. Bu dönemdeki toplam ihracat ve ithalat verileri incelendiğinde, ihracatın ithalatı karşılama oranının yaklaşık %64,60 olduğu görülmektedir. Bu oranlar 2001 ve 2009'da %70'i aşmıştır. Kriz dönemlerinin ardından ithalattaki azalışın ihracattaki azalışa göre daha fazla gerçekleşmesi ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiştir.

Tablo 2: 2000-2010 Yılları Arasın Türkiye Dış Ticaretinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)

Yıllar	İhracat	İthalat	Karşılama Oranı %
2000	27.774.906.045	54.502.820.503	50,96049303
2001	31.334.216.356	41.399.082.953	75,6881895
2002	36.059.089.029	51.553.797.328	69,94458391
2003	47.252.836.302	69.339.692.058	68,14687937
2004	63.167.152.820	97.539.765.968	64,76041048
2005	73.476.408.143	116.774.150.907	62,92180896
2006	85.534.675.518	139.576.174.148	61,28171663
2007	107.271.749.904	170.062.714.501	63,07775941
2008	132.027.195.626	201.963.574.109	65,37178608
2009	102.142.612.603	140.928.421.211	72,47836293
2010	113.883.219.184	185.544.331.852	61,37790255

Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 05 Şubat 2012)

Şekil 2: 2000-2010 Yılları Arasında Türkiye Dış Ticaretinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (% yaklaşık)

Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 05 Şubat 2012)

2.2.2. Türkiye'nin İhraç Ettiği Başlıca Fasıllar

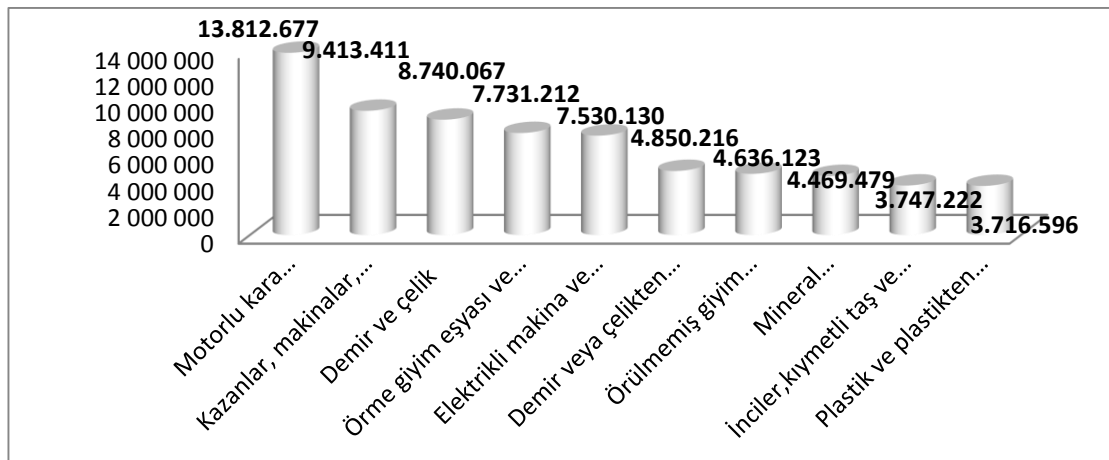
2000-2010 yılları arasında Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca fasıllar; motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar, demir ve çelik, örme giyim eşyası ve aksesuarları, elektrikli makina ve cihazlardır. Ayrıca demir veya çelikten eşya, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, mineral yakıtlar, mineral yağlar, inciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar, plastik ve plastikten mamul eşya, meyve ve turunçgillerde önemli ihraç fasıllarıdır. İhraç edilen fasılların genel olarak imalat sanayi üretimi oldukları görülmektedir.

Tablo 3: 2010 Yılında Türkiye'nin İhraç Ettiği Başlıca Fasıllar (İlk on)

Fasıllar	
1.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
2.	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları
3.	Demir ve çelik
4.	Örme giyim eşyası ve aksesuarları
5.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
6.	Demir veya çelikten eşya
7.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
8.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
9.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar
10.	Plastik ve plastikten mamul eşya

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 05.06.2012)

Şekil 3: 2010 Yılında Türkiye'nin İhraç Ettiği Başlıca Fasıllar Ve Değerleri (Bin dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 05 Haziran 2012)

2.2.3. Türkiye'nin İthal Ettiği Başlıca Fasıllar

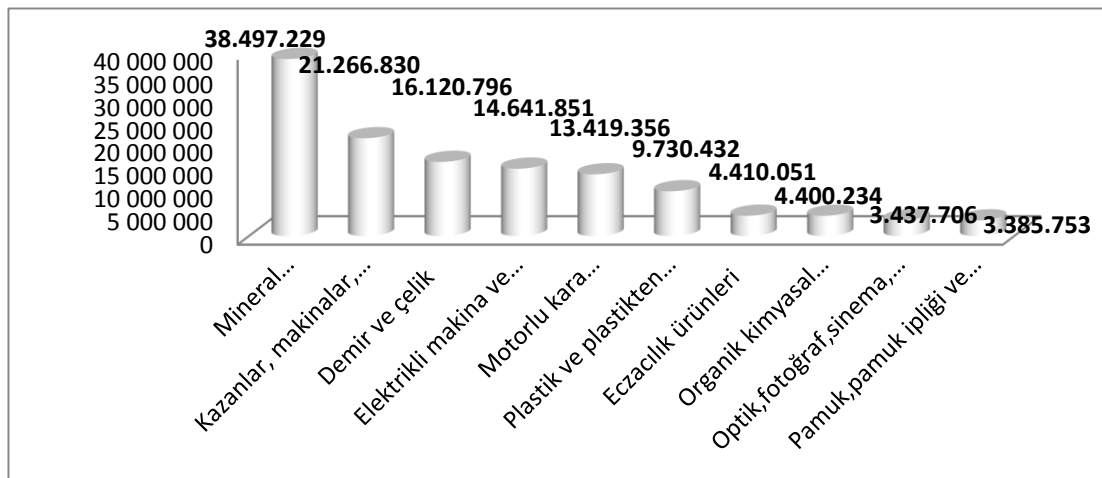
2000-2010 yılları arasında Türkiye'nin ithal ettiği başlıca fasıllar; mineral yakıtlar, mineral yağlar, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar, demir ve çelik, elektrikli makina ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosikletlerdir. Ayrıca plastik ve plastikten mamul eşyalar, eczacılık ürünleri, organik kimyasallar, optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi aletler, pamuk ve pamuk ipliği önemli ithalat fasıllarıdır. İthalatta mineral yakıtlar-yağlar öne çıkmakta ve Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılayabilmek bakımından dışa bağımlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4: 2010 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Başlıca Fasıllar (İlk on)

Fasıllar	
1.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
2.	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler; bunların aksam ve parçaları
3.	Demir ve çelik
4.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
5.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
6.	Plastik ve plastikten mamul eşya
7.	Eczacılık ürünleri
8.	Organik kimyasal müstahsallar
9.	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet.
10.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 05.06.2012)

Şekil 4: 2010 Yılında Türkiye'nin İthal Ettiği Başlıca Fasıllar Ve Değerleri (Bin dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 05 Haziran 2012)

2.2.4. Türkiye Dış Ticaretinin Dünya Ticaretindeki Payı

2.2.4.1. Türkiye İhracatının Dünya İhracatındaki Payı

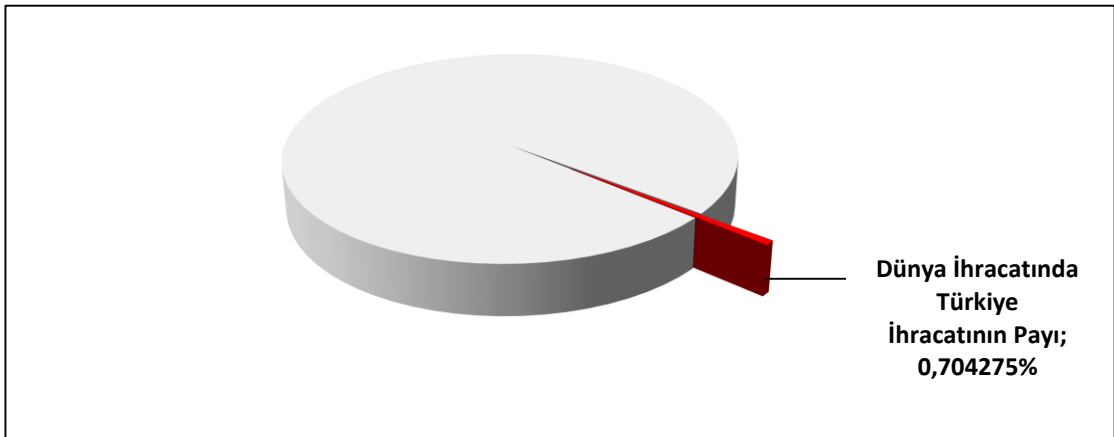
2000-2010 yılları arası dünya genelindeki toplam ihracat 116.421 milyar dolardır. Aynı dönemde Türkiye'nin toplam ihracatı ise yaklaşık 820 milyar dolardır. Türkiye'nin toplam ihracatının dünya toplam ihracatındaki payı yaklaşık olarak %0,70 düzeylerinde olmuştur. 2008 yılındaki küresel krizin ardından ise hem Türkiye ihracatında hem de dünya ihracatında düşüş gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 5: 2000-2010 Yılları Arasında Dünya İhracatı-Türkiye İhracatı (Milyon dolar)

Yıllar	Dünya İhracatı	Türkiye İhracatı
2000	6.456.000	27.775
2001	6.191.000	31.334
2002	6.492.000	36.059
2003	7.586.000	47.253
2004	9.218.000	63.167
2005	10.489.000	73.476
2006	12.113.000	85.535
2007	14.003.000	107.272
2008	16.120.000	132.027
2009	12.516.000	102.143
2010	15.237.000	113.883
Toplam	116.421.000	819.924

Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 05 Şubat 2012)

Şekil 5: 2000-2010 Yılları Arası Dünya İhracatında Türkiye İhracatının Payı (%)

Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 05 Şubat 2012)

2.2.4.2. Türkiye İthalatının Dünya İthalatındaki Payı

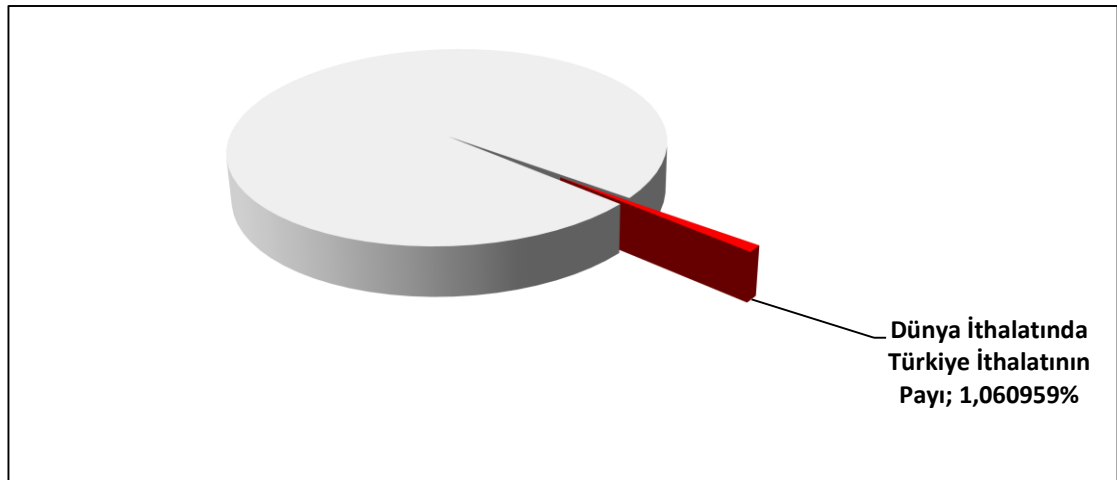
2000-2010 yılları arası dünya genelindeki toplam ithalat 119.626 milyar dolardır. Aynı dönemde Türkiye'nin toplam ithalatı ise yaklaşık 1.269 milyar dolardır. Türkiye'nin toplam ithalatının dünya toplam ithalatındaki payı yaklaşık olarak %1,06 düzeyinde olmuştur. 2008 küresel krizinin ardından ise hem Türkiye ithalatında hem de dünya ithalatında düşüş gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 6: 2000-2010 Yılları Arasında Dünya İthalatı-Türkiye İthalatı (Milyon dolar)

Yıllar	Dünya İthalatı	Türkiye İthalatı
2000	6.724.000	54.503
2001	6.483.000	41.399
2002	6.742.000	51.554
2003	7.867.000	69.340
2004	9.568.000	97.540
2005	10.855.000	116.774
2006	12.437.000	139.576
2007	14.304.000	170.063
2008	16.524.000	201.964
2009	12.720.000	140.928
2010	15.402.000	185.542
Toplam	119.626.000	1.269.183

Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 05 Şubat 2012)

Şekil 6: 2000-2010 Yılları Arası Dünya İthalatında Türkiye İthalatının Payı (%)

Kaynak: T. C. Ekonomi Bakanlığı web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.ekonomi.gov.tr (e. t. : 05 Şubat 2012)

2.2.5. Türkiye Dış Ticaretinde Ülke Gruplarının Yeri

2.2.5.1. Türkiye İhracatında Ülke Gruplarının Yeri

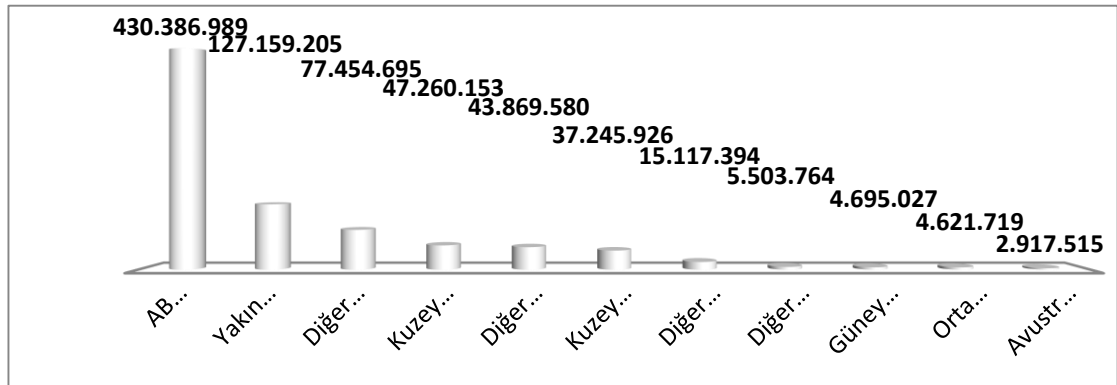
2000-2010 yılları arasında Türkiye en fazla ihracatı yaklaşık 430 milyar dolar ile Avrupa Birliği Ülkeleri (27 Ülke) grubuna gerçekleştirmiştir. Bunu yaklaşık 127 milyar dolar ile Yakın ve Ortadoğu grubu izlemiştir. En az ihracat gerçekleştirilen grup ise yaklaşık 3 milyar dolar ile Avustralya ve Yeni Zelanda grubu olmuştur. AB (27 Ülke) ülke grubu ihracattaki yaklaşık %52'lik payı ile Türkiye'nin en önemli ortağıdır.

Tablo 7: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İhracatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar)

2000-2010 Arası Türkiye'nin Toplam İhracatı: 796.231.967		
Avrupa Birliği Ülkeleri (27 Ülke)	430.386.989	%52,49108
Yakın ve Orta Doğu	127.159.205	%15,50866
Diğer Avrupa (AB Hariç)	77.454.695	%9,446569
Kuzey Amerika	47.260.153	%5,763967
Diğer Asya	43.869.580	%5,350444
Kuzey Afrika	37.245.926	%4,542607
Diğer Afrika	15.117.394	%1,843755
Diğer Ülke ve Bölgeler	5.503.764	%0,671253
Güney Amerika	4.695.027	%0,572617
Orta Amerika ve Karayipler	4.621.719	%0,563676
Avustralya ve Yeni Zelanda	2.917.515	%0,355827

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06. 06. 2012)

Şekil 7: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İhracatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Haziran 2012)

2.2.5.2. Türkiye İthalatında Ülke Gruplarının Yeri

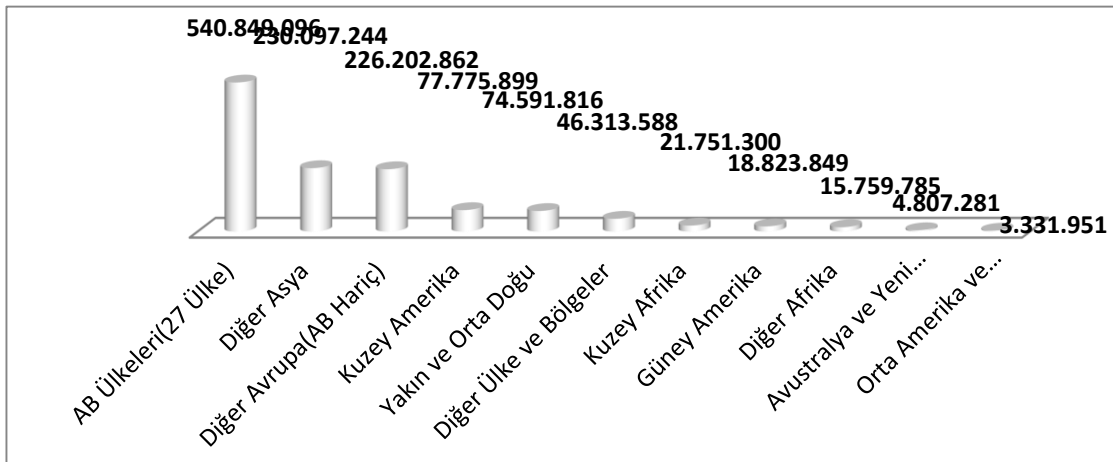
2000-2010 yılları arasında Türkiye en fazla ithalatı yaklaşık 540 milyar dolar ile AB Ülkeleri (27 Ülke) grubundan gerçekleştirmiştir. Bunu yaklaşık 230 milyar dolar ile Diğer Asya grubu izlemiştir. En az ithalat gerçekleştirilen grup ise yaklaşık 3 milyar dolar ile Orta Amerika ve Karayipler grubu olmuştur. AB (27 Ülke) ülke grubu ithalattaki yaklaşık %43'lük payı ile Türkiye'nin en önemli ortağıdır.

Tablo 8: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İthalatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar)

2000-2010 Arası Türkiye'nin Toplam İthalatı: 1.269.184.525		
Avrupa Birliği Ülkeleri (27 Ülke)	540.849.096	%42,91415468
Diğer Asya	230.097.244	%18,25727138
Diğer Avrupa (AB Hariç)	226.202.862	%17,94826816
Kuzey Amerika	77.775.899	%6,171198186
Yakın ve Orta Doğu	74.591.816	%5,918554276
Diğer Ülke ve Bölgeler	46.313.588	%3,674793014
Kuzey Afrika	21.751.300	%1,72587633
Güney Amerika	18.823.849	%1,493595115
Diğer Afrika	15.759.785	%1,25047422
Avustralya ve Yeni Zelanda	4.807.281	%0,381438005
Orta Amerika ve Karayipler	3.331.951	%0,264376629

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06. 06. 2012)

Şekil 8: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye İthalatında Ülke Gruplarının Yeri (Bin dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Haziran 2012)

2.2.5.3. Türkiye Dış Ticaret Dengesinde Ülke Gruplarının Yeri

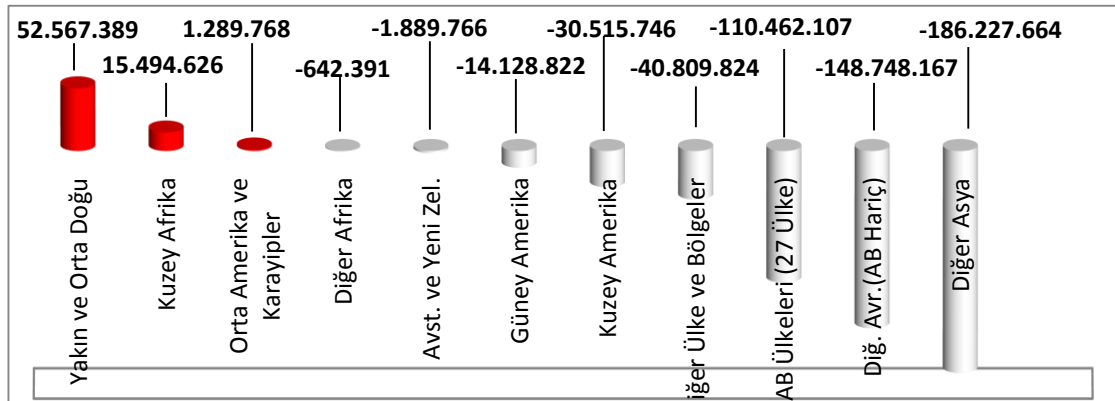
2000-2010 yılları arası Türkiye dış ticaret dengesi yaklaşık -450 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer Asya ülke grubu ile en yüksek değerde dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. En düşük değerde dış ticaret açığı ise Diğer Afrika ülke grubuyla gerçekleşmiştir. Orta Amerika ve Karayipler, Yakın ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika grupları ile dış ticaret fazlası sağlanmıştır. Yakın ve Ortadoğu grubu ile yaklaşık 53 milyar dolar değerinde bir dış ticaret fazlası elde edilmiştir. Yakın ve Ortadoğu grubu en karlı dış ticaret dengesi sağlanan ülke grubu olmuştur.

Tablo 9: 2000-2010 Yılları Arası Ülke Gruplarına Göre Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Bin dolar)

Yakın ve Orta Doğu	52.567.389
Kuzey Afrika	15.494.626
Orta Amerika ve Karayipler	1.289.768
Diğer Afrika	-642.391
Avustralya ve Yeni Zelanda	-1.889.766
Güney Amerika	-14.128.822
Kuzey Amerika	-30.515.746
Diğer Ülke ve Bölgeler	-40.809.824
Avrupa Birliği Ülkeleri (27 Ülke)	-110.462.107
Diğer Avrupa (AB Hariç)	-148.748.167
Diğer Asya	-186.227.664

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06. 06. 2012)

Şekil 9: 2000-2010 Yılları Arası Ülke Gruplarına Göre Türkiye Dış Ticaret Dengesi (Bin dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Haziran 2012)

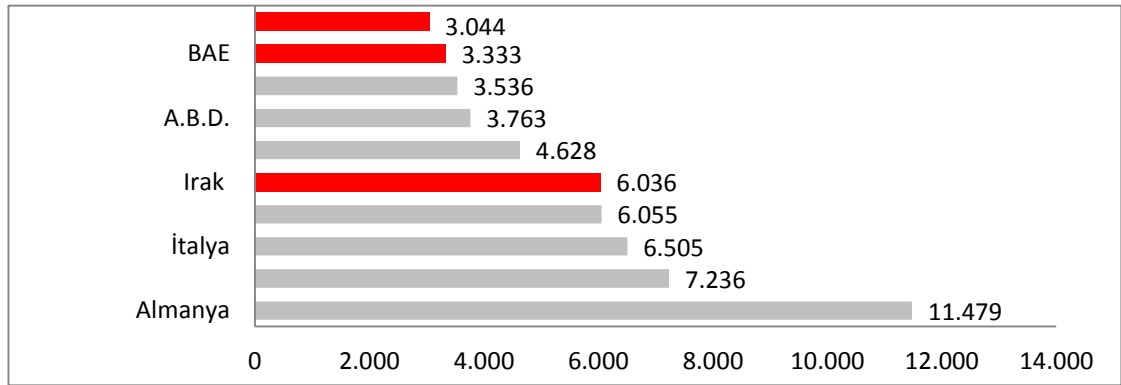
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-ORTADOĞU DIŞ TİCARETİ

3.1. Türkiye'nin İhracat-İthalat Gerçekleştirdiği Ortadoğu Ülkeleri

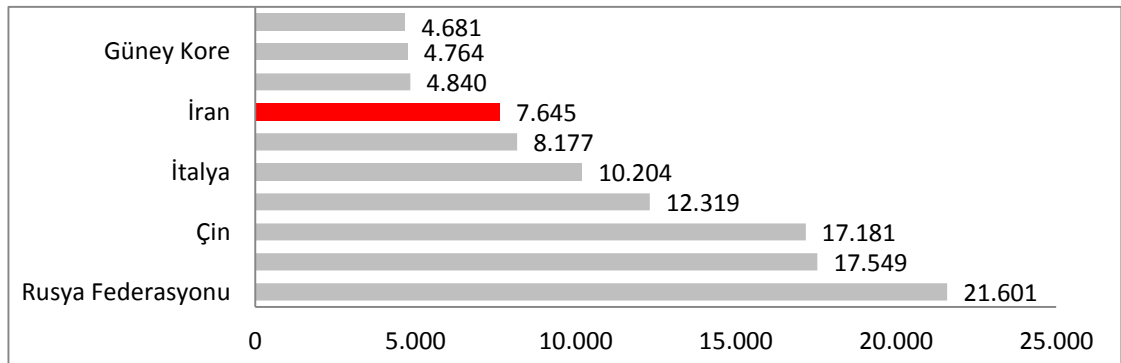
Türkiye-Ortadoğu dış ticaret verileri incelendiğinde İran, Irak ve BAE'nin önemli ticaret ortakları olduğu görülmektedir. İran ve Irak'ın Türkiye ile sınır komşusu olması, BAE'nin ise reeksport bir ticaret merkezi olması bu ortaklıkta etkili olmuştur. Ayrıca İsrail, S. Arabistan ve Mısır'da Türkiye'nin önemli diğer ticaret ortaklarıdır.

Şekil 10: 2010 yılı Türkiye İhracatında İlk Onda Yer Alan Ortadoğu Ülkeleri (Milyon Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr (e. t. : 16.06.2012)

Şekil 11: 2010 yılı Türkiye İthalatında İlk Onda Yer Alan Ortadoğu Ülkeleri (Milyon Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr (e. t. : 16.06.2012)

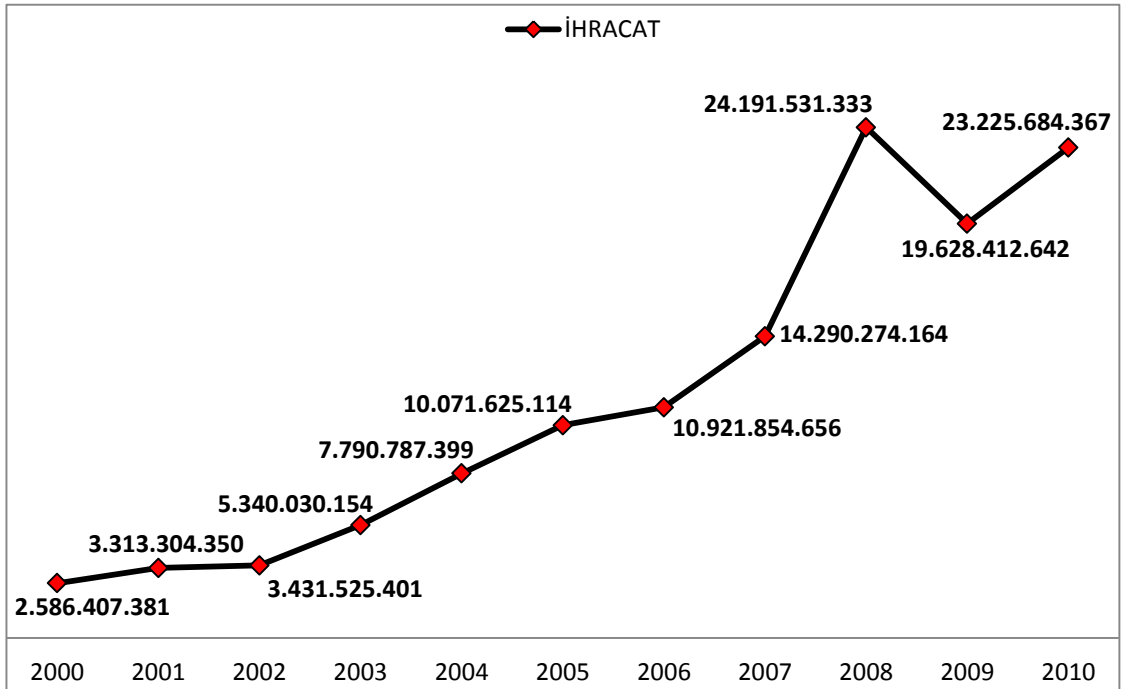
3.2. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti

Türkiye-Ortadoğu dış ticaret verilerinin incelendiği bu bölümde, Ortadoğu olarak ele alınan bölge Irak, İran, Suriye, İsrail, Lübnan, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, Umman, Yemen ve Mısır ülkelerini kapsamaktadır.

3.2.1. Türkiye-Ortadoğu İhracatı

2000-2010 yılları arası Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine gerçekleştirdiği ihracat 2009 yılı dışında sürekli olarak artış göstermiştir. 2000 yılındaki yaklaşık 2,5 milyar dolar değerindeki ihracat 2010 yılında yaklaşık 23 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine gerçekleştirdiği ihracat, 2010 yılında 2000 yılındaki değerinin yaklaşık 9 katına ulaşmıştır. 2008 küresel krizinin ardından dünya genelinde yaşanan talep daralması Ortadoğu bölgesinde de görülmüştür. Buna bağlı olarak 2008 yılında yaklaşık 24 milyar dolar değerindeki ihracat yaklaşık 4,5 milyar dolar azalarak 2009 yılında yaklaşık 19,5 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Şekil 12: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam İhracatı (Dolar)

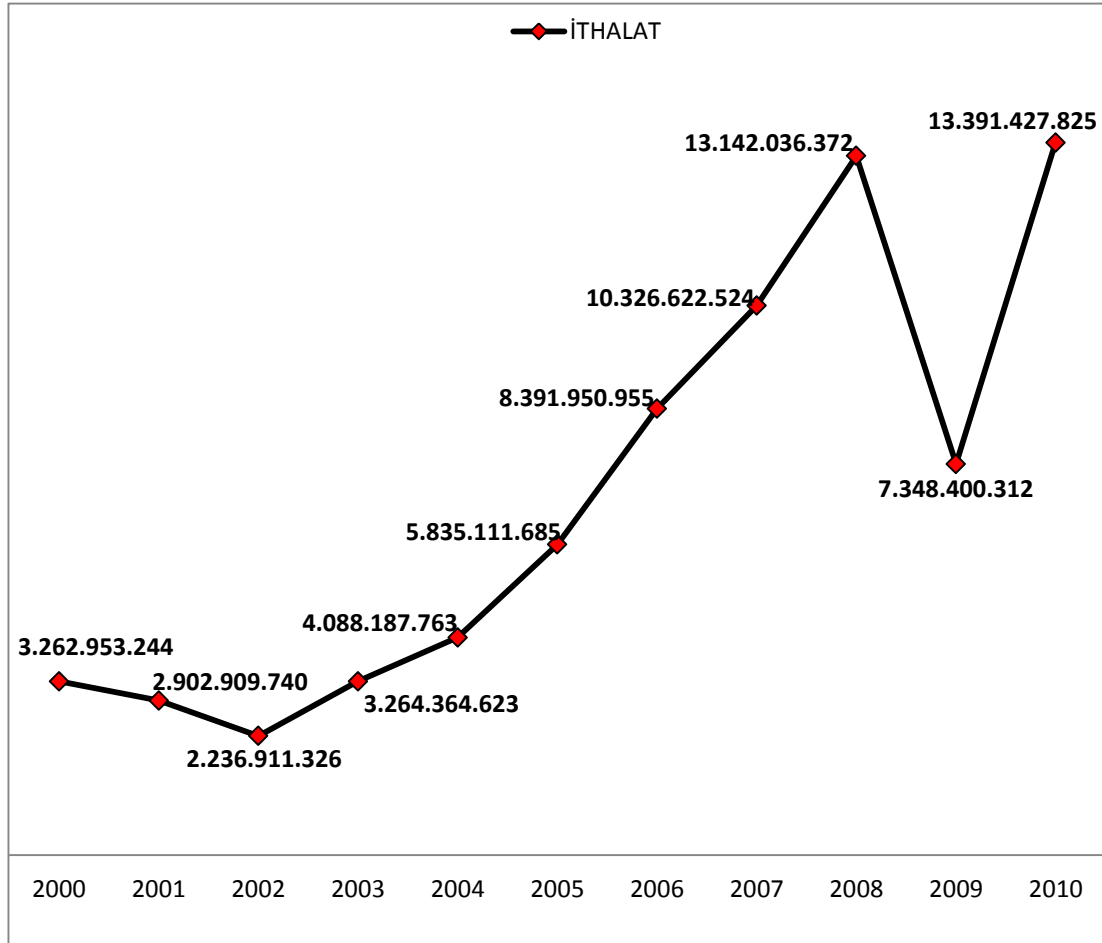
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Haziran 2012)

3.2.2. Türkiye-Ortadoğu İthalatı

Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden gerçekleştirdiği ithalat 2000 yılında yaklaşık 3 milyar dolar iken 2010 yılında yaklaşık 13 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılındaki ithalat değeri 2000 yılındaki değerinin yaklaşık 4 katına ulaşmıştır.

2000-2001, 2001-2002 ve 2008-2009 yılları arasında ithalat değerlerinde düşüş gerçekleşmiştir. İthalat değerlerindeki bu düşüşlerde 2000, 2001 ve 2008 krizlerinin etkili olduğu söylenebilir. 2008 küresel krizinin ardından, Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden gerçekleştirdiği toplam ithalat değeri 2009 yılında yaklaşık 7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre yaklaşık %44 civarında azalmıştır. 2010 yılında ise tekrar 2008 yılı değerine ulaşılabilmiştir.

Şekil 13: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam İthalatı (Dolar)

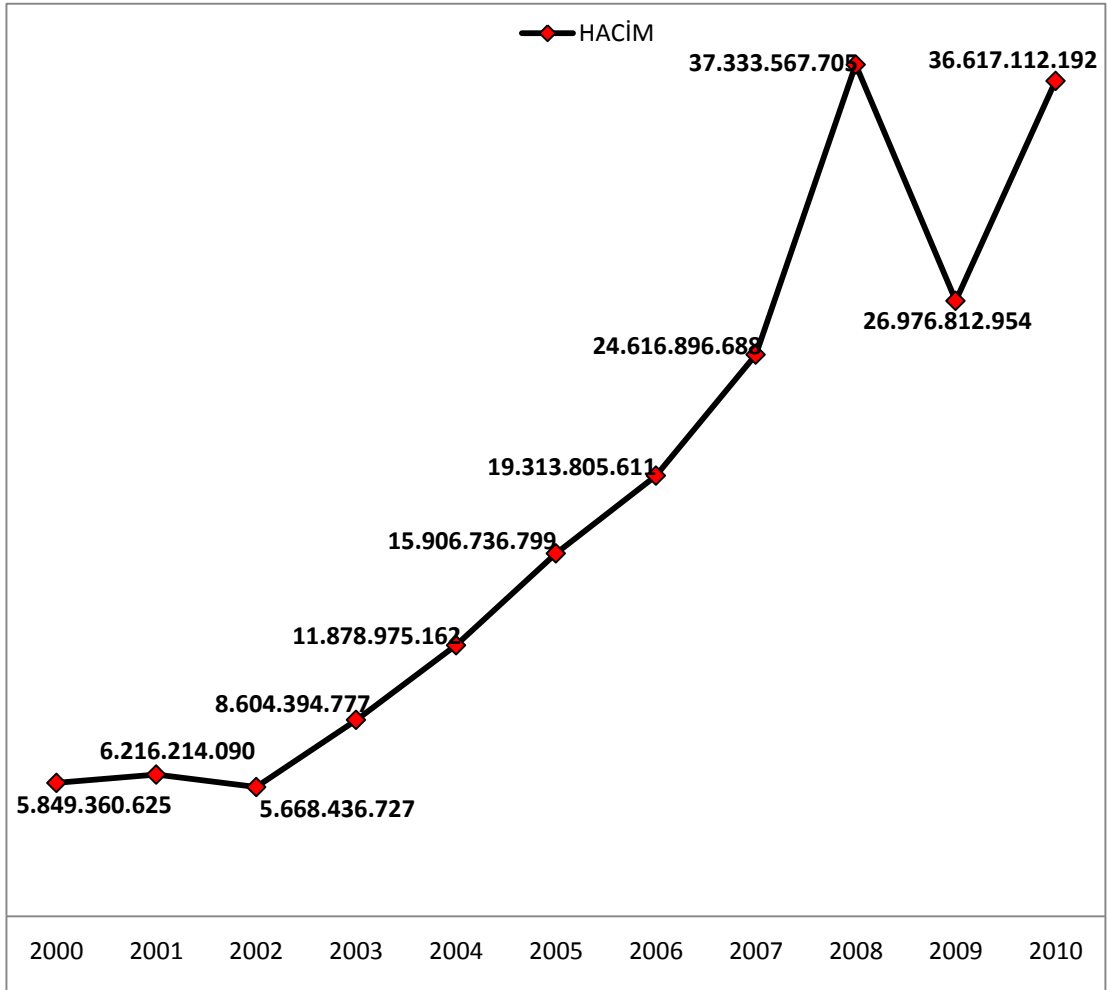

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Haziran 2012)

3.2.3. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaret Hacmi

Türkiye-Ortadoğu dış ticaret hacmi 2000 yılında yaklaşık 6 milyar dolar iken 2010 yılına gelindiğinde bu değer yaklaşık 6 katına ulaşmış ve yaklaşık 37 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000-2010 yılları arasında dış ticaret hacminde yaklaşık olarak %526 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacminde, ihracat ve ithalata bağlı olarak 2008 küresel krizinin ardından azalma yaşanmıştır. Bu azalma yaklaşık 10 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2009 yılından sonra gerçekleşen artış ile dış ticaret hacmi 2010 yılında 2008 yılındaki seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 14: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam Dış Ticaret Hacmi (Dolar)

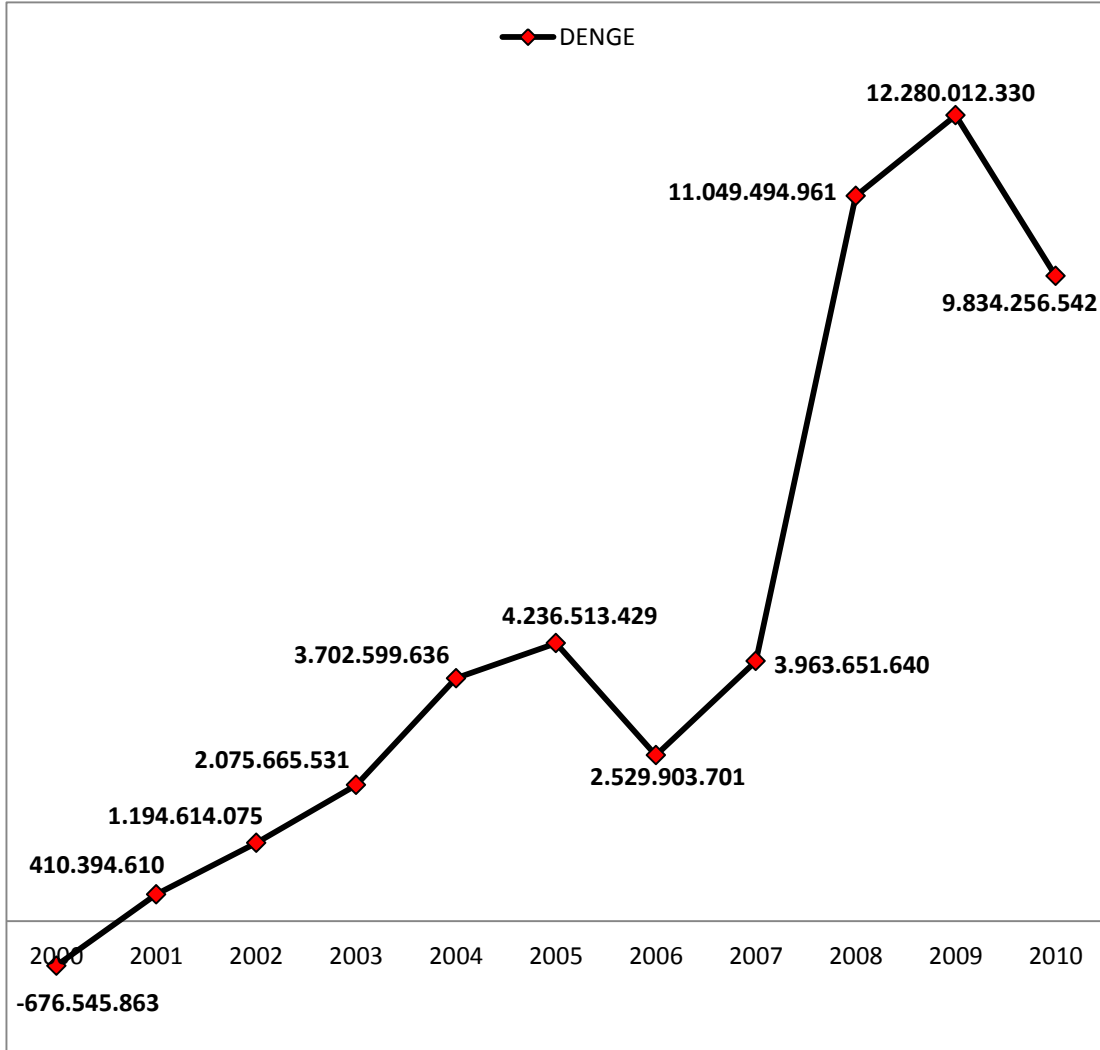

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Haziran 2012)

3.2.4. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaret Dengesi

2000-2010 yılları arası Türkiye-Ortadoğu dış ticaret verileri incelendiğinde genel olarak dış ticaret dengesinin Türkiye lehine gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde içerisinde sadece 2000 yılında yaklaşık -676 milyon dolar değerinde bir dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. 2009 yılında yaklaşık 12 milyar dolar değerinde dış ticaret fazlası elde edilmiştir. 2009 yılında, ihracat ve ithalat değerlerindeki değişikliklere bağlı olarak en yüksek değerdeki dış ticaret fazlası sağlanabilmiştir.

Şekil 15: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Toplam Dış Ticaret Dengesi (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Haziran 2012)

3.3. Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Dış Ticareti

Ortadoğu ifadesi içerisinde incelenen on beş ülke ile ilgili olarak önce genel bilgiler verilmiş daha sonra Türkiye'nin bu ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaret verileri incelenmiş ve başlıca ihracatı ve ithalatı yapılan fasıllar ele alınmıştır.

3.3.1. Türkiye-İrak Dış Ticareti

3.3.1.1. Irak

Ortadoğu ülkelerinden biri olan Irak Türkiye'nin komşudur. Güneyde Suriye ve İran arasında yer almaktadır. Osmanlı imparatorluğunun bir parçası olan Irak, 1914-1918 yılları arasında İngiliz egemenliğine girmiştir. 1932 yılı ekim ayında da bağımsızlığına kavuşmuştur⁴⁷. İran ile 1458 km, Suudi Arabistan ile 814 km, Suriye ile 605 km, Türkiye ile 352 km, Kuveyt ile 240 km ve Ürdün ile 181 km sınıra sahiptir.⁴⁸

Temmuz 2012 tahmini nüfusu 31.129.225'tir. 2011 yılı GSYİH-satın alma gücü paritesi yaklaşık 129 milyar dolar, GSYİH-reel büyüme oranı %9,9, GSMH-Kişi Başına 3900 dolardır.⁴⁹ Irak ekonomisinin temel dayanağı petrol sektörüdür. Milli gelirinin %60'ı ve kamu gelirlerinin ise yaklaşık %90'ı ham petrol ihracatından oluşturmaktadır.⁵⁰ GSYİH'de tarım faaliyetlerinin payı ise %9 civarında hesaplanmaktadır. İmalat sanayi yenilenme aşamasındadır. Turizm faaliyetleri ise güvenlik koşulları nedeniyle dini mekânlara gerçekleştirilen ziyaretlerle sınırlı kalmaktadır. Özel sektör yeterince gelişme kaydedememiştir. Bu sebeple, ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı kamu sektörünün güdümündedir.⁵¹ 2011 yılında Irak'ın ihracatı yaklaşık 80 milyar dolar, ithalatı 48 milyar dolar, dış ticaret hacmi 128 milyar dolar ve dış ticaret dengesi 32 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir.⁵²

⁴⁷ Kezban Konak, **Irak'ın Ekonomik Durumu Türkiye-İrak İlişkileri**, İzmir: Ege Üniversitesi Uluslararası Ekonomik İlişkiler Enstitüsü Yayınları, 1981, s.1.

⁴⁸ Yavuz Selim Özden, **Ülke Raporları, Irak Ülke Raporu**, Ankara, T. C. Başbakanlık DTM İGEME Ülke Raporu, 2012, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Irak> (e.t.:29 Ekim 2012) s.3.

⁴⁹ CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (e.t. : 29 Ekim 2012).

⁵⁰ Özden, a.g.e., s.4.

⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Irak'ın Ekonomisi**, 2011, <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa> (e.t.:24 Şubat 2012).

⁵² Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP web sitesi verilerinden derlenmiştir, **Ülke Raporları, Irak Ülke Raporu**, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Irak> (e.t. : 29 Ekim 2012).

Irak, petrol rezervleri açısından Venezuela, S. Arabistan ve İran'ın ardından, dünyanın dördüncü büyük petrol ülkesidir. 2010 yılı itibariyle Irak'ta petrol çıkarılan kuyu sayısı 1512'dir.⁵³ Irak, Ortadoğu bölgesi düşünüldüğünde bölgenin en büyük üçüncü petrol ülkesi olma özelliğine sahiptir.

Irak, dünyanın en düşük petrol ve gaz üretimi maliyetine sahip ülkelerinden birisidir. Irak'ta çok büyük sahalarda göreceli olarak sığ kuyulardan çekilebilen petrol bulunmaktadır. Irak'ın rezervlerinin üçte birinden daha fazlası yerin sadece 600 metre altında bulunmaktadır. Petrol, su ve birleşik doğalgaz birikintilerinin rezervler üzerinde yüksek basınç oluşturması sayesinde çok çabuk yüzeye çıkmaktadır. Bu nedenle, Irak petrolünün varil başına üretim maliyeti 1,5 dolardan daha az olabilmektedir. Bu üretim maliyeti, Suudi Arabistan'daki maliyetle eşit, diğer ülkelerden ise daha düşüktür.⁵⁴ OPEC'in 2010 yılı verilerinde Irak'ın başlıca petrol alıcıları; %50'lik değeri ile Asya-Pasifik bölgesi, %25'lik değeri ile Kuzey Amerika bölgesi ve %25'lik değeri ile Avrupa bölgesidir.⁵⁵

Ülke ham petrol ihracatını iki ana merkezden, kuzey hattı olan Kerkük-Ceyhan ve güney hattı olan Basra Körfezinden yapmaktadır. Ülkenin Irak-S. Arabistan boru hattı ile Irak-Suriye-Lübnan boru hatları kapalıdır. Mecnün-Türkiye, Hadise-Suriye, Hadise-Türkiye ve Hadise-Ürdün petrol boru hatları planlanmaktadır. Irak'ın çalışan tek boru hattı ise Kerkük-Ceyhan boru hattıdır.⁵⁶

Irak'ın zengin yeraltı kaynaklarının olduğunu ancak bunları ekonomisine tam anlamıyla yansıtamadığını söyleyebiliriz. Zaman zaman komşuları ile savaş halinde olması, sürekli olarak çatışmaların yaşanması ve bunların sonucu olarak istikrarsız bir ortamın varlığı ticari ve ekonomik gelişmeleri olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Tüm bu gelişmelerin Irak'ın küresel ekonomiye uyumunu zorlaştırdığını da söyleyebiliriz.

⁵³ T. C. Bağdat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Sektör Raporları Petrol & Doğalgaz**, 2012, s.1. <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=370&dil=TR&ulke=IRQ> (e.t.:15 Şubat 2012).

⁵⁴ Özden a.g.e., s.4.

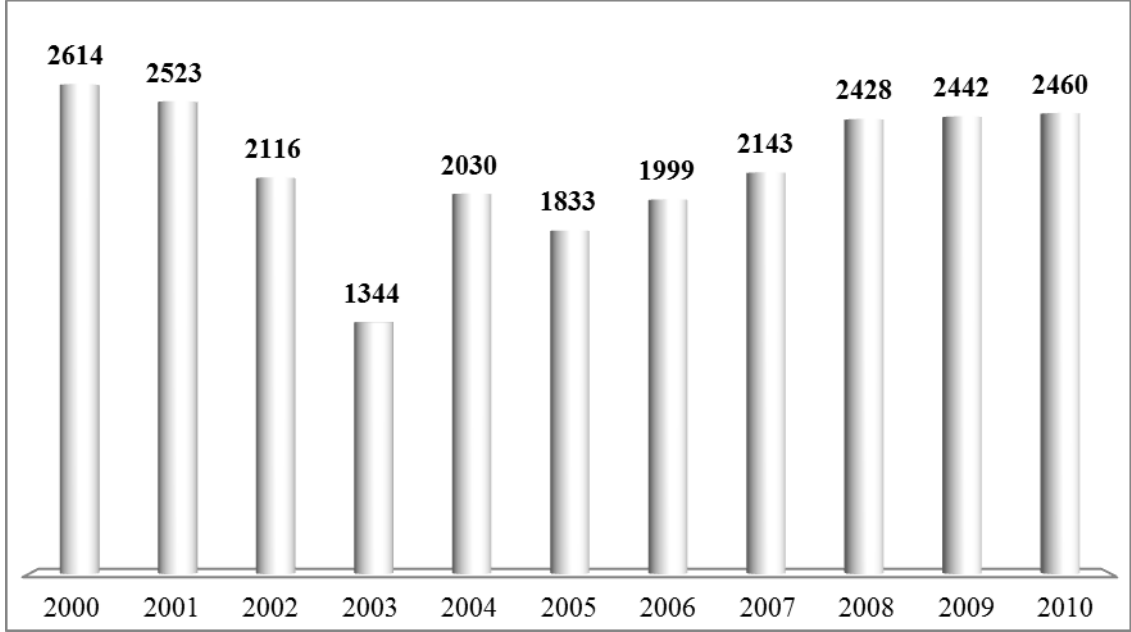
⁵⁵ T. C. Bağdat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.ç. s.1.

⁵⁶ Hamdi Genç, Ferhat Sayım, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı MENA Ülkeleri Ekonomileri**, MKM Yayınları, 2011, s.130.

*Majnoon(mecnün); Irak'ta, Basra Körfezine yaklaşık 60 km mesafe uzaklıkta olan bir petrol sahası.

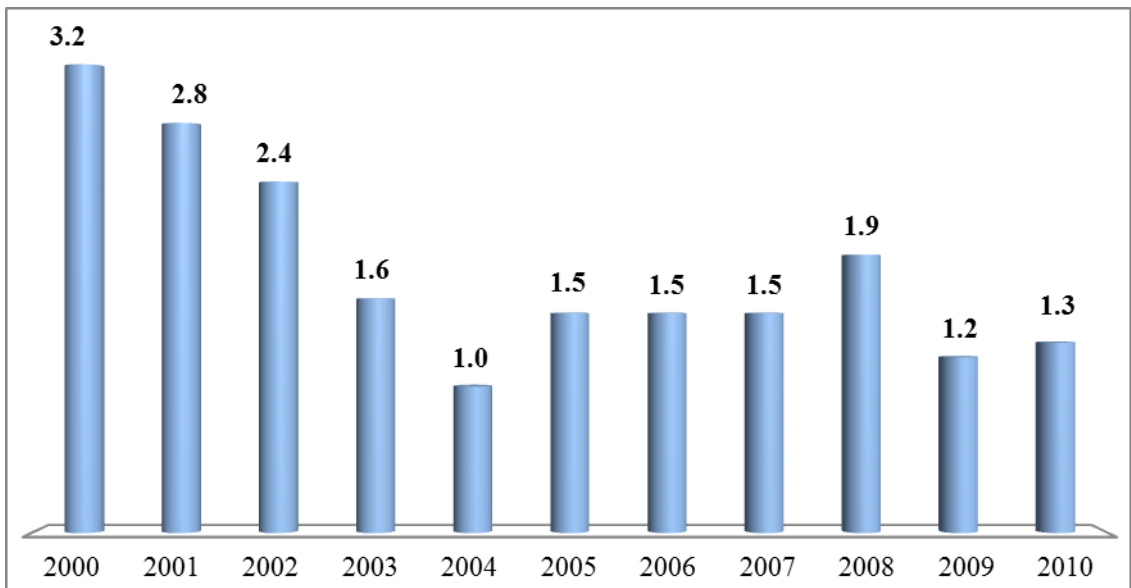
**Hadise; Irak'ta, Bağdat'ın yaklaşık 140 km kuzey batısında yer alan petrol kuyularının bulunduğu bölge.

Şekil 16: 2000-2010 Yılları Arasında Irak'ın Günlük Petrol Üretim Değerleri (Bin varil/günlük)

Kaynak: BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, **BP Statistical Review of World Energy June 2011**, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf (e.t. : 28 Şubat 2012) s.8.

Şekil 17: 2000-2010 Yılları Arasında Irak'ın Doğalgaz Üretim Değerleri (Milyar m³)

Kaynak: BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., (e.t.:28 Şubat 2012) s.22.

3.3.1.2. Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri

2003-2010 yılları arası Türkiye-İrak dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi, dış ticaret dengesi ve ihracat 7 katına, ithalat ise 4 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %647, dış ticaret hacmi %611, ithalat %268 ve ihracat %628 oranında artmıştır.

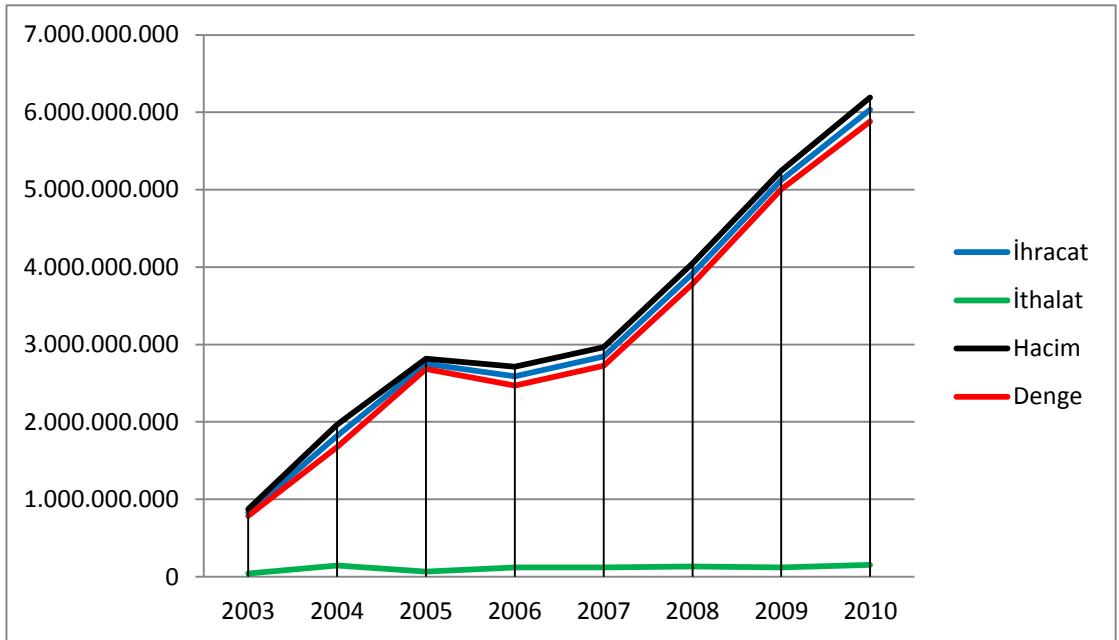
Tablo 10: 2003-2010 Yılları Arası Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2003	829.057.535	41.656.316	870.713.851	787.401.219
2004	1.820.801.885	145.575.276	1.966.377.161	1.675.226.609
2005	2.750.080.410	66.434.079	2.816.514.489	2.683.646.331
2006	2.589.352.496	121.744.804	2.711.097.300	2.467.607.692
2007	2.844.767.091	118.702.423	2.963.469.514	2.726.064.668
2008	3.916.685.263	133.056.004	4.049.741.267	3.783.629.259
2009	5.123.406.267	120.558.160	5.243.964.427	5.002.848.107
2010	6.036.362.316	153.475.601	6.189.837.917	5.882.886.715
Toplam	25.910.513.263	901.202.663	26.811.715.926	25.009.310.600

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 02. 05. 2012)

*Türkiye-İrak arasındaki 2000, 2001 ve 2002 yılı dış ticaret verileri mevcut olmadığından Irak ile gerçekleştirilen dış ticaret 2003-2010 yılları arasındaki veriler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Şekil 18: 2003-2010 Yılları Arası Türkiye-İrak Dış Ticareti (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 02 Mayıs 2012)

3.3.1.3. Türkiye-İrak Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

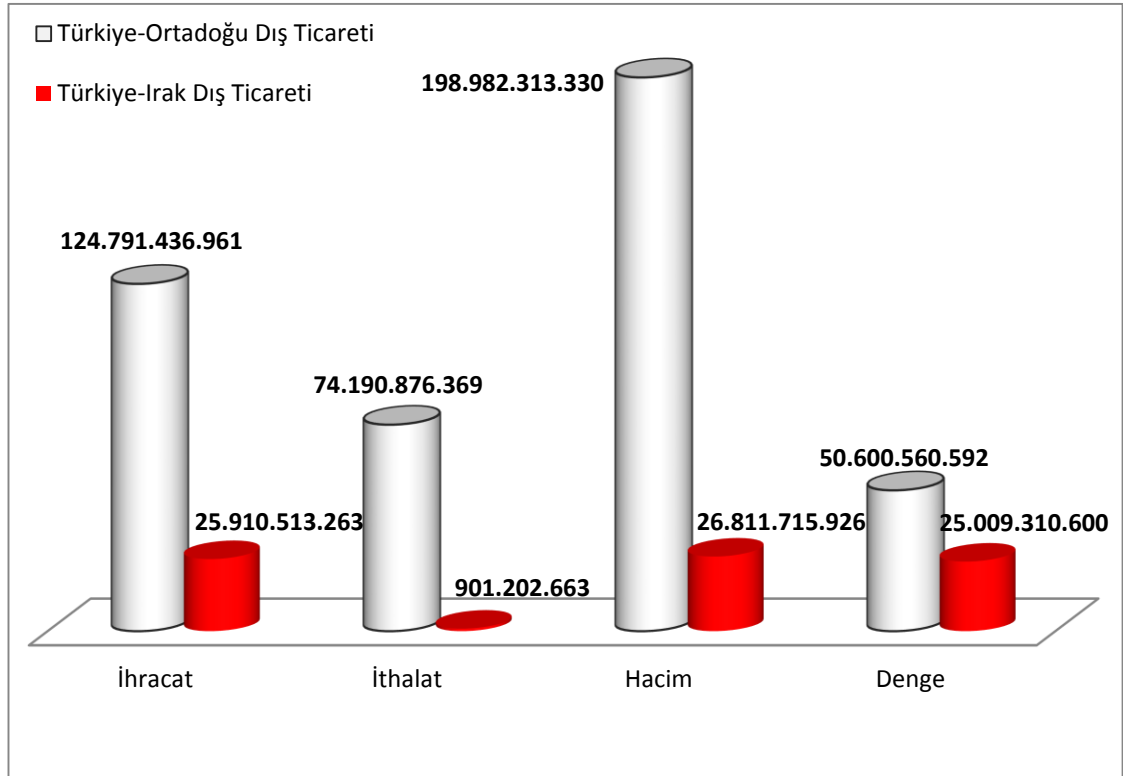
2003-2010 yılları arası Türkiye-İrak dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %20,76'sının, ithalatının %1,21'inin, dış ticaret hacminin %13,47'sinin ve dış ticaret dengesinin %49,42'sinin Türkiye-İrak dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 11: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İrak Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-İrak Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	25.910.513.263
İthalat	74.190.876.369	901.202.663
Hacim	198.982.313.330	26.811.715.926
Denge	50.600.560.592	25.009.310.600

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 02. 05. 2012)

Şekil 19: 2003-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İrak Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.1.4. Türkiye-İrak Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

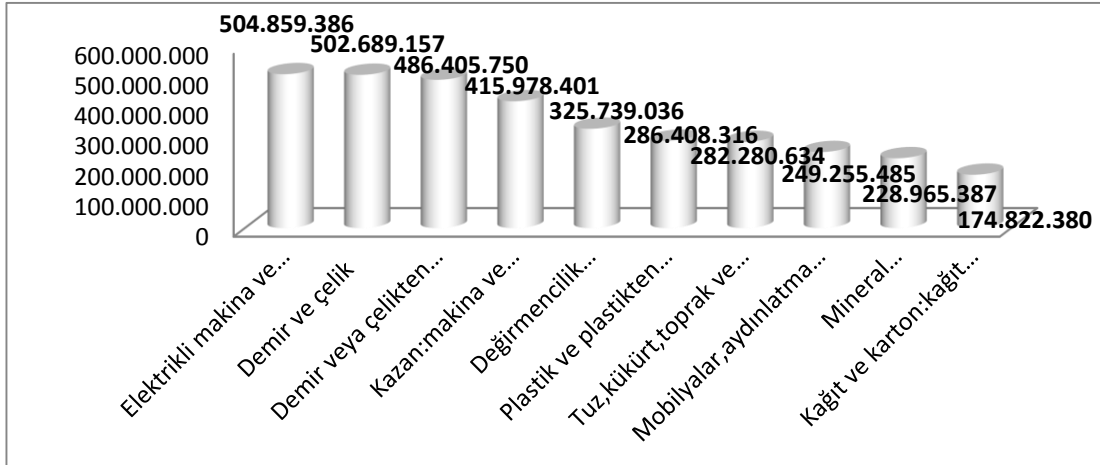
2010 yılı Türkiye-İrak ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %57,27'sinin ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları ise yaklaşık %8,36'lık ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır. İhraç edilen mallardan birçoğu, Irak'ta müteahhitlik projesi üstlenmiş firmaların malzeme, makine ve inşaat ürünleri, temel gıda ve temizlik maddeleri ile elektrik ve elektronik ürünlerinden oluşmaktadır.⁵⁷

Tablo 12: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
2.	Demir ve çelik
3.	Demir veya çelikten eşya
4.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
5.	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni
6.	Plastik ve plastikten mamul eşya
7.	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento
8.	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar
9.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
10.	Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29.05.2012)

Şekil 20: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye-İrak Ekonomik İlişkileri ve Türkiye'nin Yeniden İmar Sürecine Katkısı**, 2011, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-ve-turkiye-nin-yeniden-imar-surecine-katkisi.tr.mfa>, (e. t. : 17 Şubat 2012)

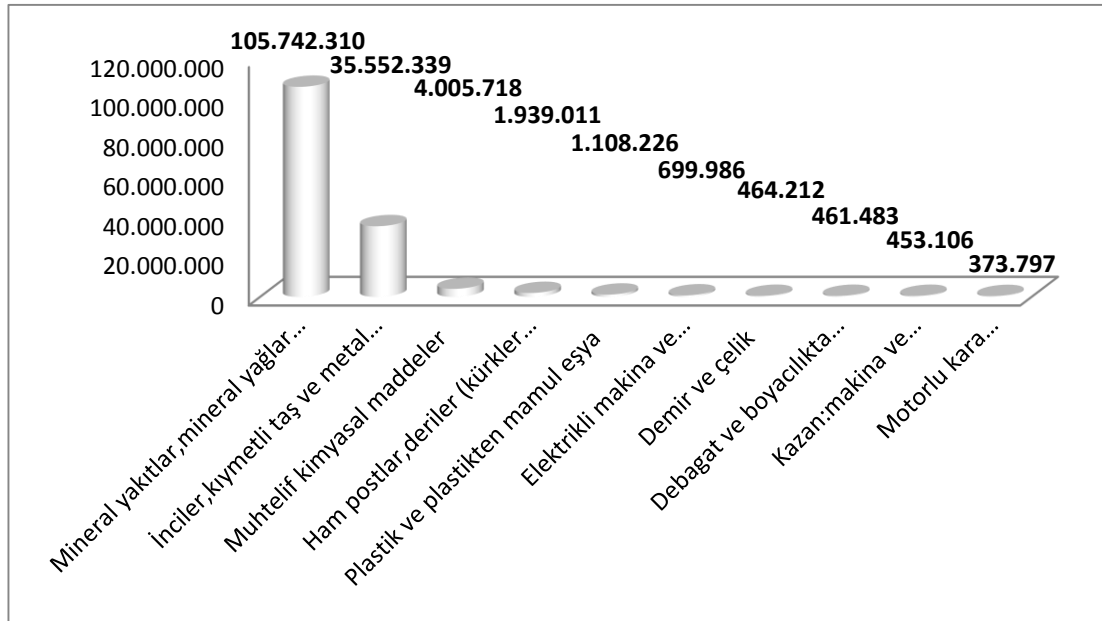
2010 yılı Türkiye-İrak ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %98,25'nin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Mineral yakıtlar, mineral yağlar, müstahsalları ve mumlar ise yaklaşık %68,89'luk ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır. Türkiye'nin Irak'tan ithal ettiği fasıllar incelendiğinde yoğun olarak mineral yakıtların ve ürünlerinin ithalatının gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 13: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
2.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar
3.	Muhtelif kimyasal maddeler
4.	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler
5.	Plastik ve plastikten mamul eşya
6.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
7.	Demir ve çelik
8.	Debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar
9.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
10.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29.05.2012)

Şekil 21: 2010 Yılında Türkiye'nin Irak'tan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.2. Türkiye-İran Dış Ticareti

3.3.2.1. İran

İran Ortadoğu'nun yüksek alanını oluşturan bir bölgede yer almaktadır. Kuzeyden Hazar Denizi, Azerbaycan, Nahçıvan, Ermenistan ve Türkmenistan, doğudan Afganistan ve Pakistan, güneyden Basra Körfezi ve Umman Denizi, batıdan Irak ve Türkiye ile sınırlara sahiptir.⁵⁸ Ham petrol nakliyatının yoğun olarak yapıldığı Umman Körfezi, Basra Körfezi ve Hazar Denizi'ne kıyıları vardır. Türkiye ile 499 km, Afganistan ile 936 km, Irak ile 1458 km, Pakistan ile 909 km, Türkmenistan ile 992 km, Azerbaycan ile 432 km, Nahçıvan ile 179 km ve Ermenistan ile 35 km sınıra sahiptir.⁵⁹

İran, kuzeyde Hazar Denizi ve güneyde Körfez arasındaki petrol ve doğalgaz zengini coğrafyada yer almaktadır. Dünya ekonomisinin temelini oluşturan petrol ve doğalgazın bölgeden dünyaya açılan kapılarında bulunmaktadır.⁶⁰ İran, karasal anlamda Asya'yı Avrupa'ya ve Afrika'ya bağlayan bir kara parçası olma özelliğine sahiptir. Ayrıca Basra Körfezi'ne kıyısının olması ve Basra Körfezi'nin okyanusa açılan kapısı olan Hürmüz Boğazının burada bulunması diğer Ortadoğu ülkelerinin sahip olmadığı ve dünya ticareti açısından önemli sayılan bir stratejik üstünlüktür.

Temmuz 2012 tahmini nüfusu 78.868.711'dir.⁶¹ 2010 yılı GSMH (Nominal)'sı 412 milyar dolar, GSMH büyüme hızı %3 ve kişi başına milli gelir 11.755 (SPG'ye göre) dolardır.⁶² Devlet, genel olarak ekonominin %35'ini doğrudan, %45'ini ise bunyad olarak bilinen vakıflar aracılığı ile elinde tutmaktadır. Geri kalan %20'lik kısmı ise, küçük çaplı ticaret erbabının (pazar) elinde bulunmaktadır.⁶³

⁵⁸ Özey, a.g.e., s.328.

⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP, **Ülke Raporları, İran Ülke Raporu**, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=İran> (e.t. : 18 Şubat 2012)

⁶⁰ Kaan Dilek, **Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran'ın Orta Asya Politikaları-Rapor**, Ankara, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi Yayınları, 2011, s.28. http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/iran_ortaasya_raporu.pdf (e.t. : 20 Şubat 2012).

⁶¹ CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> (e.t. : 20 Şubat 2012).

⁶² Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği web sitesi verilerinden derlenmiştir, <http://tehran.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=160089> (e.t. : 20 Şubat 2012)

⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **İran'ın Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/iran-ekonomisi.tr.mfa>, (e.t. : 20 Şubat 2012)

İran'da ekonomik faaliyetlerde temel amaç ülke halkının ihtiyacı olan her çeşit nihai ürünün (düşük yerel bileşen oranıyla da olsa) ülke içinde üretilmesi olmuştur. Günümüzde çeşitli ürünlerin üretildiği İran'da, ağırlıklı sektörler petro-kimya, demir-çelik, gıda, tekstil ve otomotiv sektörleridir.⁶⁴

İran, 2010 yılında yaklaşık 84 milyar dolar değerinde ihracat ve 55 milyar dolar değerinde ithalat gerçekleştirmiştir. Yaklaşık 138 milyar dolar değerinde bir dış ticaret hacmi elde etmiş ve yaklaşık 29 milyar dolar değerinde dış ticaret dengesi sağlamıştır.⁶⁵ İran ekonomisinde, toplam ihracatın %80-90 arasındaki kısmı petrol ve gaz ürünlerinden oluşmaktadır. Devlet bütçesinin %40-50 arasındaki gelirleri de petrol ve gaza endekslidir. Bundan dolayı İran ekonomisinin kaderi tamamen petrol ve gaza bağlıdır.⁶⁶ İran'ın 138 milyar dolarlık dış ticaret hacmi gerçekleştirmesindeki ve 29 milyar dolarlık dış ticaret fazlası elde etmesindeki en önemli etken petrol ve doğalgaz ihracatıdır. 2009 yılında küresel krizin etkisiyle petrol fiyatları düşmüş ve İran'ın 2009 yılı ihracatının 2008 yılına göre yaklaşık %61 civarında azaldığı görülmüştür.

İran, 2010 yılı sonunda 137 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi ile dünyadaki toplam petrol rezervlerinin %9,9'una sahiptir.⁶⁷ Ayrıca 29,6 trilyon metreküp kanıtlanmış doğalgaz rezervi ile Rusya'dan sonra en zengin rezervlere sahip ikinci ülkedir.⁶⁸ İran'ın ham petrol rezervlerinin önemli bir bölümü Irak sınırı yakınında bulunan Huzistan'da mevcuttur.⁶⁹ İran ekonomisi uzun zaman petrole dayalı bir ekonomi olmuştur. Son zamanlarda ise doğalgaz ekonomide önemli yer tutmaya başlamıştır. Doğalgaz bir taraftan ekonomik kaynak sağlamış, diğer taraftan siyasi ve stratejik güç unsuru olmaya başlamıştır. Nitekim İran doğalgaz ihracatını artırmak amacıyla komşuları ile ilgili on beş boru hattı projesi geliştirmiştir. İran'ın Türkiye,

⁶⁴ KTO Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2008, s:11, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/iran.pdf>, (e.t.:20.02.2012).

⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu web sitesinden derlenmiştir, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=İran>, (e.t.:20.02.2012).

⁶⁶ Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2008, s:15, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/iran.pdf>, (e.t.:20.02.2012).

⁶⁷ BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s.6. (e.t.:28.02.2012).

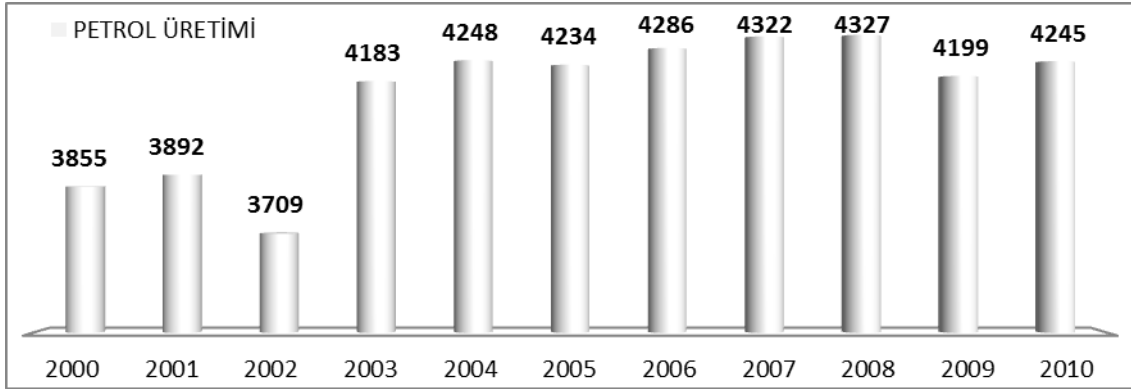
⁶⁸ BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s.20. (e.t.:28.02.2012).

⁶⁹ Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2008, s:15, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/iran.pdf>, (e.t.:20.02.2012).

***Bunyad**; İran-Irak savaşı sonrasında savaşta can kaybı veren ailelere yardımcı olunması ve ayrıca insani kalkınma amacıyla faaliyet gösteren vakıf.

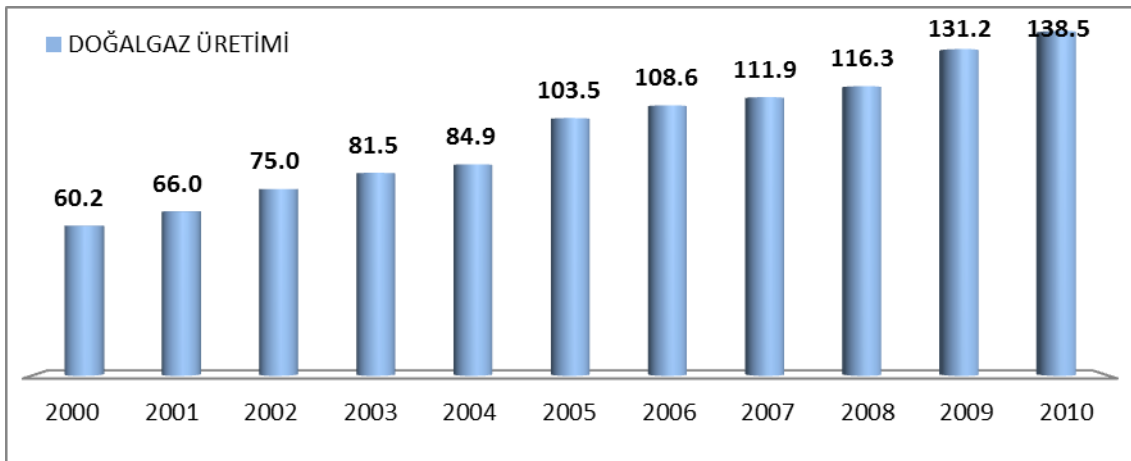
Hindistan, Pakistan, Ermenistan, Umman, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ile boru hattı inşası girişimleri vardır. Bu projelerden Türkiye ve Ermenistan ile ilgili olanlar hayata geçirilebilmiştir. Yani İran, sadece Türkiye ve Ermenistan'a doğal gaz satabilmektedir. İran ayrıca doğalgazını Avrupa'ya da ulaştırmak istemektedir. Bunun gerçekleşmesi için, birincisi Türkiye, ikincisi ise Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna üzerinden olmak üzere iki yol düşünülmektedir.⁷⁰

Şekil 22: 2000-2010 Yılları Arasında İran'ın Günlük Petrol Üretim Değerleri (Bin varil/günlük)

Kaynak: BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s:8-9, (e.t. : 28 Şubat 2012).

Şekil 23: 2000-2010 Yılları Arasında İran'ın Günlük Doğalgaz Üretim Değerleri (Milyar m³)

Kaynak: BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s:22-23, (e.t. : 28 Şubat 2012)

⁷⁰ Arif Keskin, **İran-Türkiye İlişkilerinde Doğalgazın Önemi-1**, 29.08.2011
www.1news.com.tr/yazarlar/20110829075807548.html, (e.t. : 23 Şubat 2012).

3.3.2.2. Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri

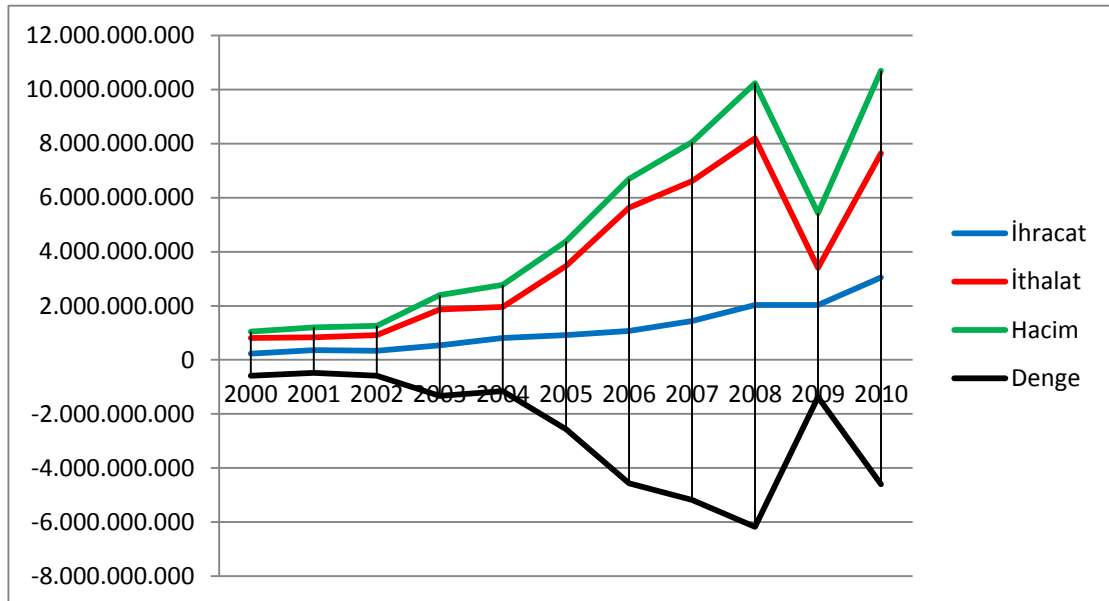
2000-2010 arasında Türkiye-İran dış ticaretinde Türkiye aleyhine bir denge mevcuttur. Yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 10, dış ticaret dengesi 8, ihracat 13 katına, ithalat ise 9 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %693, dış ticaret hacmi %917, ithalat %837 ve ihracat %1191 oranında artmıştır.

Tablo 14: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	235.784.797	815.730.198	1.051.514.995	-579.945.401
2001	360.535.772	839.800.076	1.200.335.848	-479.264.304
2002	333.962.009	920.971.696	1.254.933.705	-587.009.687
2003	533.786.239	1.860.682.809	2.394.469.048	-1.326.896.570
2004	813.031.280	1.962.058.691	2.775.089.971	-1.149.027.411
2005	912.940.054	3.469.705.759	4.382.645.813	-2.556.765.705
2006	1.066.901.631	5.626.610.156	6.693.511.787	-4.559.708.525
2007	1.441.190.094	6.615.393.849	8.056.583.943	-5.174.203.755
2008	2.029.759.634	8.199.688.999	10.229.448.633	-6.169.929.365
2009	2.024.546.255	3.405.985.565	5.430.531.820	-1.381.439.310
2010	3.044.177.151	7.645.007.868	10.689.185.019	-4.600.830.717
Genel Top.	12.796.614.916	41.361.635.666	54.158.250.582	-28.565.020.750

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 17. 02. 2012)

Şekil 24: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 17 Şubat 2012)

3.3.2.3. Türkiye-İran Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

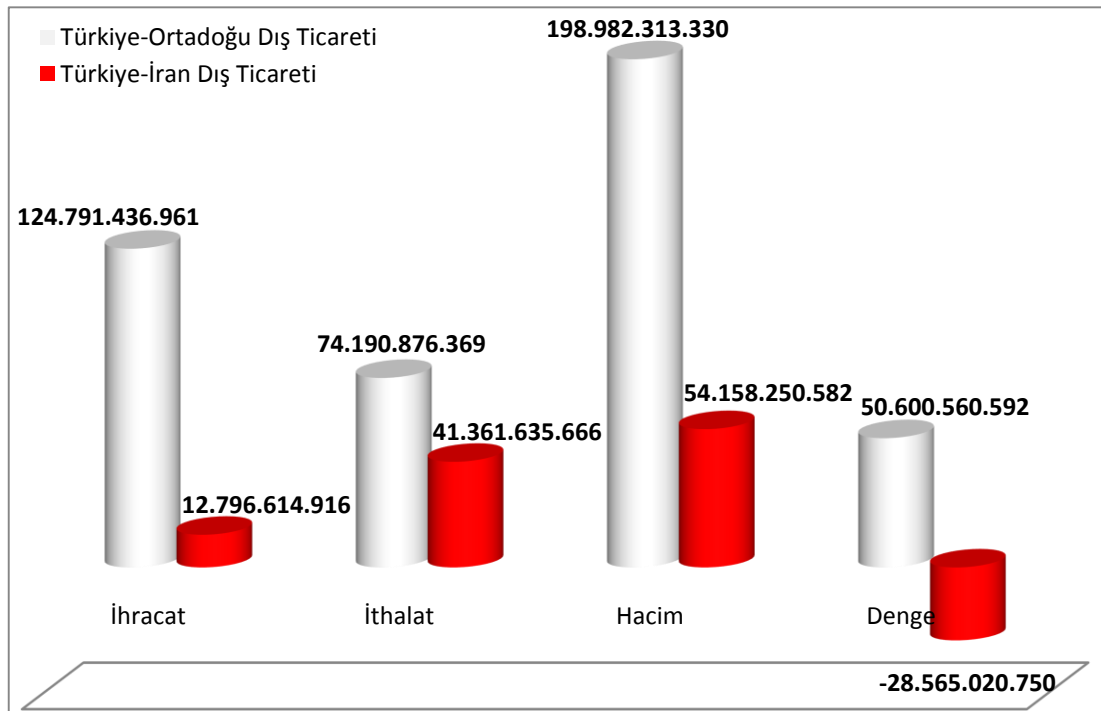
2000-2010 yılları arası Türkiye-İran dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %10,25'inin, ithalatının %55,75'inin, dış ticaret hacminin %27,21'inin Türkiye-İran dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye-Ortadoğu dış ticaretinde, dış ticaret açığının oluştuğu tek ülke İran'dır.

Tablo 15: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İran Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-İran Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	12.796.614.916
İthalat	74.190.876.369	41.361.635.666
Hacim	198.982.313.330	54.158.250.582
Denge	50.600.560.592	-28.565.020.750

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 25: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İran Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.2.4. Türkiye-İran Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

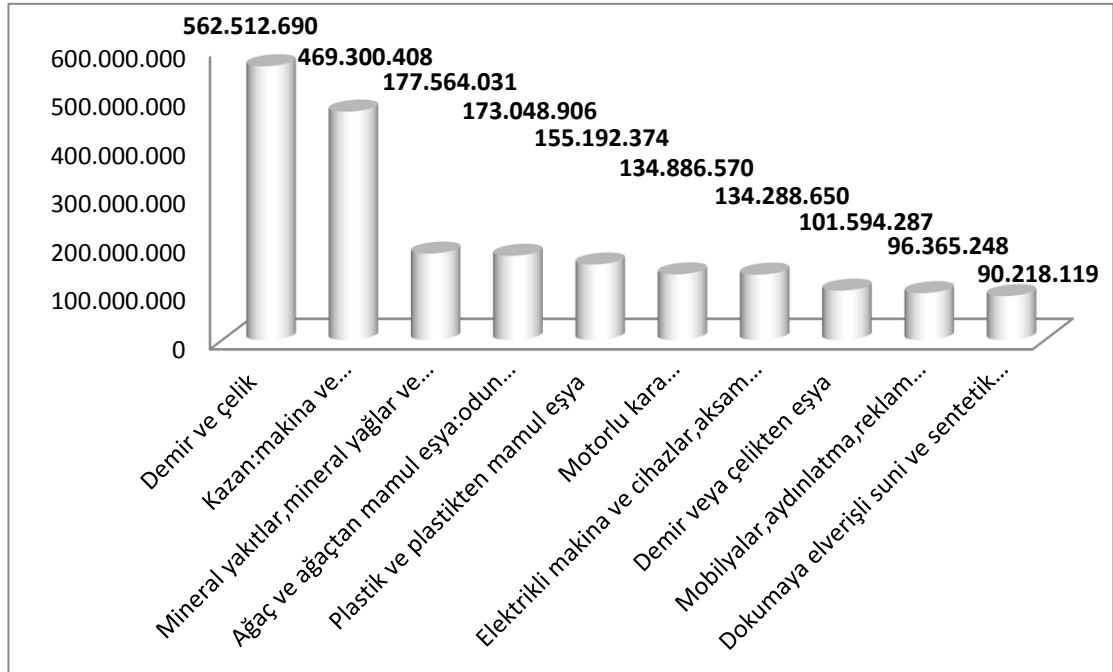
2010 yılı Türkiye-İran ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %68,81'inin ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik ise yaklaşık %18,47'lik ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır. İran ile gerçekleştirilen ihracatın genel olarak imalat sanayi ile ilgili fasıllardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 16: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
3.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
4.	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü
5.	Plastik ve plastikten mamul eşya
6.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
7.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
8.	Demir veya çelikten eşya
9.	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar
10.	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28.05.2012)

Şekil 26: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28 Mayıs 2012)

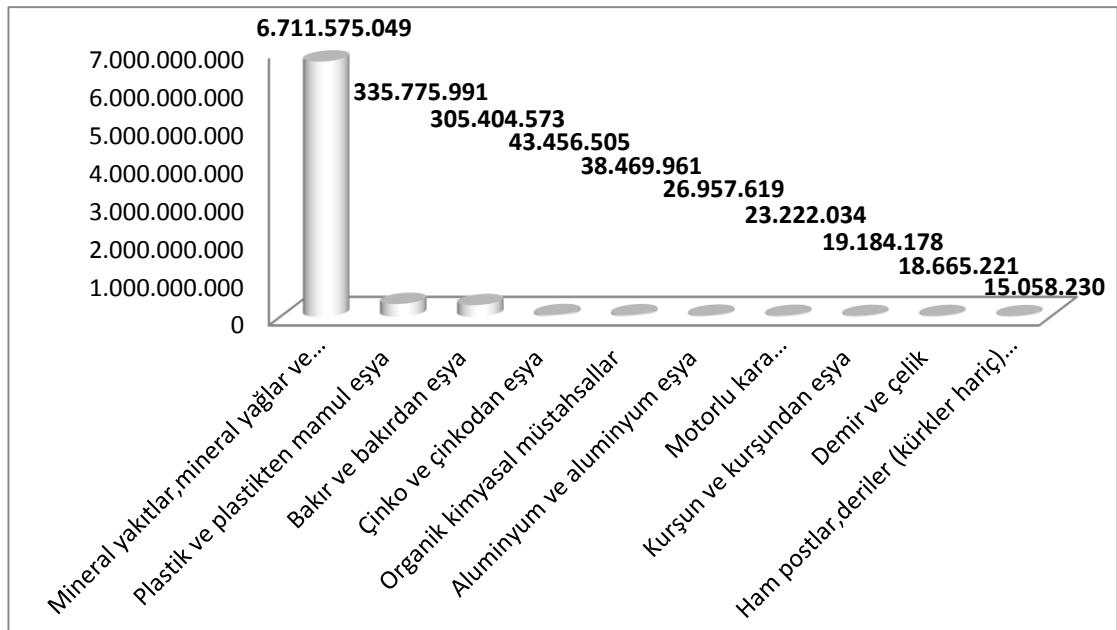
2010 yılı Türkiye-İran ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %98,59'nun ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Mineral yakıtlar, mineral yağlar, müstahsalları ve mumlar ise yaklaşık %87,79'luk ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır. Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği fasıllar incelendiğinde yoğun olarak mineral yakıtların ve ürünlerinin ithalatının gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 17: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
2.	Plastik ve plastikten mamul eşya
3.	Bakır ve bakırdan eşya
4.	Çinko ve çinkodan eşya
5.	Organik kimyasal müstahsallar
6.	Aluminyum ve alüminyum eşya
7.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
8.	Kurşun ve kurşundan eşya
9.	Demir ve çelik
10.	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 27: 2010 Yılında Türkiye'nin İran'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.3. Türkiye-Suriye Dış Ticareti

3.3.3.1. Suriye

Akdeniz'in kuzeydoğusunda bulunan ve resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti olan ülke; kuzeyden Türkiye, güneyden Ürdün ve İsrail, batıdan Lübnan ve doğudan Irak ile sınırlara sahiptir. Mısır, Güneydoğu Anadolu ve Irak üzerindeki Bereketli Hilal olarak tanımlanan yaygın en geniş orta kesiminde bulunmasından dolayı tarihin her döneminde Akdeniz Havzası-Asya ve Anadolu-Arabistan arasında bir kavşak noktası konumunda bulunmuştur.⁷¹

Temmuz 2012 tahmini nüfusu 22.530.746'dır. 2010 yılı GSYİH-Satın Alma Gücü Paritesi yaklaşık 112 milyar dolar, GSYİH-Reel Büyüme Oranı %3,4, GSMH-Kişi Başına 5200 dolardır.⁷² Suriye'nin temel döviz geliri, petrol ihracatına, tarımsal ürün ihracatına ve yurt dışında çalışan işçi gelirlerine bağlıdır.⁷³ 2010 yılında Suriye'nin ihracatı yaklaşık 12 milyar dolar (569 milyar Suriye Lirası; 2010 yılı resmi dolar kuru 1 \$ = 46.5 SL'dir.) olarak gerçekleşmiştir. Bunun %46'lık miktarına denk gelen 261 milyar SL'sini petrol ve petrol ürünleri ihracatı oluşturmaktadır.⁷⁴

Suriye'nin 1990 yılı sonunda kanıtlanmış petrol rezervi 1.9 milyar varil, 2000 yılı sonunda kanıtlanmış rezervi 2.3 milyar varil ve 2009 yılı sonunda da kanıtlanmış rezervi 2.5 milyar varildir. 2010 sonunda ise kanıtlanmış rezervi 2.5 milyar varildir. Bu da dünyadaki kanıtlanmış toplam rezervlerin %0.2'sidir.⁷⁵ Suriye 2000 yılında günlük 548 bin varil petrol üretimi gerçekleştirirken 2010 yılında ise günlük 385 bin varil petrol üretimi gerçekleştirmiştir. 2000-2010 yılları arasında en fazla üretim 2001 yılında günlük 581 bin varil olarak gerçekleşmiştir.⁷⁶

⁷¹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, **Suriye Nereye Gidiyor**, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), 19.04.2011, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1446/suriye-nereye-gidiyor.aspx>, (e.t. : 27 Şubat 2012)

⁷² CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, (e.t. : 31 Ekim 2012)

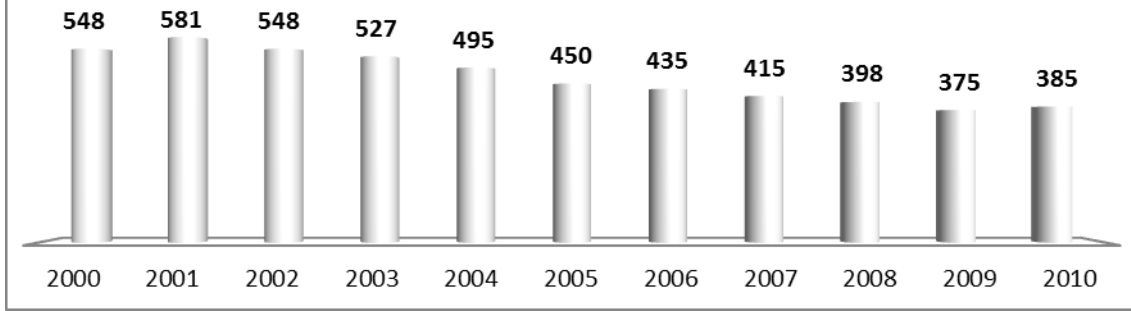
⁷³ Mustafa Akal, **Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 2008, s.286. www1.gantep.edu.tr/~sbd/index.php/sbd/article/download/73/48 (e.t. : 31 Ekim 2012)

⁷⁴ T. C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Suriye 2010 Yılı Dış Ticaret Bilgi Notu**¹, 31 Ocak 2012, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=SYR>, (e.t. : 28 Şubat 2012)

⁷⁵ BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s.6. (e.t. : 28 Şubat 2012)

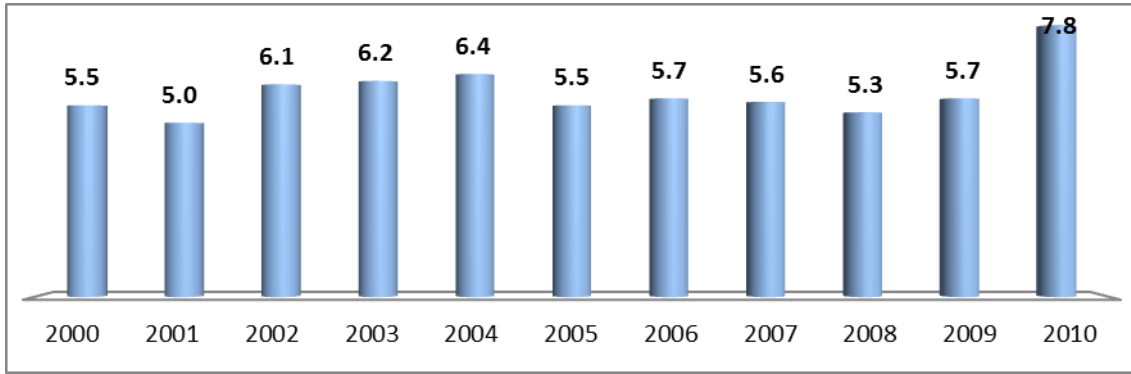
⁷⁶ BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s.8. (e.t. : 28 Şubat 2012)

Şekil 28: 2000-2010 Yılları Arasında Suriye'nin Günlük Petrol Üretim Değerleri
(Bin varil/ günlük)

Kaynak: BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s.8. (e.t. : 28 Şubat 2012)

Şekil 29: 2000-2010 Yılları Arasında Suriye'nin Doğalgaz Üretim Değerleri
(Milyar m³)

Kaynak: BP web sitesi verilerinden derlenmiştir, a.g.e., s.22. (e.t. : 28 Şubat 2012)

Tarımsal ihracat petrolden sonra ikinci büyük döviz kaynağıdır. Pamuk ve zeytinyağı önemli tarımsal ürünler olup bunların ihracatının %22'si AB'ye yapılmaktadır.⁷⁷ Suriye'nin dış ticaret faaliyetlerinde tarım sektörü önemli bir yere sahiptir. Tarım alanında gerçekleştirilen ithalat, toplam ithalatının %18-20'sini, ihracat ise toplam ihracatın %20-30'unu oluşturmaktadır.⁷⁸ Suriye, ekonomisini daha verimli bir hale getirmek için 2000 yılından sonra mali ve ekonomik reformlarla birlikte dış ticarete liberalizasyon politikası izlemeye başlamıştır. AB ile Aralık 2003'te bir ortaklık anlaşması imzalamış ve DTÖ'ne üyelik başvurusunda bulunmuştur.⁷⁹

⁷⁷ Akal, a.g.e., s.287.

⁷⁸ T. C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müşavirlik Raporları-Sektör Raporları-Tarım**, s:1, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=370&dil=TR&ulke=SYR>, (e.t. : 28 Şubat 2012)

⁷⁹ Akal, a.g.e., s.286.

3.3.3.2. Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri

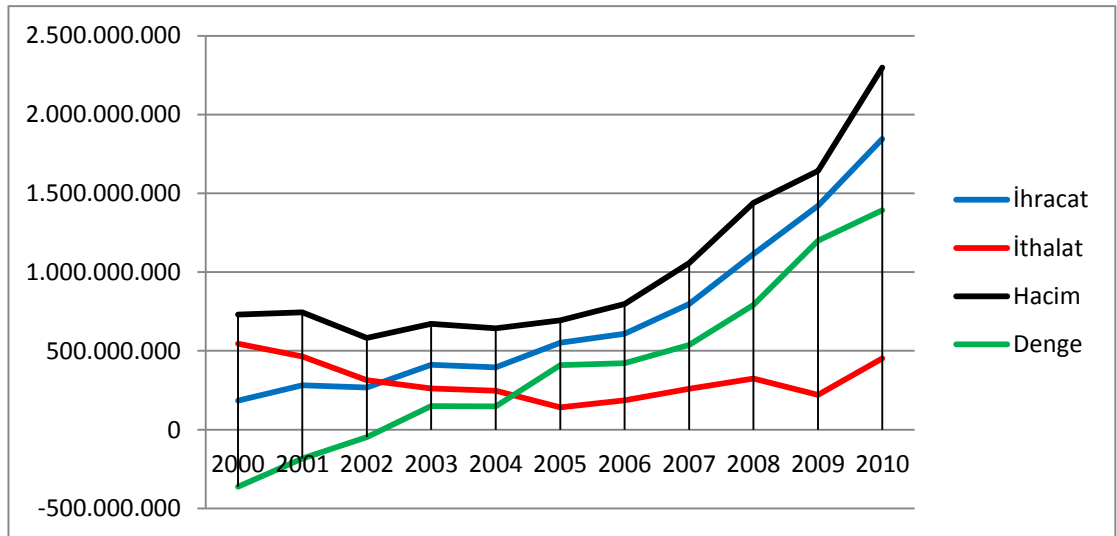
2000-2010 yılları arası Türkiye-Suriye dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 3 ve ihracat 10 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %486, dış ticaret hacmi %215 ve ihracat %901 oranında artmıştır. İthalat ise %17 oranında azalmıştır. Türkiye-Suriye dış ticaretinde özellikle STA'nın etkili olduğu rakamlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 18: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri (Milyon dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	184.266.734	545.239.568	729.506.302	-360.972.834
2001	281.141.191	463.475.682	744.616.873	-182.334.491
2002	266.771.540	314.770.368	581.541.908	-47.998.828
2003	410.754.941	261.192.525	671.947.466	149.562.416
2004	394.782.934	247.551.083	642.334.017	147.231.851
2005	551.627.266	142.584.952	694.212.218	409.042.314
2006	609.417.000	187.249.765	796.666.765	422.167.235
2007	797.765.944	259.282.472	1.057.048.416	538.483.472
2008	1.115.012.521	323.697.386	1.438.709.907	791.315.135
2009	1.421.636.808	221.453.649	1.643.090.457	1.200.183.159
2010	1.844.604.582	452.493.426	2.297.098.008	1.392.111.156
Toplam	7.877.781.461	3.418.990.876	11.296.772.337	4.458.790.585

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 02. 05. 2012)

Şekil 30: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 02 Mayıs 2012)

3.3.3.3. Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

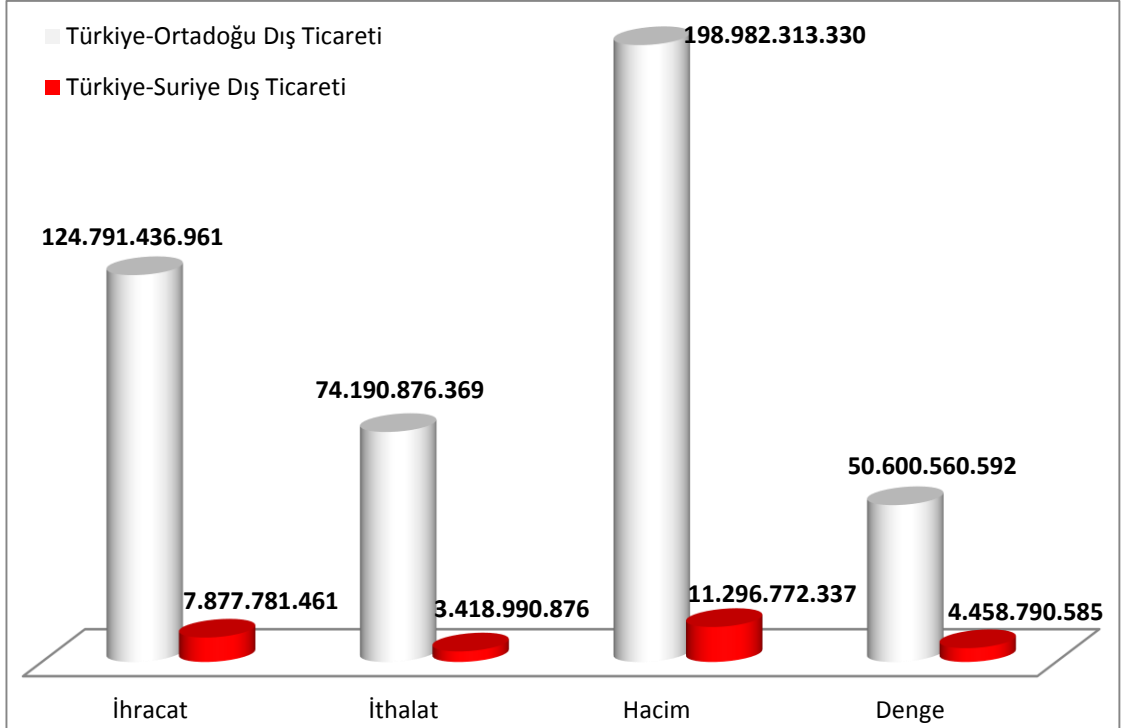
2000-2010 yılları arası Türkiye-Suriye dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %6,31'inin, ithalatının %4,60'ının, dış ticaret hacminin %5,67'sinin ve dış ticaret dengesinin %8,81'inin Türkiye-Suriye dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 19: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Suriye Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	7.877.781.461
İthalat	74.190.876.369	3.418.990.876
Hacim	198.982.313.330	11.296.772.337
Denge	50.600.560.592	4.458.790.585

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 31: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.3.4. Türkiye-Suriye Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

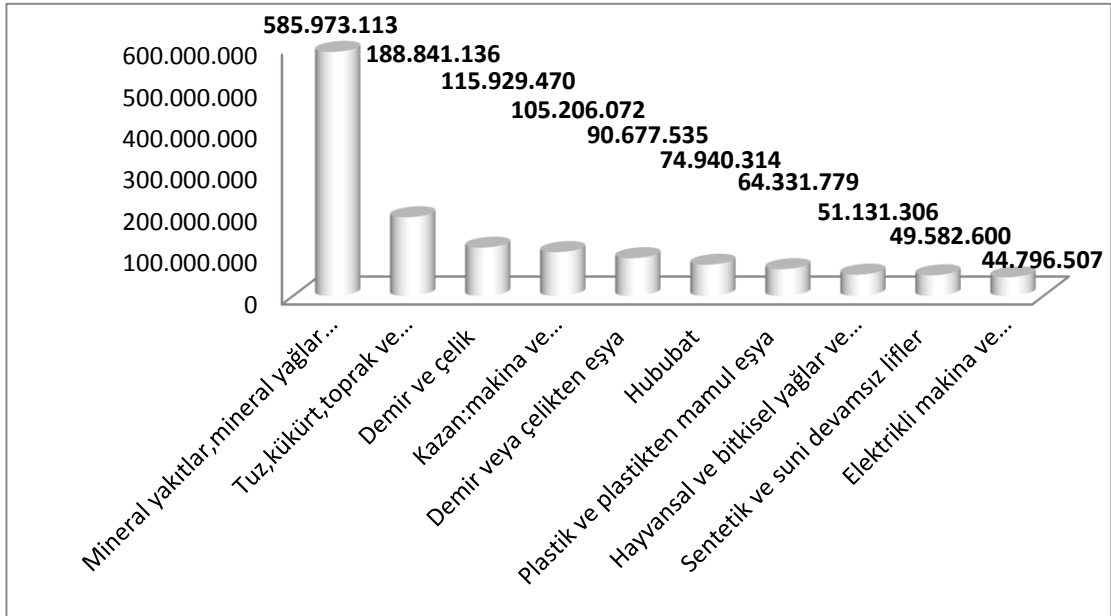
2010 yılı Türkiye-Suriye ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %74,34'ünün ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Mineral yakıtlar, mineral yağlar, müstahsalları ve mumlar ise yaklaşık %31,76'lık ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 20: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'ye İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
2.	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento
3.	Demir ve çelik
4.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
5.	Demir veya çelikten eşya
6.	Hububat
7.	Plastik ve plastikten mamul eşya
8.	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları
9.	Sentetik ve suni devamsız lifler
10.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28. 05. 2012)

Şekil 32: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'ye İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28 Mayıs 2012)

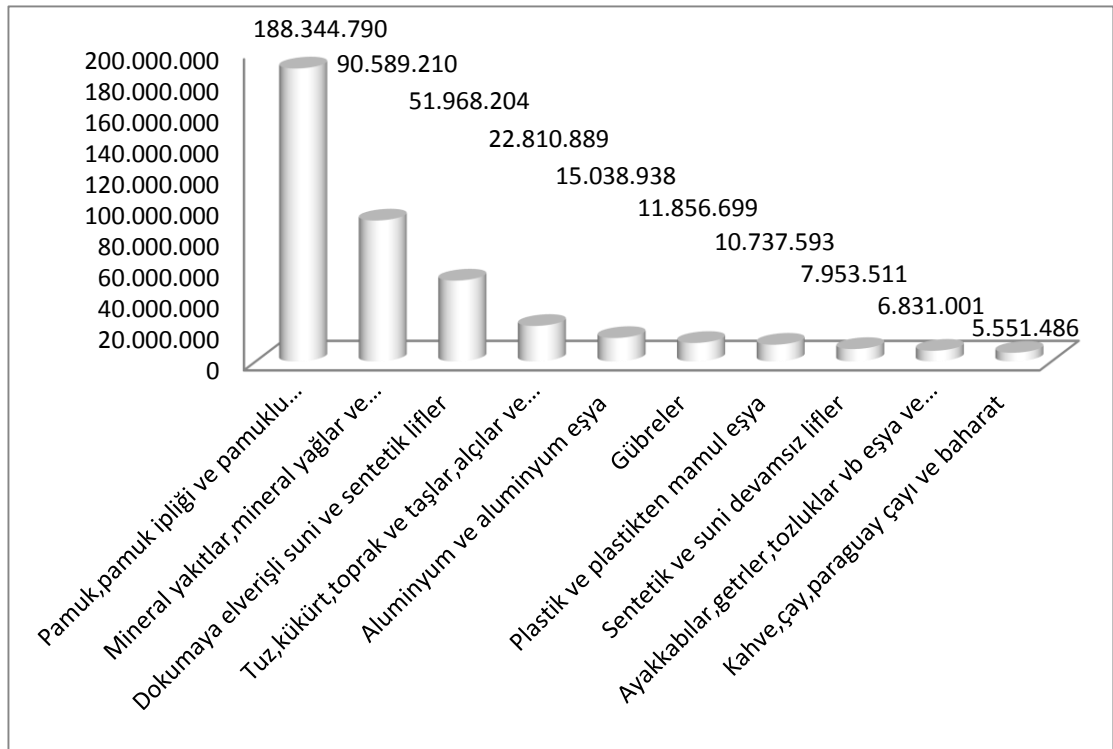
2010 yılı Türkiye-Suriye ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %90,98'inin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat ise yaklaşık %41,62'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 21: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
2.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
3.	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler
4.	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento
5.	Aluminyum ve aluminyum eşya
6.	Gübreler
7.	Plastik ve plastikten mamul eşya
8.	Sentetik ve suni devamsız lifler
9.	Ayakkabılar, getrler, tozluklar vb eşya ve aksamı
10.	Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 33: 2010 Yılında Türkiye'nin Suriye'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.4. Türkiye-İsrail Dış Ticareti

3.3.4.1. İsrail

İsrail Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin ve Mısır ile sınırlara sahiptir. Temmuz 2012 tahmini nüfusu 7.590.758'dir. 2010 yılı GSYİH-SGP yaklaşık 228 milyar dolardır. GSYİH-reel büyüme oranı %4,8 ve GSMH-kişi başına 30600 dolardır.⁸⁰

İsrail ekonomisinin iç pazarının küçüklüğü, ekonomiyi ihracata dayalı bir büyüme sergilemeye yöneltmiştir. 1990'lı yılların başında giyim ve ayakkabı sektörleri korumacı politikalarla gelişmiştir. Bu sektörler artan rekabetin etkisiyle son on yıldır yerini elektronik, haberleşme, medikal ve optik aletler gibi teknoloji-yoğun sektörlerle bırakmıştır.⁸¹ İsrail'in bugünkü ekonomik yapısının en önemli unsurları; iç pazarın küçük olması nedeniyle ihracata yönelme zorunluluğu, suyun az olması nedeniyle tarım teknolojisini geliştirme gerekliliği ve nitelikli Yahudi işgücünün İsrail'e göçüdür. Bu nedenle teknolojinin birçok alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.⁸² İsrail ekonomisinin temel özelliğinin en kısa ifadesi, bir ileri teknoloji ekonomisi olmasıdır. Ayrıca Dünya Bankası sınıflandırmasına göre, İsrail ekonomisi yüksek gelir grubunda yer alan bir ekonomidir. İsrail ekonomi-politik anlamda ise, dışa açık bir piyasa ekonomisine sahiptir.⁸³ İsrail, dünya genelinde önemli bir elmas imalat ve ticaret merkezi olma özelliğine sahiptir.⁸⁴ Her elmas alıcısının operasyonel fonksiyonlarını ve ihtiyaçlarını tek bir çatı altında toplayabilen İEB, dünyadaki en büyük elmas alım ve satım salonudur. Takılarda kullanılan yontulmuş küçük taşların, dünya üretiminin büyük kısmını İsrail yapmaktadır.⁸⁵ İsrail ihracatındaki en önemli pay yüksek teknoloji ürünleri ve işlenmiş elmasa, ithalatında ise işlenmemiş elmas, petrol ve hammaddelerine aittir.⁸⁶

⁸⁰ CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/is.html> (e.t. : 01 Kasım 2012)

⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İhracat Bilgi Platformu, **Ülke Raporları, İsrail ülke Raporu**, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=İsrail>, (e.t. : 11 Mart 2012)

⁸² Esmâ Deniz, **İsrail Ülke Raporu**, Avrupa İşletmeler Ağı-Karadeniz Bilgi Bankası, 2009, s.17. http://www.blacksea-een.org/index.asp?sayfa=menu&ana_id=5&altid=22&link=1, (e.t. : 11 Mart 2012)

⁸³ Harun Öztürkler, **İsrail Ekonomisinin Genel Özellikleri**, Orsam Yayınları, Ortadoğu Analiz Dergisi, C:3, S:36, 2011, s.74. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2950>, (e.t. : 07 Mart 2012)

⁸⁴ Moshe Felber, **İsrail Hakkında Gerçekler**, Kudüs, İsrail Enformasyon Merkezi Yayını, 2008, http://www.mfa.gov.il/NR/rdonlyres/66876698-4DAB-4A7E-BCC2-699873DD8FD5/0/ISRILHAKKIN_DAGERCEKLER.pdf s.234. (e.t. : 12 Mart 2012)

⁸⁵ Felber, a.g.e., s.235.

⁸⁶ Deniz, a.g.e., s.33.

3.3.4.2. Türkiye-İsrail Dış Ticaret Değerleri

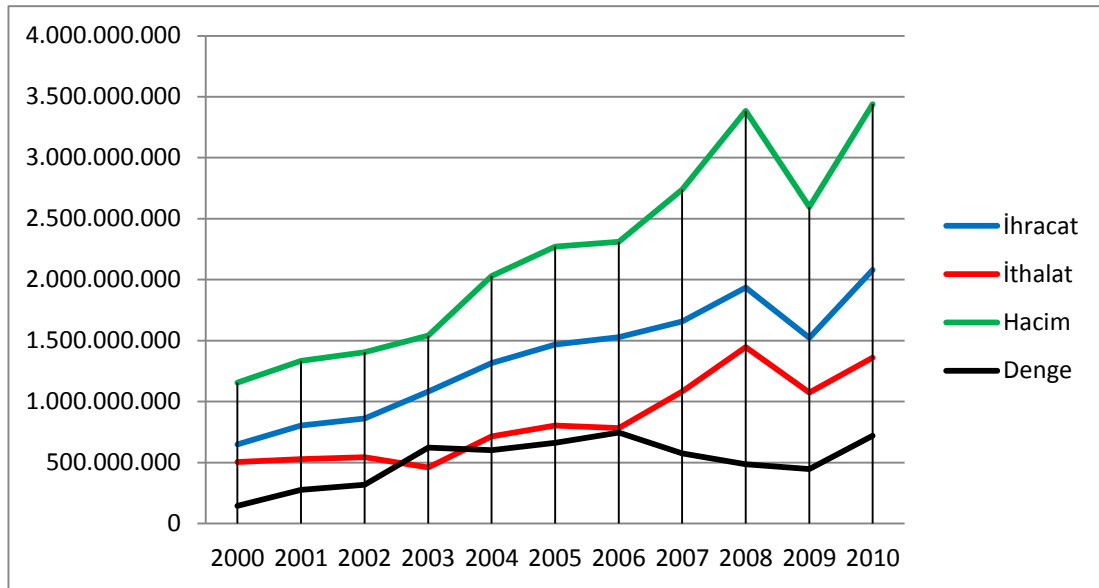
2000-2010 yılları arası Türkiye-İsrail dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi, ihracat ve ithalat 3 katına, dış ticaret dengesi ise 5 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %398, dış ticaret hacmi %198, ihracat %220 ve ithalat %169 oranında artmıştır.

Tablo 22: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İsrail Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	650.141.901	505.481.677	1.155.623.578	144.660.224
2001	805.217.561	529.489.361	1.334.706.922	275.728.200
2002	861.433.736	544.466.514	1.405.900.250	316.967.222
2003	1.082.998.166	459.488.300	1.542.486.466	623.509.866
2004	1.315.292.356	714.142.767	2.029.435.123	601.149.589
2005	1.466.912.916	804.690.519	2.271.603.435	662.222.397
2006	1.529.158.098	782.149.470	2.311.307.568	747.008.628
2007	1.658.194.864	1.081.742.961	2.739.937.825	576.451.903
2008	1.935.234.789	1.447.918.834	3.383.153.623	487.315.955
2009	1.522.436.016	1.074.726.958	2.597.162.974	447.709.058
2010	2.080.147.766	1.359.638.700	3.439.786.466	720.509.066
Toplam	14.907.168.169	9.303.936.061	24.211.104.230	5.603.232.108

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 06.03.2012)

Şekil 34: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-İsrail Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 06 Mart 2012)

3.3.4.3. Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

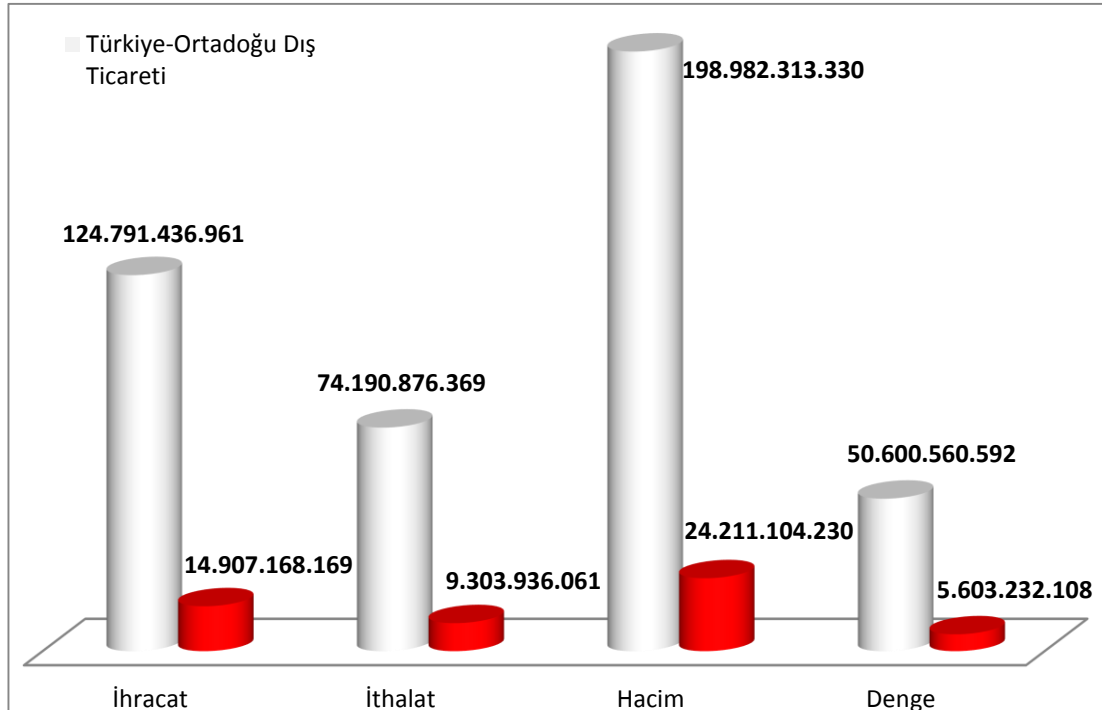
2000-2010 yılları arası Türkiye-İsrail dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %11,94'ünün, ithalatının %12,54'ünün, dış ticaret hacminin %12,16'sının ve dış ticaret dengesinin %11,07'sinin Türkiye-İsrail dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 23: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-İsrail Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	14.907.168.169
İthalat	74.190.876.369	9.303.936.061
Hacim	198.982.313.330	24.211.104.230
Denge	50.600.560.592	5.603.232.108

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 35: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-İsrail Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.4.4. Türkiye-İsrail Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

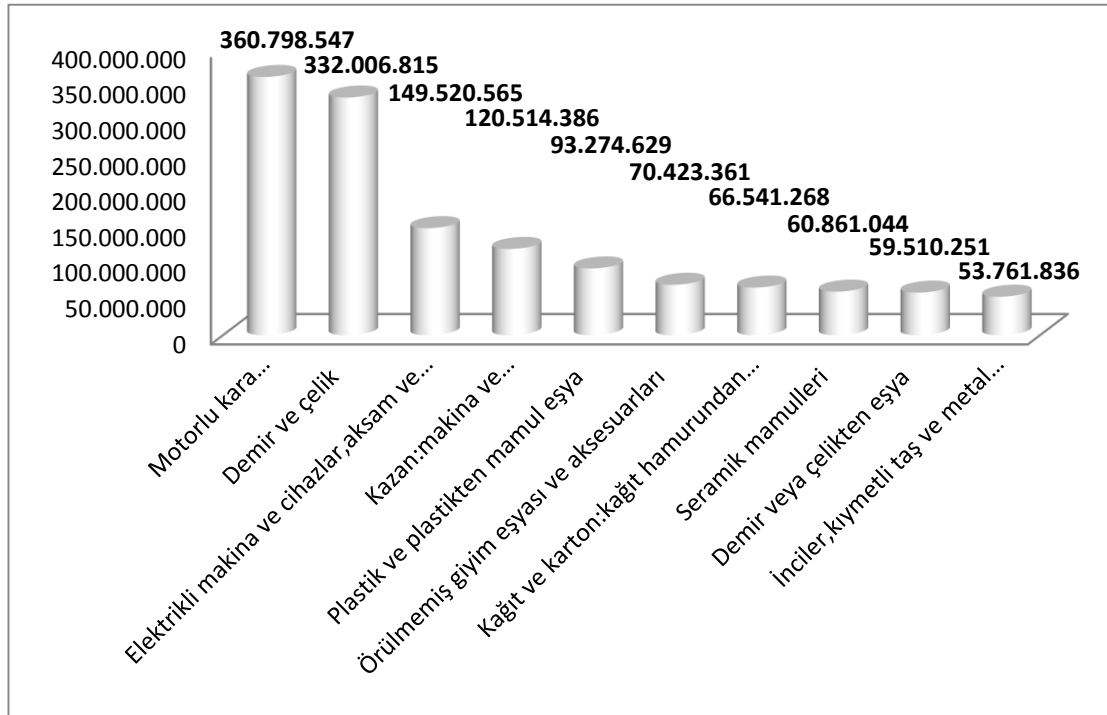
2010 yılı Türkiye-Suriye ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %65,72'sinin ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler faslı ise yaklaşık %17,34'lük ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 24: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
2.	Demir ve çelik
3.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
4.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
5.	Plastik ve plastikten mamul eşya
6.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
7.	Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya
8.	Seramik mamulleri
9.	Demir veya çelikten eşya
10.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28. 05. 2012)

Şekil 36: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28 Mayıs 2012)

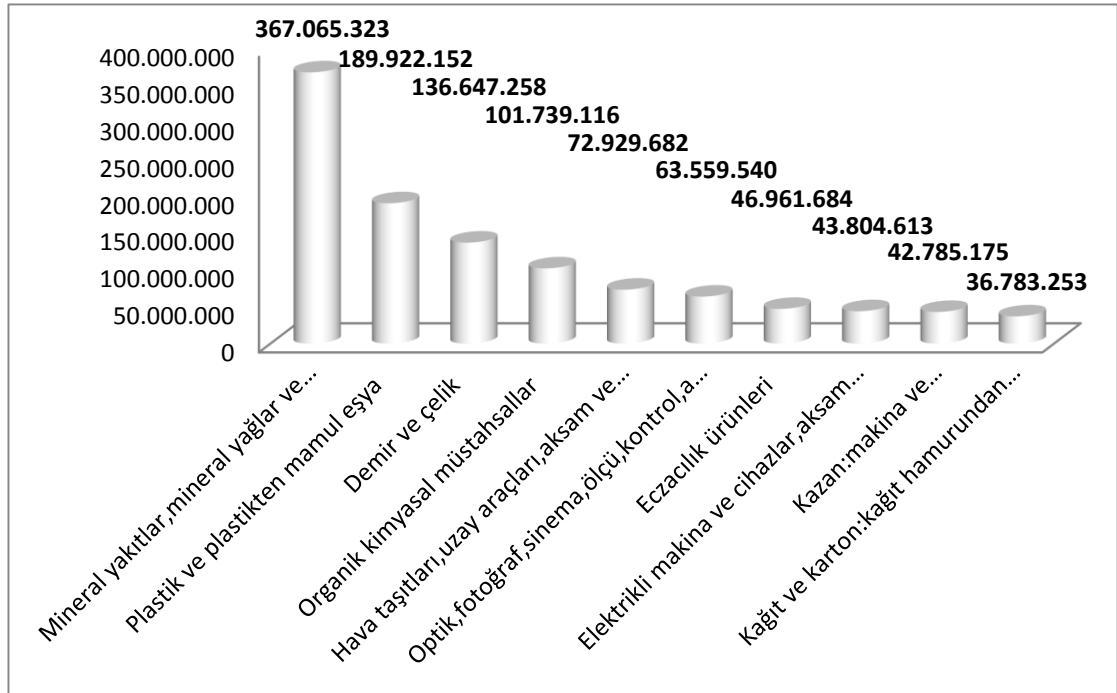
2010 yılı Türkiye-İsrail ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %81,06'sının ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Mineral yakıtlar, mineral yağlar, müstahsalları ve mumlar ise yaklaşık %26,99'luk ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 25: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
2.	Plastik ve plastikten mamul eşya
3.	Demir ve çelik
4.	Organik kimyasal müstahsallar
5.	Hava taşıtları, uzay araçları, aksam ve parçaları
6.	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet.
7.	Eczacılık ürünleri
8.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
9.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
10.	Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 37: 2010 Yılında Türkiye'nin İsrail'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.5 Türkiye-Lübnan Dış Ticareti

3.3.5.1. Lübnan

Lübnan, 1516–1918 yılları arasında 402 yıl Osmanlıların ve 1920–1943 yılları arasında 23 yıl Fransızların egemenliğinde kalmıştır. 22 Kasım 1943 yılında ise bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸⁷ Temmuz 2012 tahmini nüfusu 4.140.289'dur. 2010 yılı GSYİH-SGP yaklaşık 61 milyar dolardır. GSYİH-reel büyüme oranı %7 ve GSMH-kışi başına 15700 dolardır.⁸⁸

Lübnan tüm ekonomik etkinliklerde gelişmiş dünya ile sıkı bağlara sahiptir. Kısıtlamasız parasal ve ticaret sistemine, hemen hemen bütün ürünler ve hizmetlerde serbest piyasa fiyatlamasına ve iç serbest ticaret ve yatırım politikalarına sahip bir ülkedir. Dış ticaret hacminin GSYİH'ye oranı %61'dir.⁸⁹ Asıl olarak Lübnan ekonomisinin geliri, hizmetler sektörüne bağlıdır. Temel hizmetler sektörü ekonominin %60'lık kısmını oluşturmaktadır. İnşaat, enerji ve su, ticaret ve bankacılık alanlarındaki hizmetler de buna dâhil edildiğinde, temel hizmetlerin ekonomideki ağırlık %80'ini aşmaktadır.⁹⁰ Lübnan, 2010 yılında yaklaşık 4 milyar dolarlık ihracat ve 18 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir.⁹¹ Nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük bir ülke olan Lübnan'ın, özellikle ithalat açısından çevresinde bulunan ve komşusu olan ülkelerin büyük çoğunluğundan daha büyük bir pazar potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.⁹² Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda ekonominin temel unsuru olan petrol ve doğalgaz gelirleri Lübnan ekonomisinde mevcut değildir. Lübnan, kanıtlanmış petrol ve doğalgaz kaynakları ve bu kaynaklardan elde edilen ekonomik gelirler ile değil serbest ticaret yapısı ile öne çıkmaktadır.

⁸⁷ T. C. Başbakanlık DTM İGEME Yayınları, **Lübnan Ülke Raporları**, 2011, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=L%C3%BCbnan>

⁸⁸ CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>, (e.t. : 01 Kasım 2012)

⁸⁹ T.C. Beyrut Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **2010 YILI EKONOMİK RAPORU**, 2011, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=RL>, (e.t. : 20 Mart 2012) (par.77.)

⁹⁰ T.C. Beyrut Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., (par.97.)

⁹¹ T. C. Ekonomi Bakanlığı İBP web sitesinden derlenmiştir, **Lübnan Ülke Raporu**, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Lübnan>, (e.t. : 23 Mart 2012)

⁹² T. C. Dışişleri Bakanlığı, **Lübnan'ın Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-ekonomisi.tr.mfa>, (e.t. : 23 Mart 2012)

3.3.5.2. Türkiye-Lübnan Dış Ticaret Değerleri

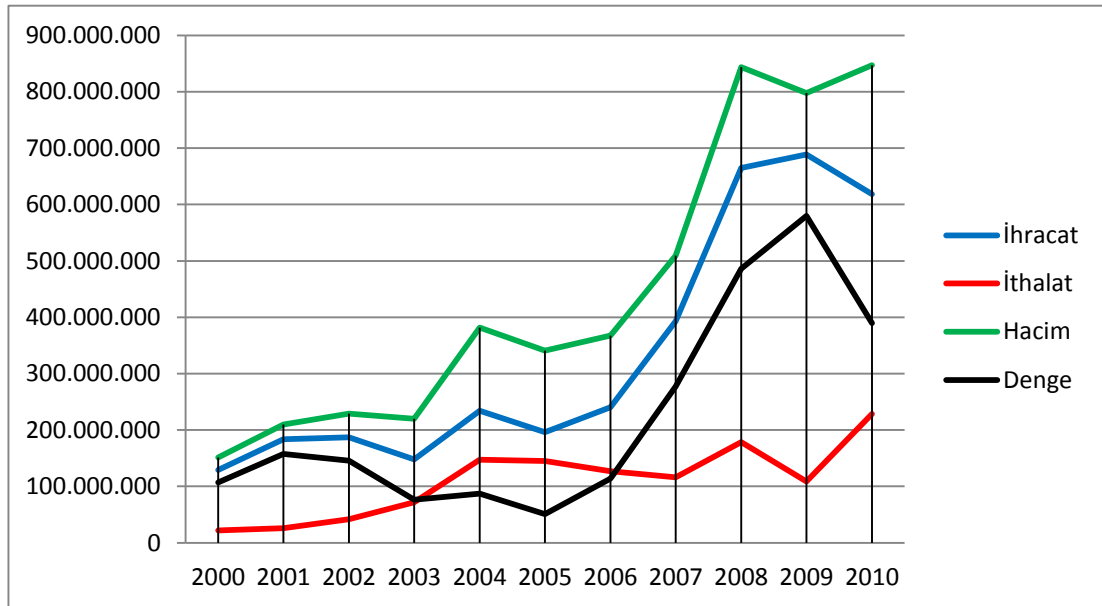
2000-2010 yılları arası Türkiye-Lübnan dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 6, ihracat 5, ithalat 10 ve dış ticaret dengesi 4 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %264, dış ticaret hacmi %459, ihracat %378 ve ithalat %930 oranında artmıştır.

Tablo 26: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Lübnan Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	129.265.357	22.178.051	151.443.408	107.087.306
2001	183.880.319	26.023.808	209.904.127	157.856.511
2002	187.338.865	41.921.848	229.260.713	145.417.017
2003	148.126.379	71.709.789	219.836.168	76.416.590
2004	234.400.760	147.355.049	381.755.809	87.045.711
2005	195.910.086	144.973.357	340.883.443	50.936.729
2006	240.598.967	126.685.217	367.284.184	113.913.750
2007	393.216.671	116.013.734	509.230.405	277.202.937
2008	665.054.644	178.780.530	843.835.174	486.274.114
2009	688.680.959	108.800.190	797.481.149	579.880.769
2010	618.318.479	228.536.206	846.854.685	389.782.273
Toplam	3.684.791.486	1.212.977.779	4.897.769.265	2.471.813.707

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 19. 03. 2012)

Şekil 38: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Lübnan Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 19 Mart 2012)

3.3.5.3. Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

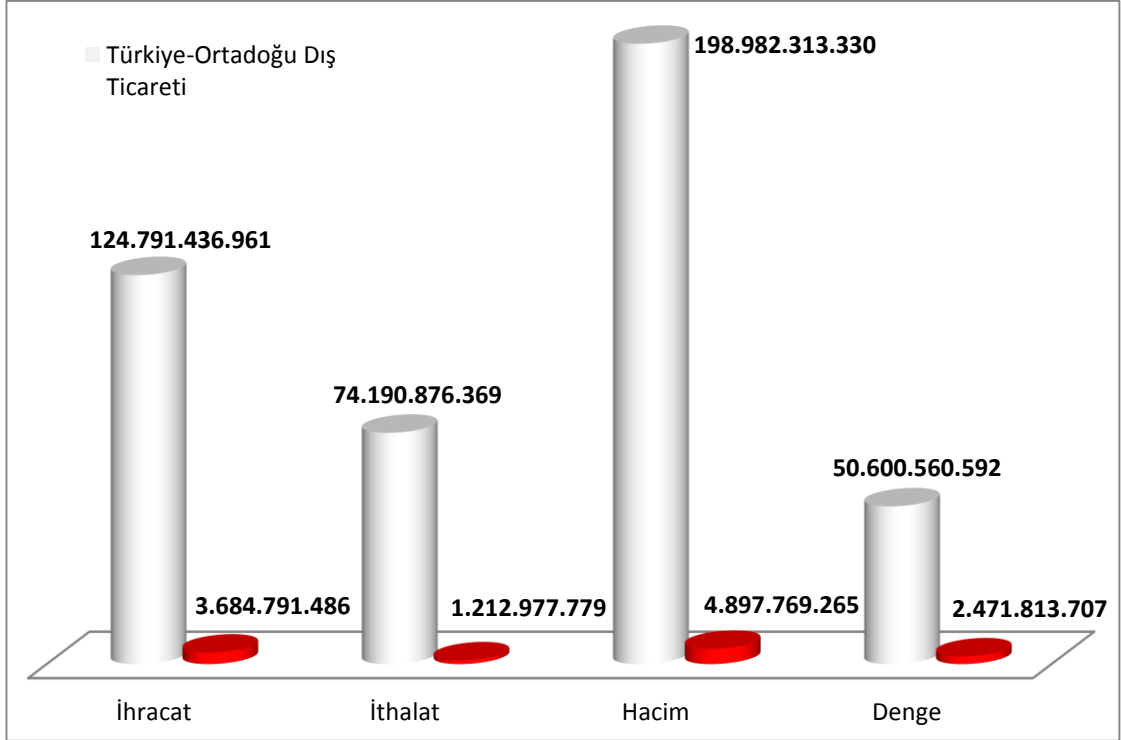
2000-2010 yılları arası Türkiye-Lübnan dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %2,95'inin, ithalatının %1,63'ünün, dış ticaret hacminin %2,46'sının ve dış ticaret dengesinin %4,88'inin Türkiye-Lübnan dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 27: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Lübnan Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	3.684.791.486
İthalat	74.190.876.369	1.212.977.779
Hacim	198.982.313.330	4.897.769.265
Denge	50.600.560.592	2.471.813.707

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 39: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.5.4. Türkiye-Lübnan Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

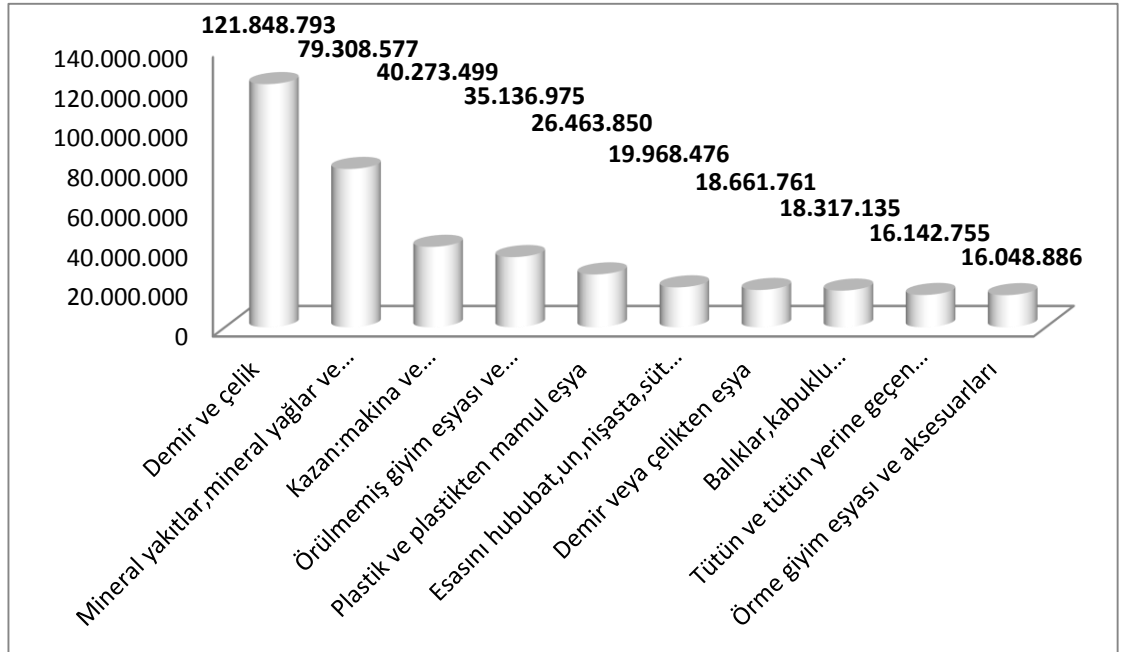
2010 yılı Türkiye-Lübnan ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %63,42'sinin ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik fasılı ise yaklaşık %19,70'lik ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 28: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
3.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
4.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
5.	Plastik ve plastikten mamul eşya
6.	Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar
7.	Demir veya çelikten eşya
8.	Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar, diğer omurgasızlar
9.	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler
10.	Örme giyim eşyası ve aksesuarları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28. 05. 2012)

Şekil 40: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28 Mayıs 2012)

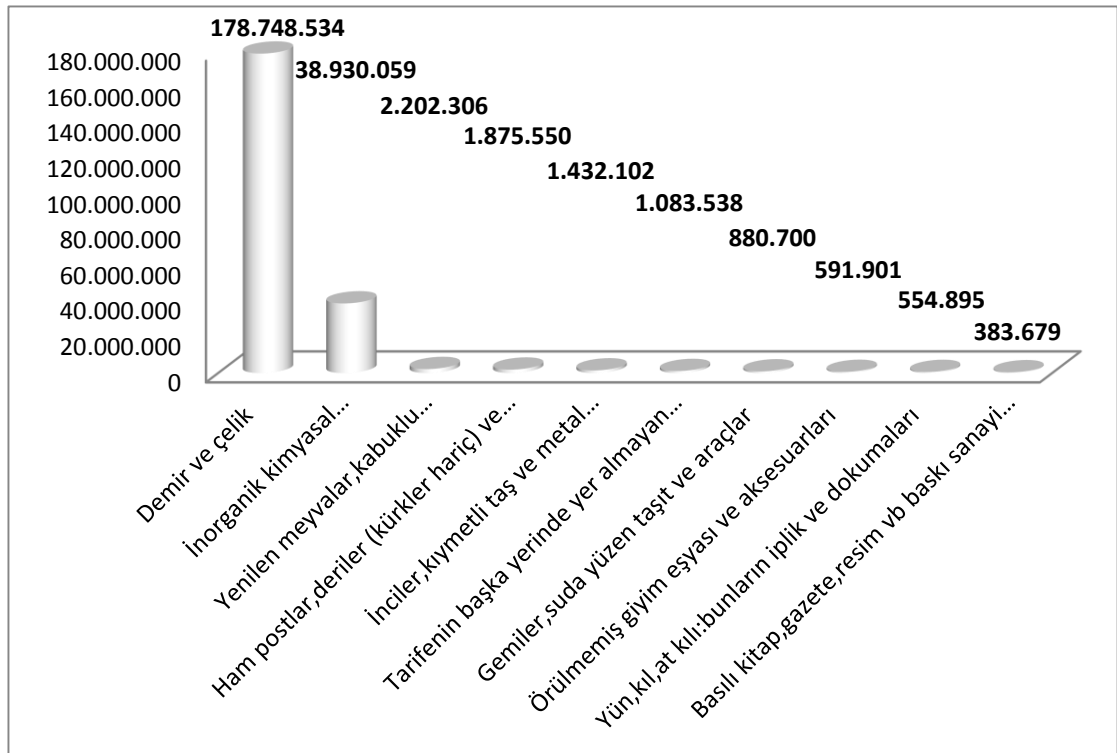
2010 yılı Türkiye-Lübnan ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %99,18'inin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik fasılı ise yaklaşık %78,21'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 29: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler
3.	Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu
4.	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler
5.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar
6.	Tarifenin başka yerinde yer almayan hayvansal müstahzarlar
7.	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar
8.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
9.	Yün, kıl, at kılı: bunların iplik ve dokumaları
10.	Basılı kitap, gazete, resim vb baskı sanayi mamulu, el yazmaları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 41: 2010 Yılında Türkiye'nin Lübnan'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.6. Türkiye-Ürdün Dış Ticareti

3.3.6.1. Ürdün

Ürdün, 11 Nisan 1921 tarihinde Transjordan adıyla İngiliz mandası olarak kurulmuş ve 25 Mayıs 1946 tarihinde ise bağımsızlığına kavuşmuştur.⁹³ Suudi Arabistan, Irak, İsrail, Suriye ve Batı Şeria gibi Ortadoğu'da siyasi, askeri ve ekonomik anlamda önemli gelişmelere etki edebilecek komşulara sahiptir. Ayrıca Akabe körfezine de kıyısı vardır.

Temmuz 2012 tahmini nüfusu 6.508.887'dir. 2010 yılı GSYİH-SGP yaklaşık 36 milyar dolardır. GSYİH-reel büyüme oranı %2,3 ve GSMH-kişi başına 6000 dolardır.⁹⁴

Petrol gibi önemli doğal kaynaklardan mahrum olan Ürdün'ün ekonomisi önemli miktarda dış yardıma ve ağırlıklı olarak da Körfez ülkelerinde çalışan Ürdünlü işçilerin gelirlerine bağlıdır. Buda Ürdün ekonomisinin hem uluslararası, hem de bölgesel gelişmelerden doğrudan etkilenmesine neden olmaktadır.⁹⁵ Üretimde verimliliği ve çeşitliliği zayıf olan, gelişmiş bir tarım ve sanayi sektörü bulunmayan Ürdün'ün ihracatı tekstil, potasyum, gübre gibi sınırlı mal gruplarından oluşmaktadır. Ayrıca Ürdün, elektrik ihtiyacını sağlamak amacıyla, nükleer tesis kurma çalışmalarını yürütmektedir.⁹⁶ Su, petrol ve doğal kaynakların yetersizliği, dış yardımlara bağımlılık, yoksulluk, işsizlik ve yüksek enflasyon gibi öğeler Ürdün ekonomisinin başlıca yapısal sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılarak kamu-özel sektör işbirliğinin güçlendirilmesi özel sektöre dayalı büyüme hedefidir. Ancak kamu sektörü hala GSYİH'ye en fazla katkı sağlayan sektördür.⁹⁷

⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Ürdün'nün Siyasi Görünümü**, <http://www.mfa.gov.tr/urdun-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (e.t. : 29 Mart 2012) (par.1.)

⁹⁴ CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jo.html>, (e.t. : 01 Kasım 2012)

⁹⁵ Zeynep Sütalan, **Ürdün'de Değişimi Anlamak**, Ortadoğu Etütleri Değerlendirme Makalesi, 2011, C:2, S:2, s.192. http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_zeynepSultan2.pdf, (e.t. : 30 Mart 2012)

⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Ürdün'ün Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/urdun-ekonomisi.tr.mfa>, (e.t. : 30 Mart 2012)

⁹⁷ T. C. Başbakanlık DTM İGEME Yayınları, **Ürdün Ülke Raporu**, 2011, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=%C3%9Crd%C3%BCn> (e. t. : 01 Kasım 2012)

3.3.6.2. Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Değerleri

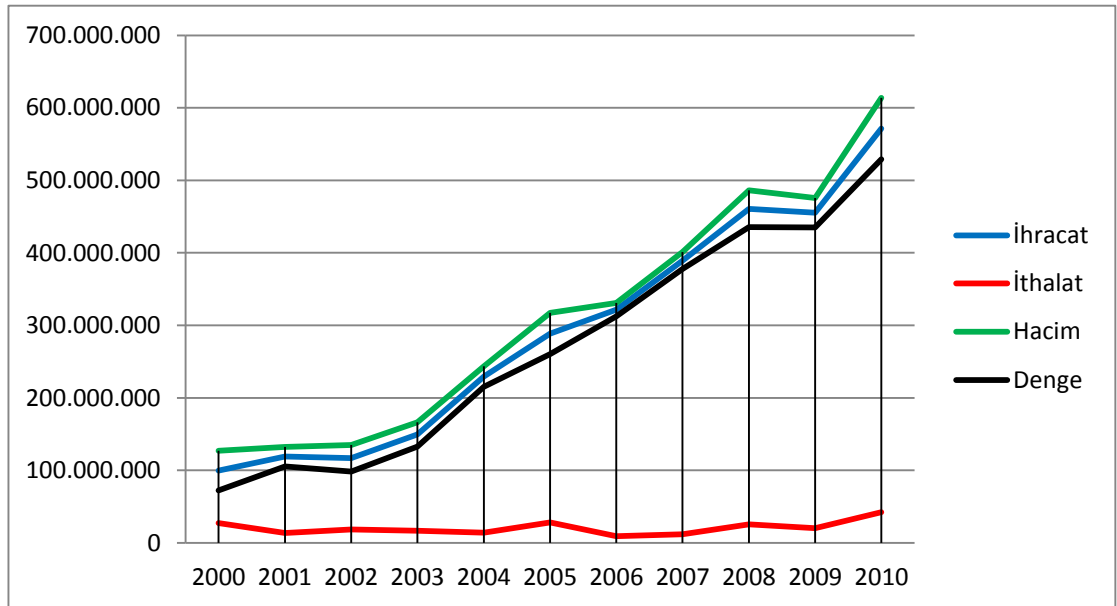
2000-2010 yılları arası Türkiye-Ürdün dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 5, ihracat 6, ithalat 2 ve dış ticaret dengesi 7 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %632, dış ticaret hacmi %384, ihracat %474 ve ithalat %56 oranında artmıştır.

Tablo 30: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	99.533.515	27.272.557	126.806.072	72.260.958
2001	118.900.881	13.525.169	132.426.050	105.375.712
2002	116.650.445	18.382.486	135.032.931	98.267.959
2003	149.618.243	16.850.705	166.468.948	132.767.538
2004	229.464.436	14.156.067	243.620.503	215.308.369
2005	288.648.272	28.320.903	316.969.175	260.327.369
2006	321.660.594	9.319.382	330.979.976	312.341.212
2007	389.305.079	11.597.297	400.902.376	377.707.782
2008	460.738.139	25.288.756	486.026.895	435.449.383
2009	455.352.395	20.354.128	475.706.523	434.998.267
2010	571.333.516	42.449.934	613.783.450	528.883.582
Toplam	3.201.205.515	227.517.384	3.428.722.899	2.973.688.131

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 28.03. 2012)

Şekil 42: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28 Mart 2012)

3.3.6.3. Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

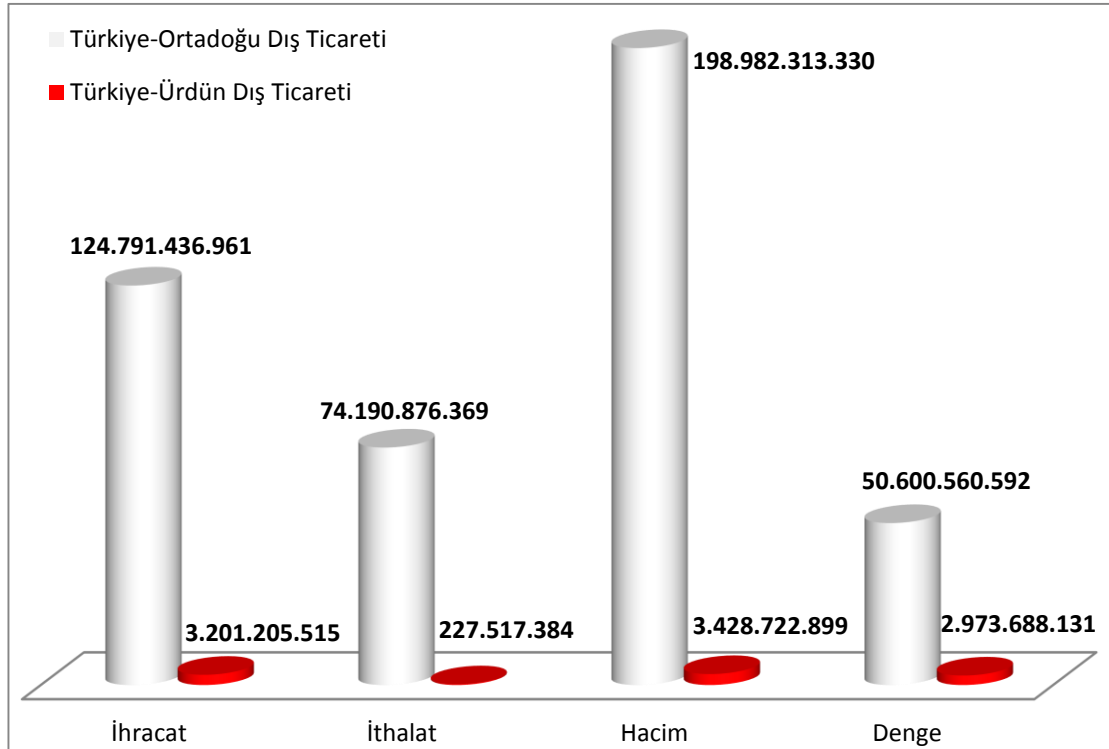
2000-2010 yılları arası Türkiye-Ürdün dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %2,56'sının, ithalatının %0,30'unun, dış ticaret hacminin %1,72'sinin ve dış ticaret dengesinin %5,87'sinin Türkiye-Ürdün dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 31: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Ürdün Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	3.201.205.515
İthalat	74.190.876.369	227.517.384
Hacim	198.982.313.330	3.428.722.899
Denge	50.600.560.592	2.973.688.131

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 43: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.6.4. Türkiye-Ürdün Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

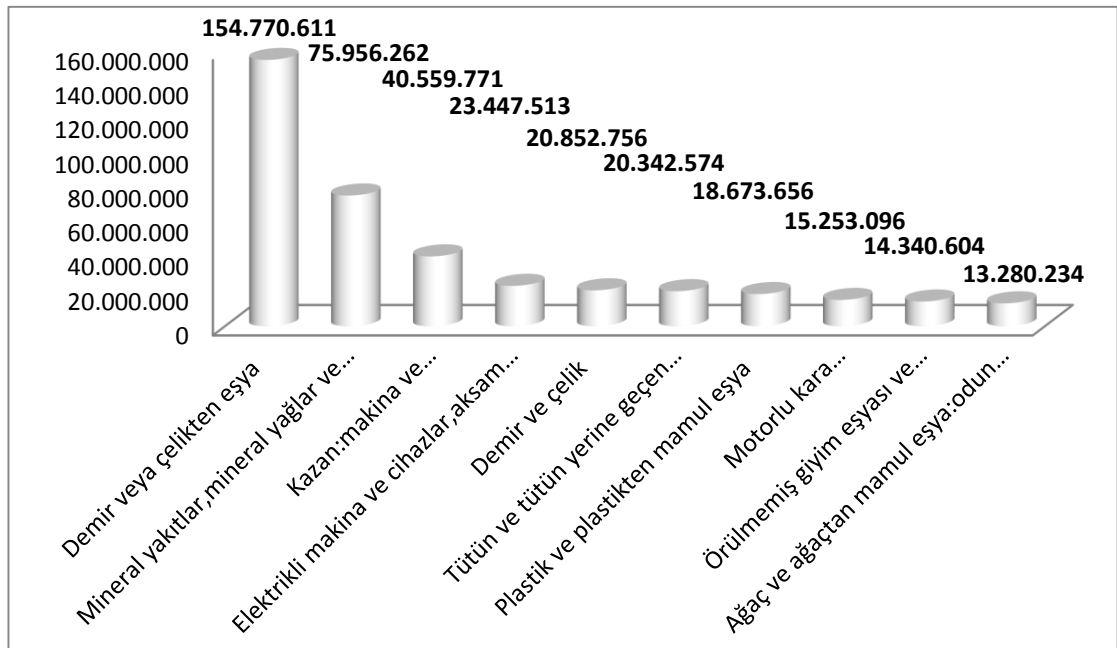
2010 yılı Türkiye-Ürdün ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %69,57'sinin ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir veya çelikten eşya fasılı ise yaklaşık %27,08'lik ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 32: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir veya çelikten eşya
2.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
3.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
4.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
5.	Demir ve çelik
6.	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler
7.	Plastik ve plastikten mamul eşya
8.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
9.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
10.	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28. 05. 2012)

Şekil 44: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28 Mayıs 2012)

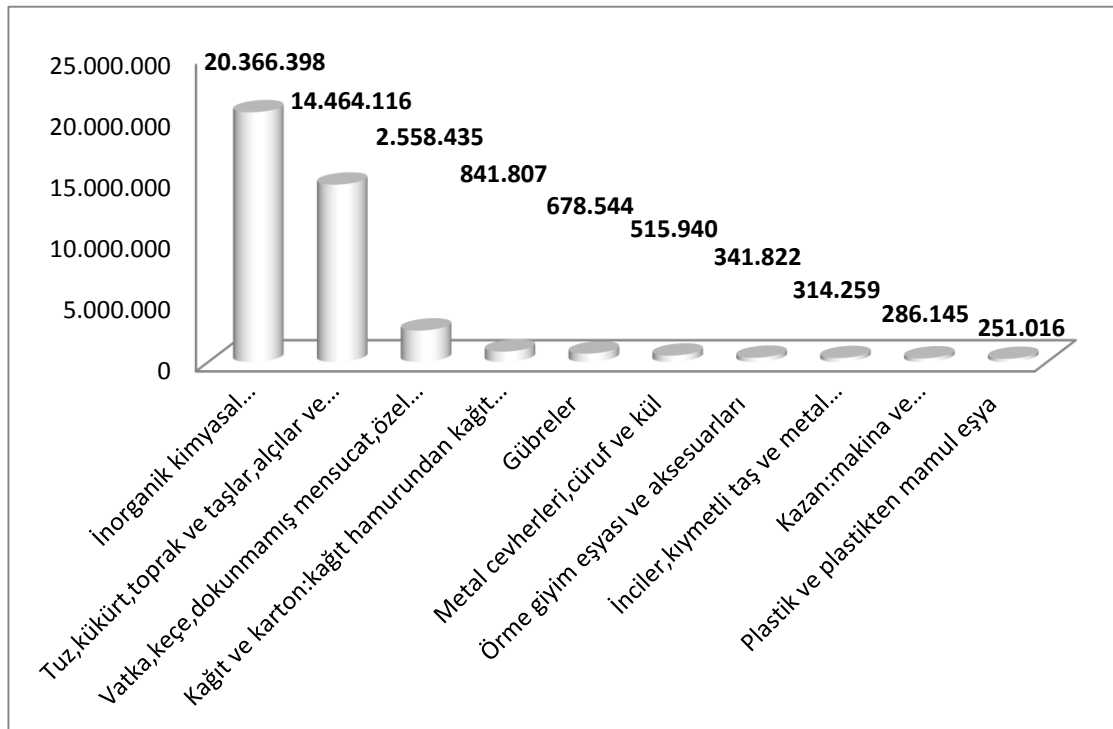
2010 yılı Türkiye-Ürdün ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %95,68'inin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. İnorganik kimyasal müstahsallar, organik ve inorganik bileşikler fasılı ise yaklaşık %47,97'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 33: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler
2.	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento
3.	Vatka, keçe, dokunmamış mensucat, özel iplik, sicim ve mamulleri
4.	Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya
5.	Gübreler
6.	Metal cevherleri, cüruf ve kül
7.	Örme giyim eşyası ve aksesuarları
8.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar
9.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
10.	Plastik ve plastikten mamul eşya

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 45: 2010 Yılında Türkiye'nin Ürdün'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.7. Türkiye-Filistin Dış Ticareti

3.3.7.1. Filistin

Filistin toprakları, Ortadoğu bölgesinde Ürdün'ün batısında, İsrail'in doğusunda ve Lübnan'ın güneyinde yer almaktadır. Ayrıca İsrail'in güneyindeki Gazze Şeridi de Filistinlilerin yaşadığı bir toprak parçasıdır.⁹⁸

Temmuz 2012 tahmini verilerine göre, Batı Şeria ve Gazze Şeridi olarak tanımlanan Filistin topraklarında yaşayan toplam nüfus 4.332.801'dir. Bunun 2.622.544'ü Batı Şeria'da ve 1.710.257'si Gazze Şeridindedir.⁹⁹

2009 yılı GSYİH-SGP yaklaşık 13 milyar dolardır. 2009 yılı GSYİH-reel büyüme oranı %7 ve 2008 yılı GSMH-kişi başına 2900 dolardır.¹⁰⁰ Filistin ekonomisi 1967'den beri gelişimini çok zor bir şekilde sürdürmektedir. Bütün Filistin topraklarının İsrail'in kontrolünde bulunması, Filistin ekonomisinin İsrail ekonomisiyle sıkı bir şekilde bağlı kalmasına neden olmuştur.¹⁰¹

3.3.7.2. Türkiye-Filistin Dış Ticaret Değerleri

2000-2010 yılları arası Türkiye-Filistin dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 7, ihracat 7, ithalat 4 ve dış ticaret dengesi 7 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %626, dış ticaret hacmi %608, ihracat %617 ve ithalat %278 oranında artmıştır. Filistin'deki mevcut siyasi durum, İsrail devletinin izlediği politikalar ve uygulanan ambargolar Filistin ile gerçekleştirilebilecek ihracat ve ithalatı engellemekte ve sınırlandırmaktadır.

⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP, **Filistin Ülke Raporu, Genel bilgiler**, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Filistin> (e.t. : 08 Mayıs 2012)

⁹⁹ CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html>, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/we.html> (e.t. : 08 Mayıs 2012)

¹⁰⁰ CIA web sitesinden derlenmiştir, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/we.html> (e.t. : 08 Mayıs 2012)

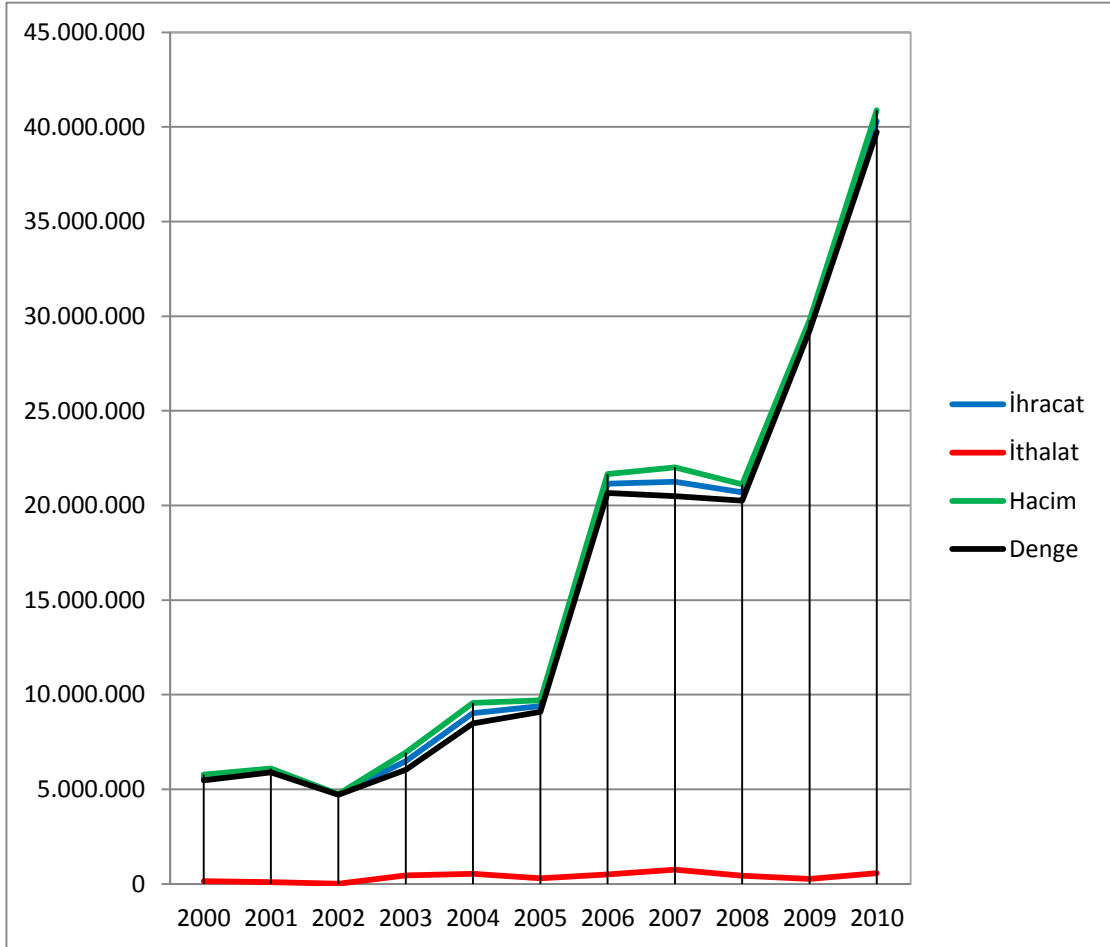
¹⁰¹ T. C. Kudüs Başkonsoloslugu Ticaret Ataşeliği, **Yıllık Raporlar, Filistin'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**, Kudüs, 2011, s:11 <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=KUD> (e.t. : 08 Mayıs 2012)

Tablo 34: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Filistin Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	5.621.651	152.625	5.774.276	5.469.026
2001	5.998.984	98.377	6.097.361	5.900.607
2002	4.729.312	12.849	4.742.161	4.716.463
2003	6.489.109	453.902	6.943.011	6.035.207
2004	9.025.236	544.987	9.570.223	8.480.249
2005	9.401.156	303.959	9.705.115	9.097.197
2006	21.153.716	500.597	21.654.313	20.653.119
2007	21.246.607	761.895	22.008.502	20.484.712
2008	20.690.150	428.796	21.118.946	20.261.354
2009	29.522.519	274.108	29.796.627	29.248.411
2010	40.304.822	576.261	40.881.083	39.728.561
Toplam	174.183.262	4.108.356	178.291.618	170.074.906

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 10. 04. 2012)

Şekil 46: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Filistin Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 10 Nisan 2012)

3.3.7.3. Türkiye-Filistin Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

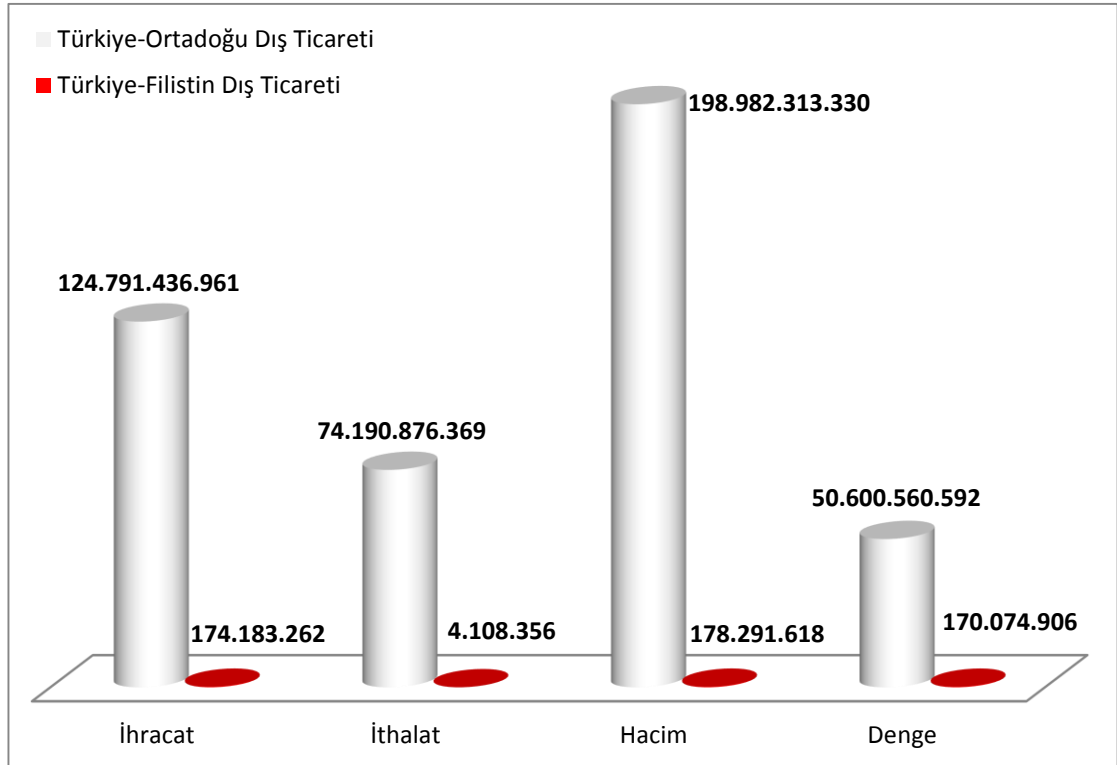
2000-2010 yılları arası Türkiye-Filistin dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %0,13'ünün, ithalatının %0,005'inin, dış ticaret hacminin %0,089'unun ve dış ticaret dengesinin %0,33'ünün Türkiye-Filistin dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 35: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Filistin Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Filistin Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	174.183.262
İthalat	74.190.876.369	4.108.356
Hacim	198.982.313.330	178.291.618
Denge	50.600.560.592	170.074.906

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 47: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Filistin Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.7.4. Türkiye-Filistin Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

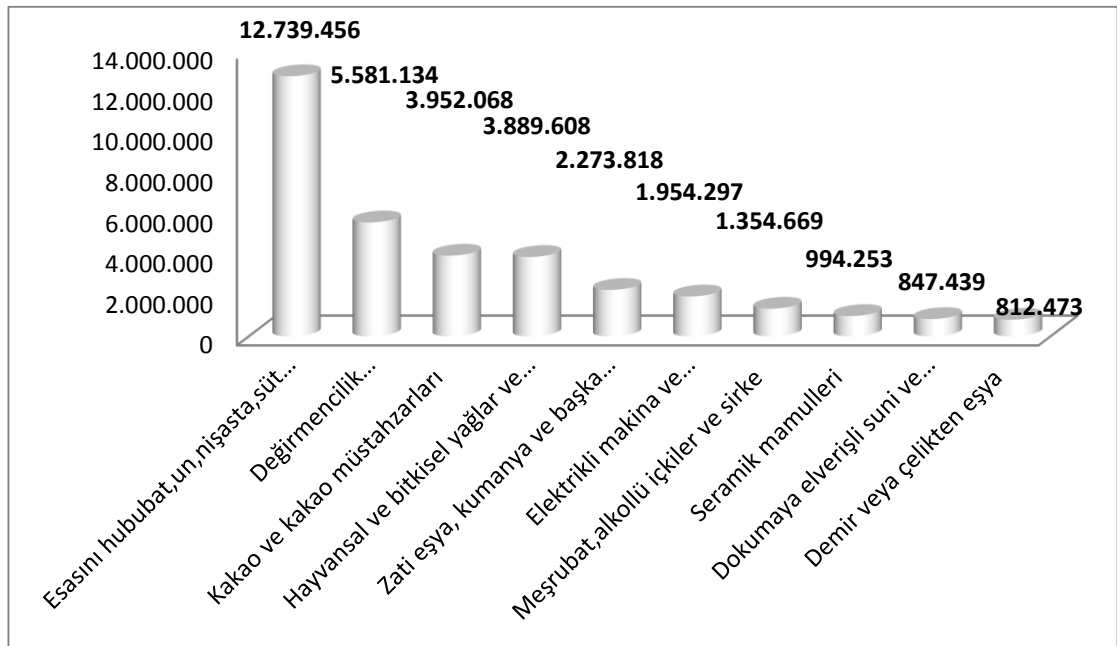
2010 yılı Türkiye-Filistin ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %85,34'ünün ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar fasılı ise yaklaşık %31,60'lık ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 36: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar
2.	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni
3.	Kakao ve kakao müstahzarları
4.	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları
5.	Zati eşya, kumanya ve başka yerde belirtilmeyen diğer eşyalar
6.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
7.	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke
8.	Seramik mamulleri
9.	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler
10.	Demir veya çelikten eşya

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28. 05. 2012)

Şekil 48: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 28 Mayıs 2012)

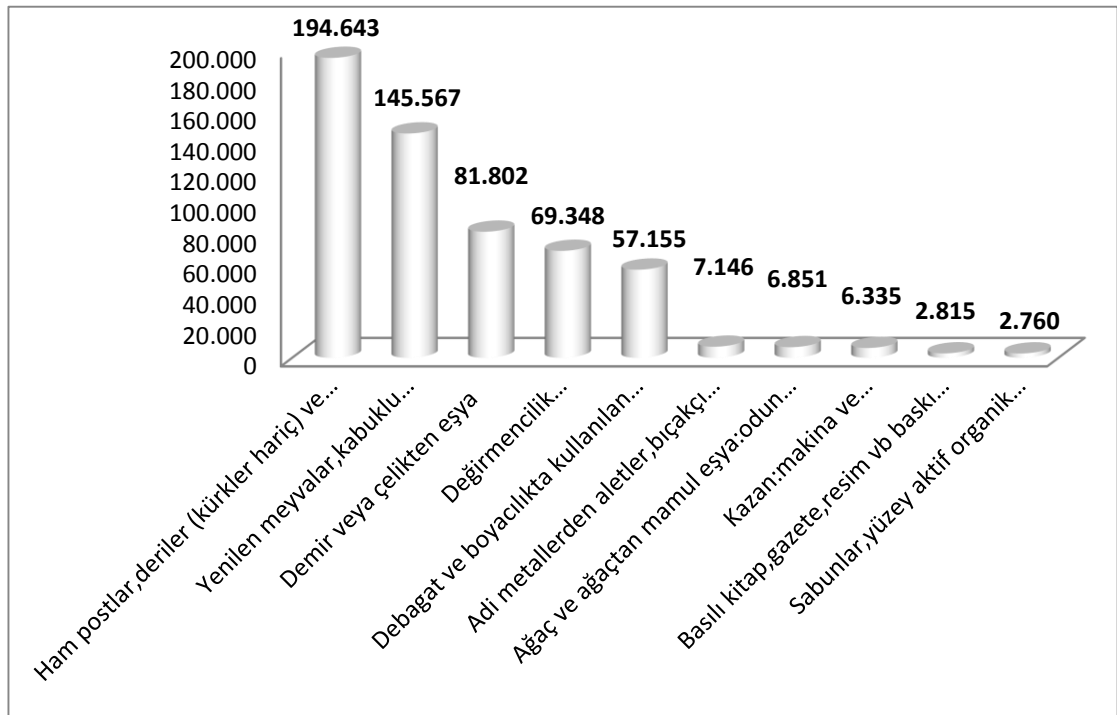
2010 yılı Türkiye-Filistin ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %99,68'inin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler faslı ise yaklaşık %33,77'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 37: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler
2.	Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu
3.	Demir veya çelikten eşya
4.	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni
5.	Debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar
6.	Adi metallere aletler, bıçakçı eşyası, sofrata takımları
7.	Ağaç ve ağaçtan mamul eşya: odun kömürü
8.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
9.	Basılı kitap, gazete, resim vb baskı sanayi mamulu, el yazmaları
10.	Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 49: 2010 Yılında Türkiye'nin Filistin'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.8. Türkiye-Yemen Dış Ticareti

3.3.8.1. Türkiye-Yemen Dış Ticaret Değerleri

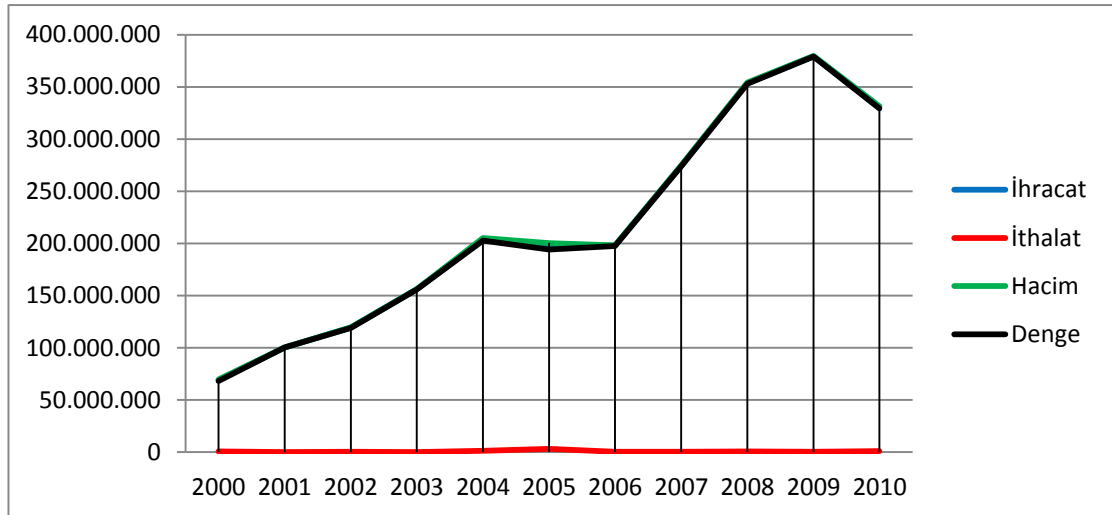
2000-2010 yılları arası Türkiye-Yemen dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 5, ihracat 5, ithalat 1,5 ve dış ticaret dengesi 5 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret dengesi %382, dış ticaret hacmi %374, ihracat %378 ve ithalat %38 oranında artmıştır.

Tablo 38: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Yemen Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	69.104.343	758.443	69.862.786	68.345.900
2001	100.361.601	20.832	100.382.433	100.340.769
2002	119.361.565	340.803	119.702.368	119.020.762
2003	156.069.390	129.955	156.199.345	155.939.435
2004	203.945.184	1.226.204	205.171.388	202.718.980
2005	197.193.110	3.085.224	200.278.334	194.107.886
2006	197.868.851	439.259	198.308.110	197.429.592
2007	274.289.307	458.155	274.747.462	273.831.152
2008	353.604.588	702.533	354.307.121	352.902.055
2009	379.262.692	310.158	379.572.850	378.952.534
2010	330.392.436	1.044.386	331.436.822	329.348.050
Toplam	2.381.453.067	8.515.952	2.389.969.019	2.372.937.115

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 50: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Yemen Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.8.2. Türkiye-Yemen Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

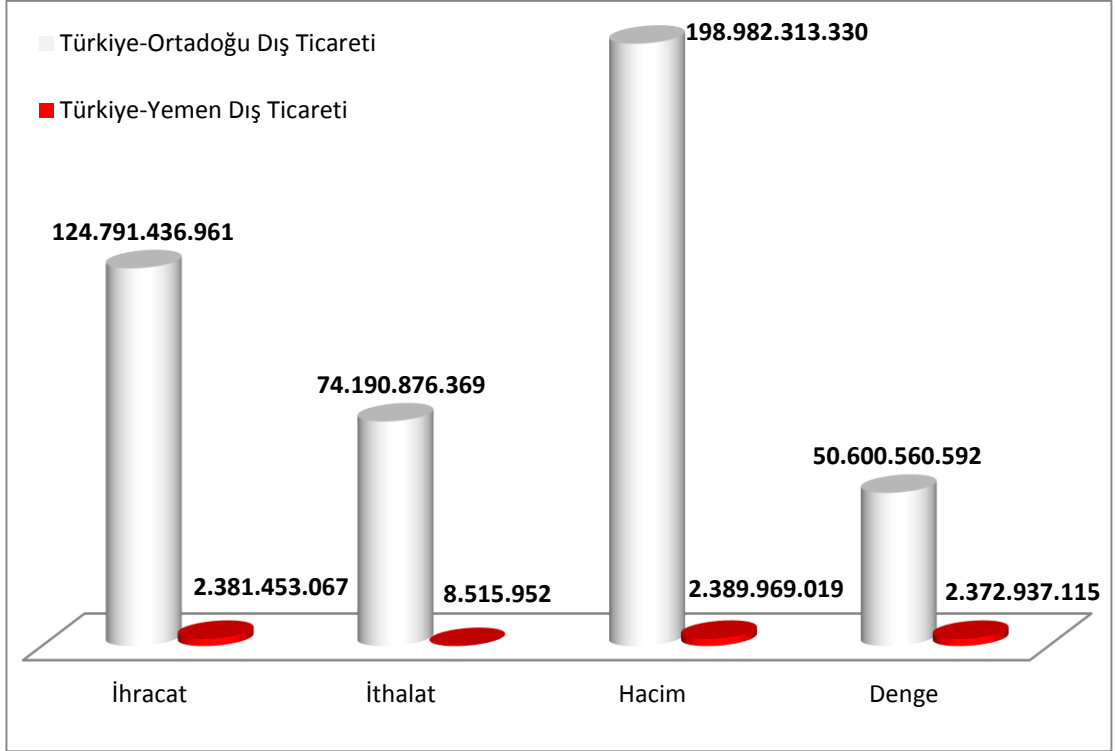
2000-2010 yılları arası Türkiye-Yemen dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %1,90'nın, ithalatının %0,011'inin, dış ticaret hacminin %1,20'sinin ve dış ticaret dengesinin %4,68'inin Türkiye-Filistin dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 39: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Yemen Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Yemen Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	2.381.453.067
İthalat	74.190.876.369	8.515.952
Hacim	198.982.313.330	2.389.969.019
Denge	50.600.560.592	2.372.937.115

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 51: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Yemen Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.8.3. Türkiye-Yemen Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

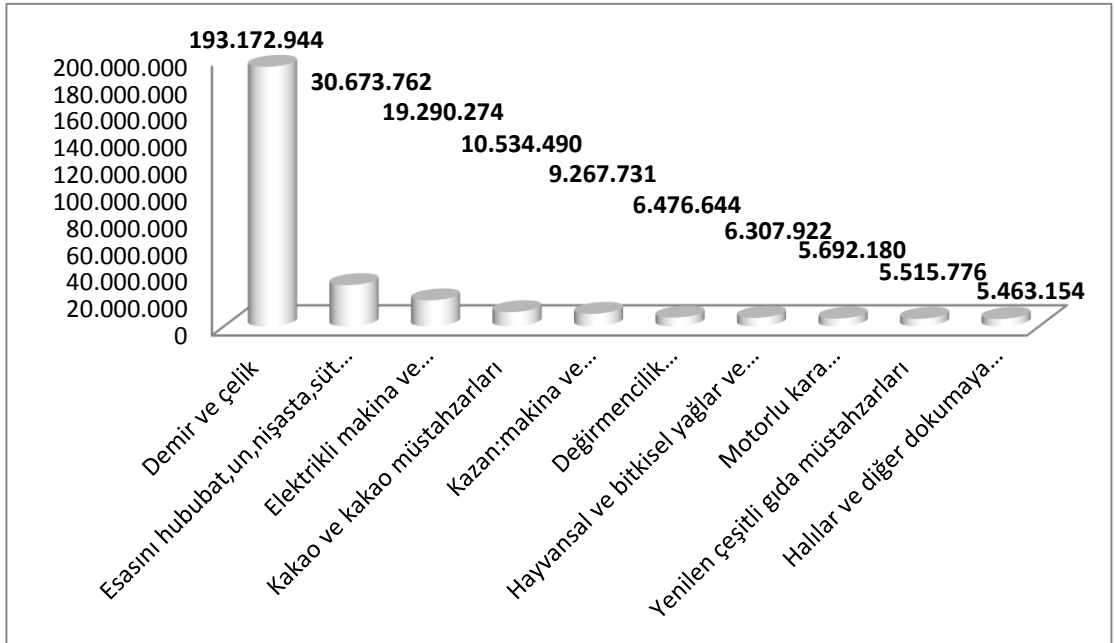
2010 yılı Türkiye-Yemen ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %88,49'unun ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik faslı ise yaklaşık %58,46'lık ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 40: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar
3.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
4.	Kakao ve kakao müstahzarları
5.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
6.	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni
7.	Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları
8.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
9.	Yenilen çeşitli gıda müstahzarları
10.	Hallılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 52: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

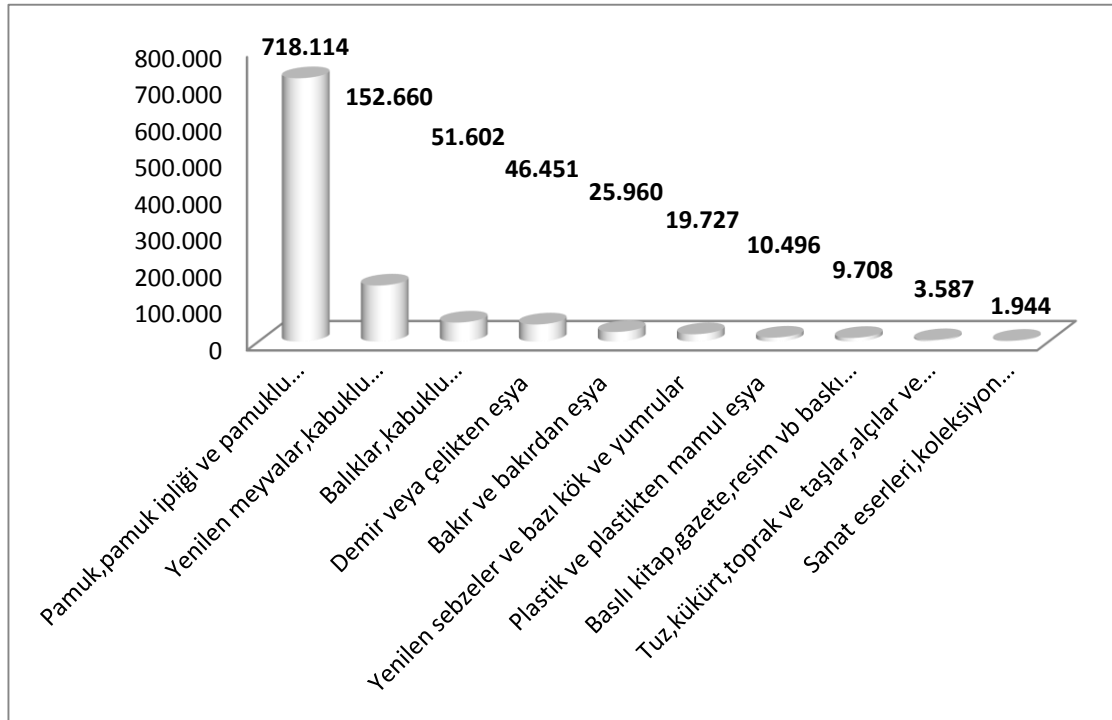
2010 yılı Türkiye-Yemen ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %99,60'ının ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat faslı ise yaklaşık %68,75'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 41: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
2.	Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu
3.	Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar, diğer omurgasızlar
4.	Demir veya çelikten eşya
5.	Bakır ve bakırdan eşya
6.	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular
7.	Plastik ve plastikten mamul eşya
8.	Basılı kitap, gazete, resim vb baskı sanayi mamulu, el yazmaları
9.	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento
10.	Sanat eserleri, koleksiyon eşyası, antikalar

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31. 05. 2012)

Şekil 53: 2010 Yılında Türkiye'nin Yemen'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31 Mayıs 2012)

3.3.9. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti

3.3.9.1. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri

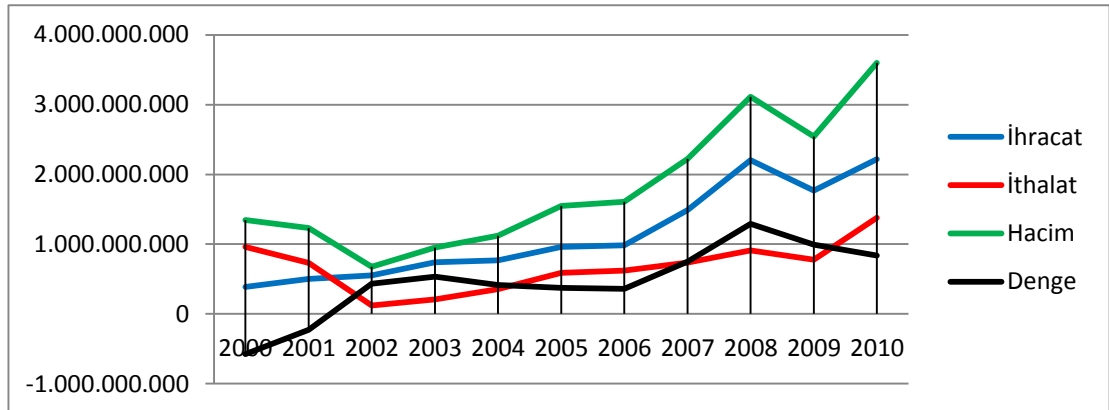
2000-2010 yılları arası Türkiye-Suudi Arabistan dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 3, ihracat 6 ve ithalat 1,5 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi %167, ihracat %474 ve ithalat %44 oranında artmıştır.

Tablo 42: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	386.553.767	961.682.275	1.348.236.042	-575.128.508
2001	500.641.937	729.644.638	1.230.286.575	-229.002.701
2002	554.643.134	120.827.882	675.471.016	433.815.252
2003	741.474.765	208.521.449	949.996.214	532.953.316
2004	768.518.623	353.942.163	1.122.460.786	414.576.460
2005	962.155.990	587.195.712	1.549.351.702	374.960.278
2006	983.226.757	623.030.649	1.606.257.406	360.196.108
2007	1.486.917.761	735.701.717	2.222.619.478	751.216.044
2008	2.201.875.133	908.917.074	3.110.792.207	1.292.958.059
2009	1.768.216.107	775.784.481	2.544.000.588	992.431.626
2010	2.217.645.635	1.380.601.308	3.598.246.943	837.044.327
Toplam	12.571.869.609	7.385.849.348	19.957.718.957	5.186.020.261

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 54: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.9.2. Türkiye-S.Arabistan Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

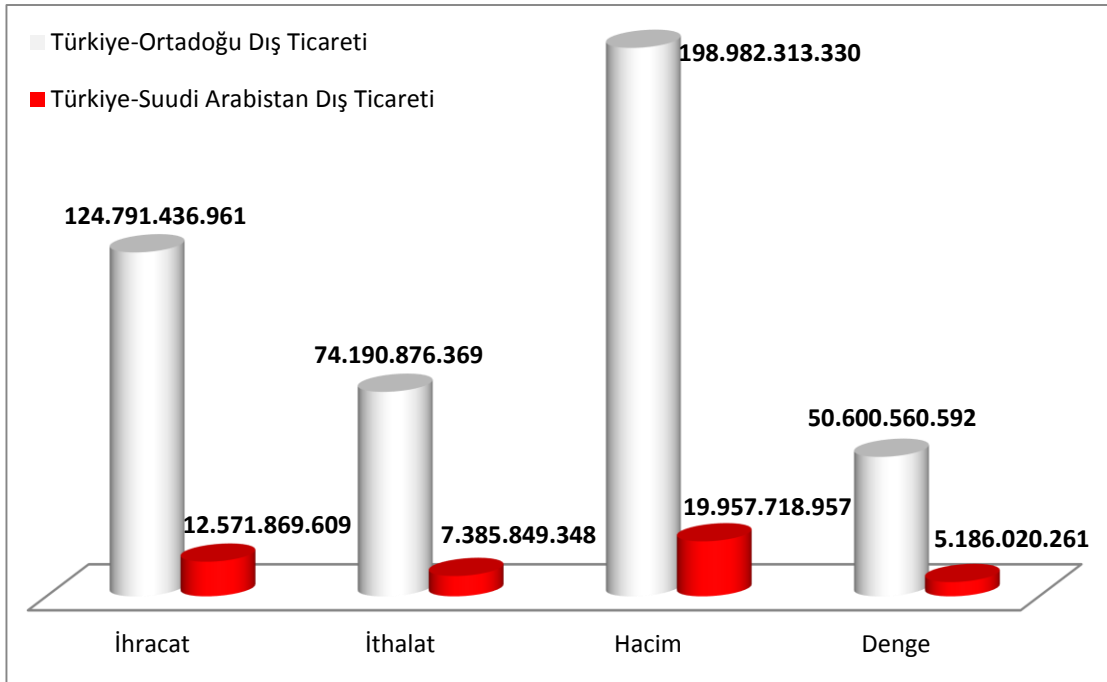
2000-2010 yılları arası Türkiye-Suudi Arabistan dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %10,07'sinin, ithalatının %9,95'inin, dış ticaret hacminin %10,02'sinin ve dış ticaret dengesinin %10,24'ünün Türkiye-Suudi Arabistan dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 43: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	12.571.869.609
İthalat	74.190.876.369	7.385.849.348
Hacim	198.982.313.330	19.957.718.957
Denge	50.600.560.592	5.186.020.261

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 55: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.9.3. Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

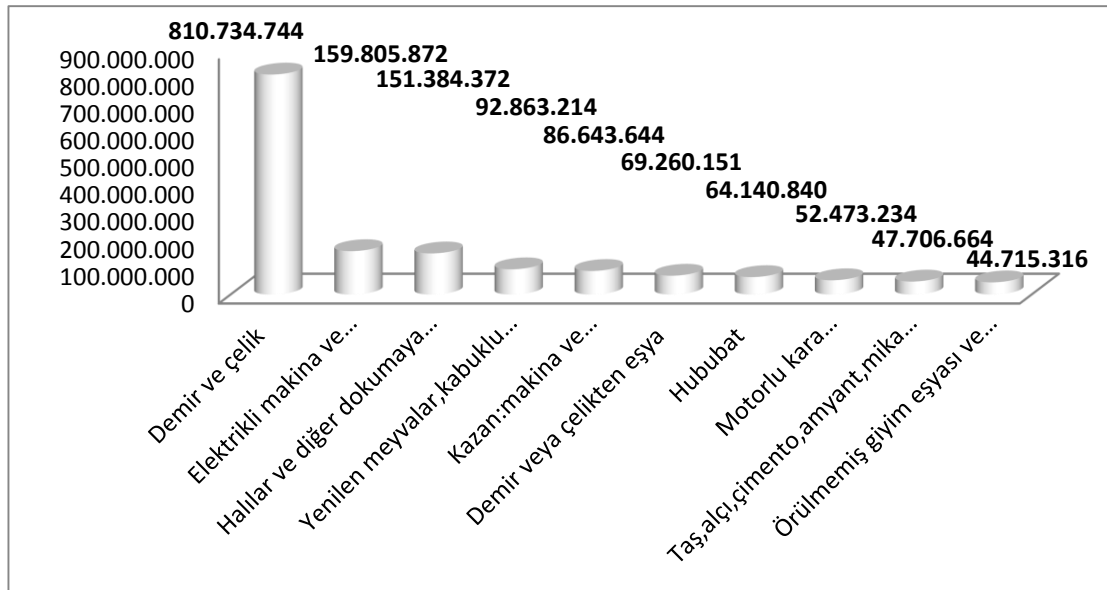
2010 yılı Türkiye-Suudi Arabistan ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %71,23'ünün ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik faslı ise yaklaşık %36,55'lik ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 44: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
3.	Halllar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları
4.	Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu
5.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
6.	Demir veya çelikten eşya
7.	Hububat
8.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
9.	Taş, alçı, çimento, amyant, mika vb maddelerden eşya
10.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 56: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

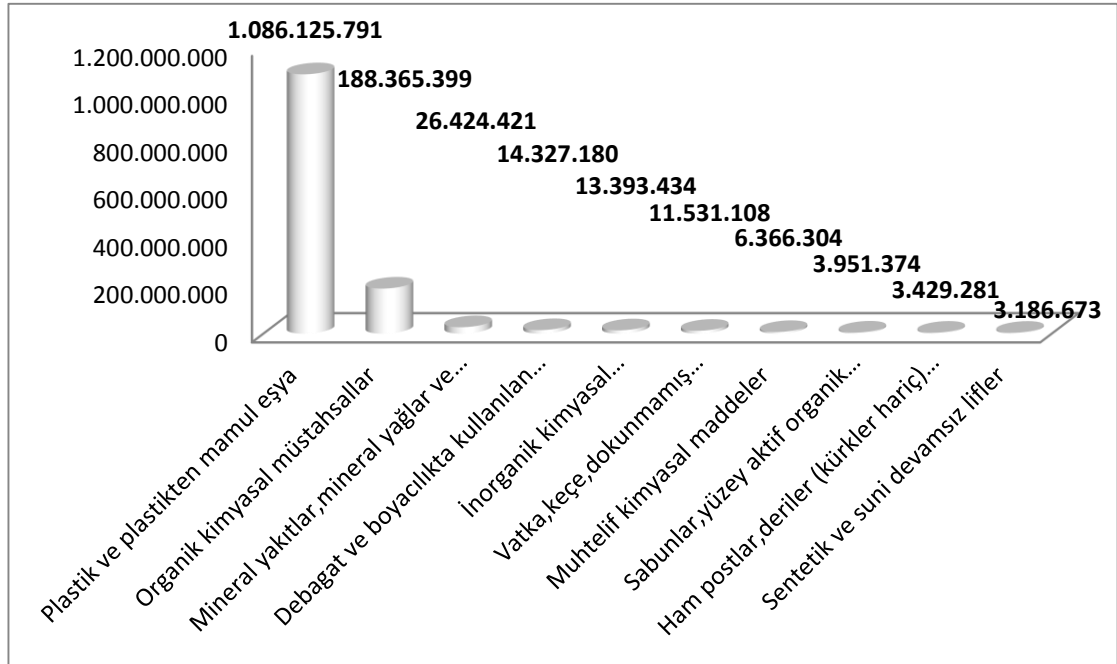
2010 yılı Türkiye-Suudi Arabistan ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %98,29'unun ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Plastik ve plastikten mamul eşya faslı ise yaklaşık %78,67'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 45: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Plastik ve plastikten mamul eşya
2.	Organik kimyasal müstahsallar
3.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
4.	Debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar
5.	İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler
6.	Vatka, keçe, dokunmamış mensucat, özel iplik, sicim ve mamulleri
7.	Muhtelif kimyasal maddeler
8.	Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde.
9.	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler
10.	Sentetik ve suni devamsız lifler

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 57: 2010 Yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

3.3.10. Türkiye-Kuveyt Dış Ticareti

3.3.10.1. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Değerleri

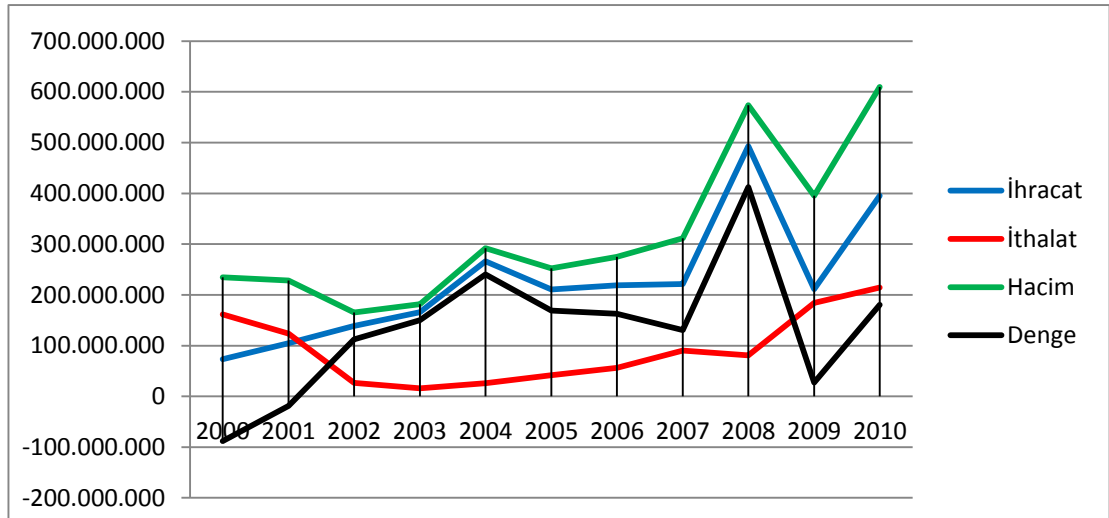
2000-2010 yılları arası Türkiye-Kuveyt dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 3, ihracat 5 ve ithalat 1,5 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi %160, ihracat %438 ve ithalat %33 oranında artmıştır.

Tablo 46: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	73.419.533	161.368.394	234.787.927	-87.948.861
2001	104.768.916	123.355.045	228.123.961	-18.586.129
2002	139.036.814	26.521.479	165.558.293	112.515.335
2003	165.940.762	15.909.207	181.849.969	150.031.555
2004	266.090.299	25.693.577	291.783.876	240.396.722
2005	210.349.237	41.603.975	251.953.212	168.745.262
2006	219.016.823	56.038.401	275.055.224	162.978.422
2007	221.292.330	90.488.284	311.780.614	130.804.046
2008	493.035.390	80.638.496	573.673.886	412.396.894
2009	211.242.453	184.219.139	395.461.592	27.023.314
2010	395.051.320	214.514.538	609.565.858	180.536.782
Toplam	2.499.243.877	1.020.350.535	3.519.594.412	1.478.893.342

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 58: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.10.2. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

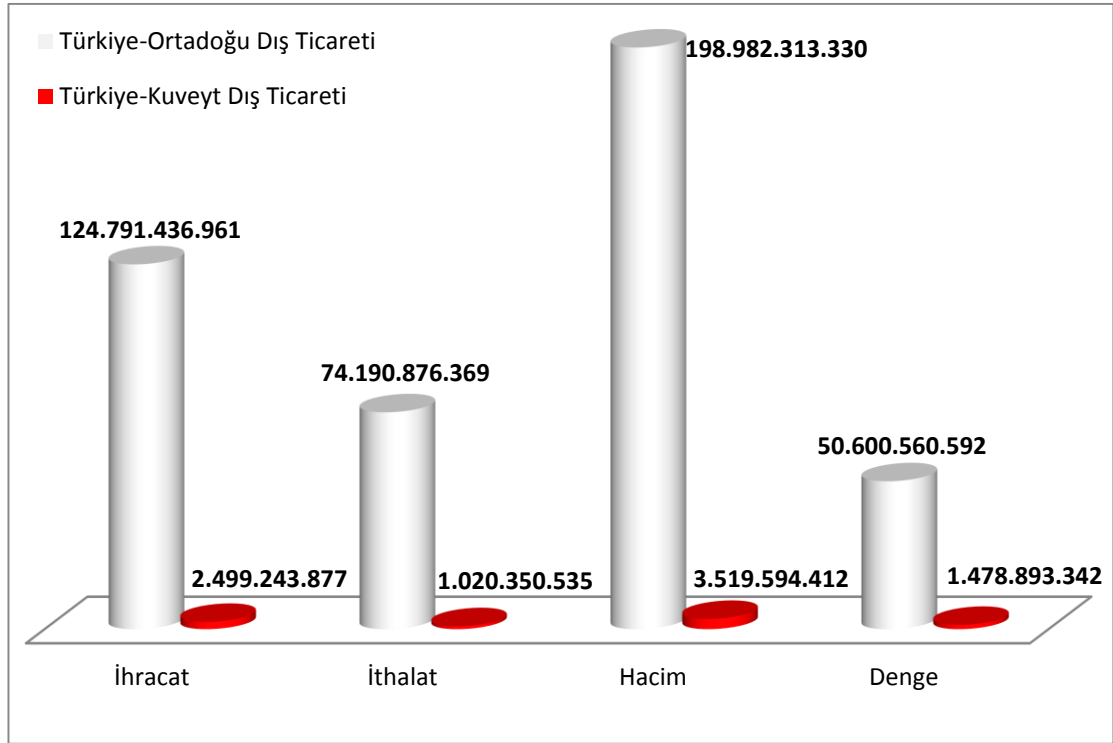
2000-2010 yılları arası Türkiye-Kuveyt dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %2'sinin, ithalatının %1,37'sinin, dış ticaret hacminin %1,76'sının ve dış ticaret dengesinin %2,92'sinin Türkiye-Kuveyt dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 47: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Kuveyt Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	2.499.243.877
İthalat	74.190.876.369	1.020.350.535
Hacim	198.982.313.330	3.519.594.412
Denge	50.600.560.592	1.478.893.342

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 59: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.10.3. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

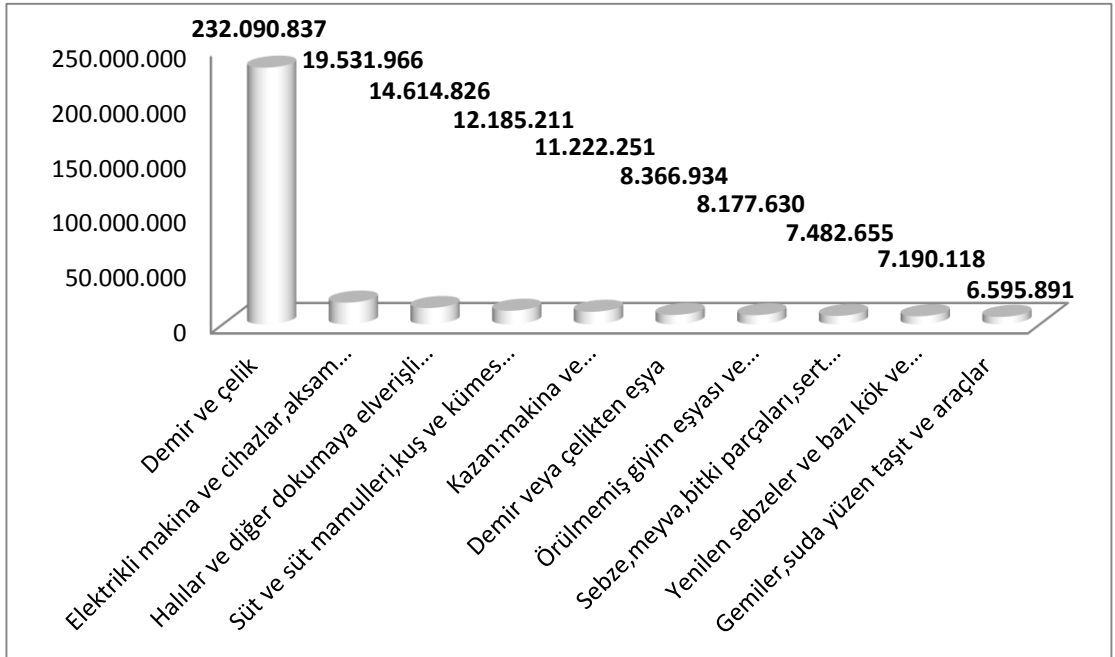
2010 yılı Türkiye-Kuveyt ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %82,89'unun ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik faslı ise yaklaşık %58,74'lük ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 48: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
3.	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları
4.	Süt ve süt mamulleri, kuş ve kümes hay.yumurtaları, bal vb.
5.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
6.	Demir veya çelikten eşya
7.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
8.	Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri
9.	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular
10.	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 60: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

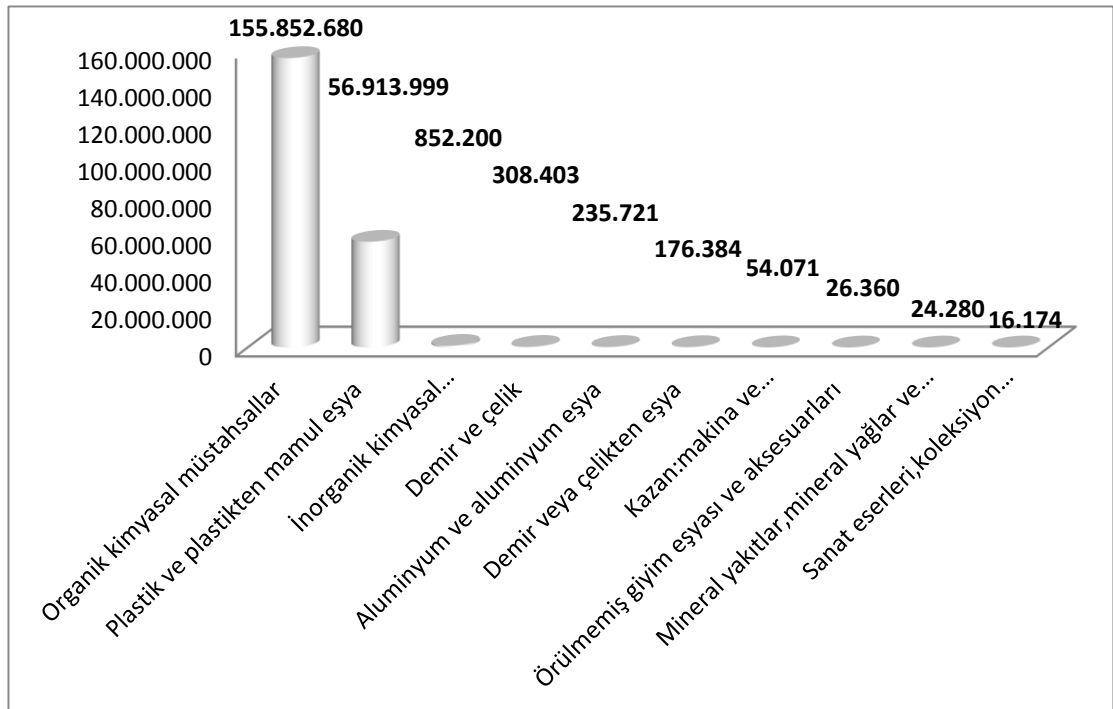
2010 yılı Türkiye-Kuveyt ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %99,97'sinin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Organik kimyasal müstahsallar faslı ise yaklaşık %72,65'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 49: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'ten İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Organik kimyasal müstahsallar
2.	Plastik ve plastikten mamul eşya
3.	İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler
4.	Demir ve çelik
5.	Aluminyum ve alüminyum eşya
6.	Demir veya çelikten eşya
7.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
8.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
9.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
10.	Sanat eserleri, koleksiyon eşyası, antikalar

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31. 05. 2012)

Şekil 61: 2010 Yılında Türkiye'nin Kuveyt'ten İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31 Mayıs 2012)

3.3.11. Türkiye-Bahreyn Dış Ticareti

3.3.11.1. Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Değerleri

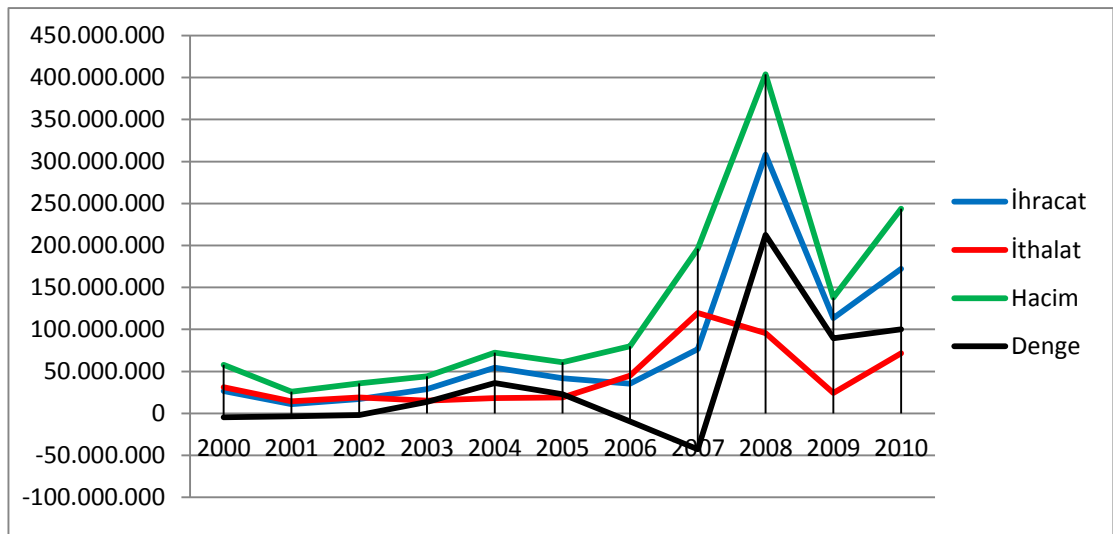
2000-2010 yılları arası Türkiye-Bahreyn dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 4, ihracat 6 ve ithalat 2 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi %321, ihracat %548 ve ithalat %129 oranında artmıştır.

Tablo 50: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	26.564.641	31.290.932	57.855.573	-4.726.291
2001	11.159.399	14.614.381	25.773.780	-3.454.982
2002	16.935.909	18.986.871	35.922.780	-2.050.962
2003	28.855.916	15.173.104	44.029.020	13.682.812
2004	54.415.652	18.100.998	72.516.650	36.314.654
2005	41.915.433	18.928.876	60.844.309	22.986.557
2006	35.303.135	44.851.968	80.155.103	-9.548.833
2007	76.651.125	119.422.755	196.073.880	-42.771.630
2008	308.223.258	95.516.265	403.739.523	212.706.993
2009	113.628.438	24.288.958	137.917.396	89.339.480
2010	172.023.890	71.682.248	243.706.138	100.341.642
Toplam	885.676.796	472.857.356	1.358.534.152	412.819.440

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 62: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.11.2. Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

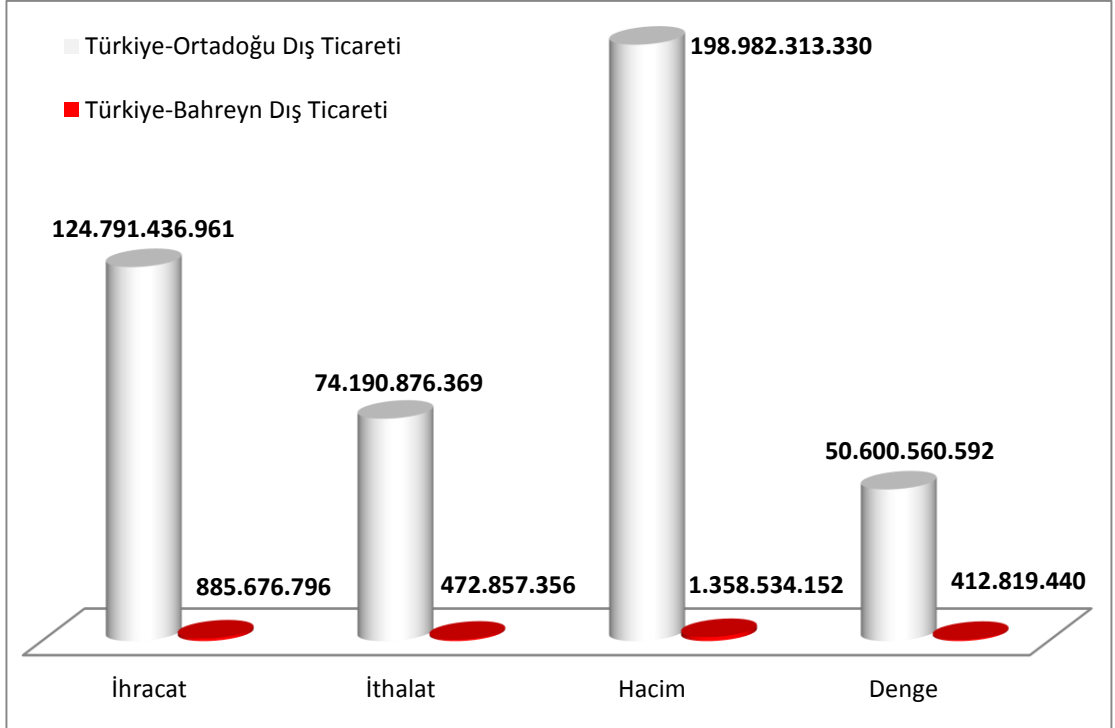
2000-2010 yılları arası Türkiye-Bahreyn dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %0,70'inin, ithalatının %0,63'ünün, dış ticaret hacminin %0,68'inin ve dış ticaret dengesinin %0,81'inin Türkiye-Bahreyn dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 51: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Bahreyn Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	885.676.796
İthalat	74.190.876.369	472.857.356
Hacim	198.982.313.330	1.358.534.152
Denge	50.600.560.592	412.819.440

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 63: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.11.3. Türkiye-Bahreyn Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

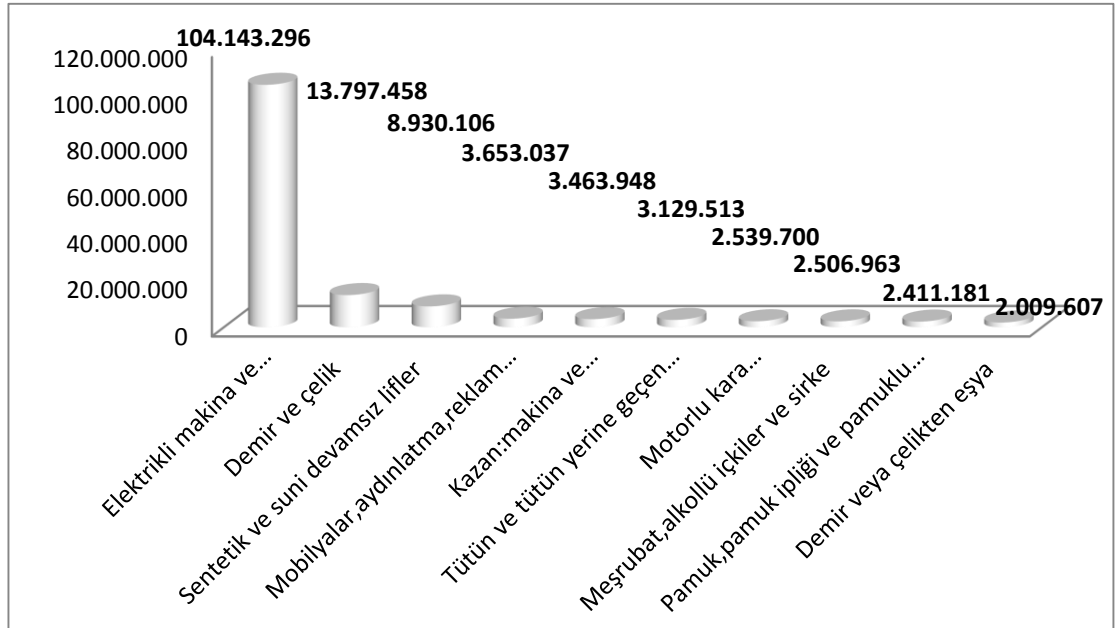
2010 yılı Türkiye-Bahreyn ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %85,21'inin ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları faslı ise yaklaşık %60,54'lük ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 52: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'e İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
2.	Demir ve çelik
3.	Sentetik ve suni devamsız lifler
4.	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar
5.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
6.	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler
7.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
8.	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke
9.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
10.	Demir veya çelikten eşya

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 64: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'e İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

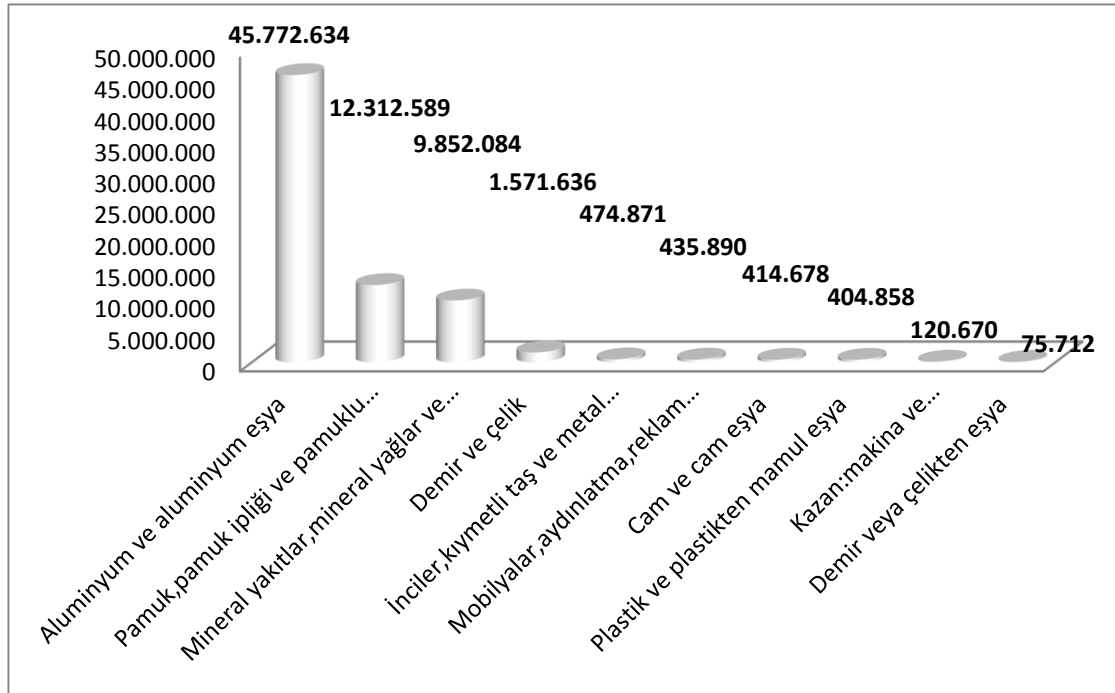
2010 yılı Türkiye-Bahreyn ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %99,65'inin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Alüminyum ve alüminyum eşya faslı ise yaklaşık %63,85'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 53: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Alüminyum ve alüminyum eşya
2.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
3.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
4.	Demir ve çelik
5.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar
6.	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar
7.	Cam ve cam eşya
8.	Plastik ve plastikten mamul eşya
9.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
10.	Demir veya çelikten eşya

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31. 05. 2012)

Şekil 65: 2010 Yılında Türkiye'nin Bahreyn'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31 Mayıs 2012)

3.3.12. Türkiye-Katar Dış Ticareti

3.3.12.1. Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri

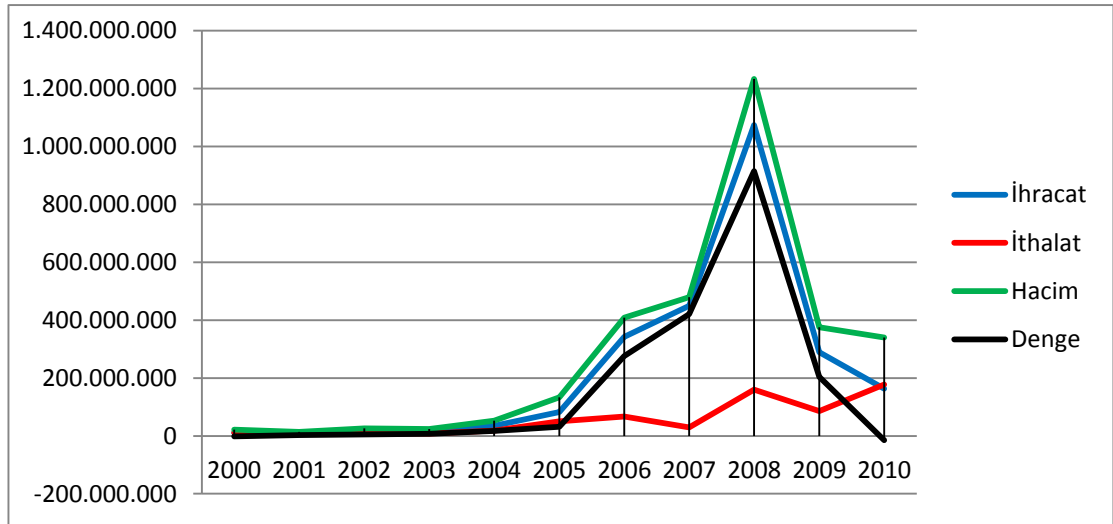
2000-2010 yılları arası Türkiye-Katar dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 16, ihracat 16 ve ithalat 16 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi %1496, ihracat %1532 ve ithalat %1465 oranında artmıştır.

Tablo 54: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	9.963.071	11.312.970	21.276.041	-1.349.899
2001	8.401.617	5.778.600	14.180.217	2.623.017
2002	15.572.109	10.659.114	26.231.223	4.912.995
2003	15.688.124	8.310.338	23.998.462	7.377.786
2004	35.026.233	17.727.120	52.753.353	17.299.113
2005	82.045.274	50.724.941	132.770.215	31.320.333
2006	342.146.852	66.410.724	408.557.576	275.736.128
2007	449.962.648	29.643.014	479.605.662	420.319.634
2008	1.074.012.613	159.352.943	1.233.365.556	914.659.670
2009	289.361.278	85.652.388	375.013.666	203.708.890
2010	162.549.395	177.045.995	339.595.390	-14.496.600
Toplam	2.484.729.214	622.618.147	3.107.347.361	1.862.111.067

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 66: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.12.2. Türkiye-Katar Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

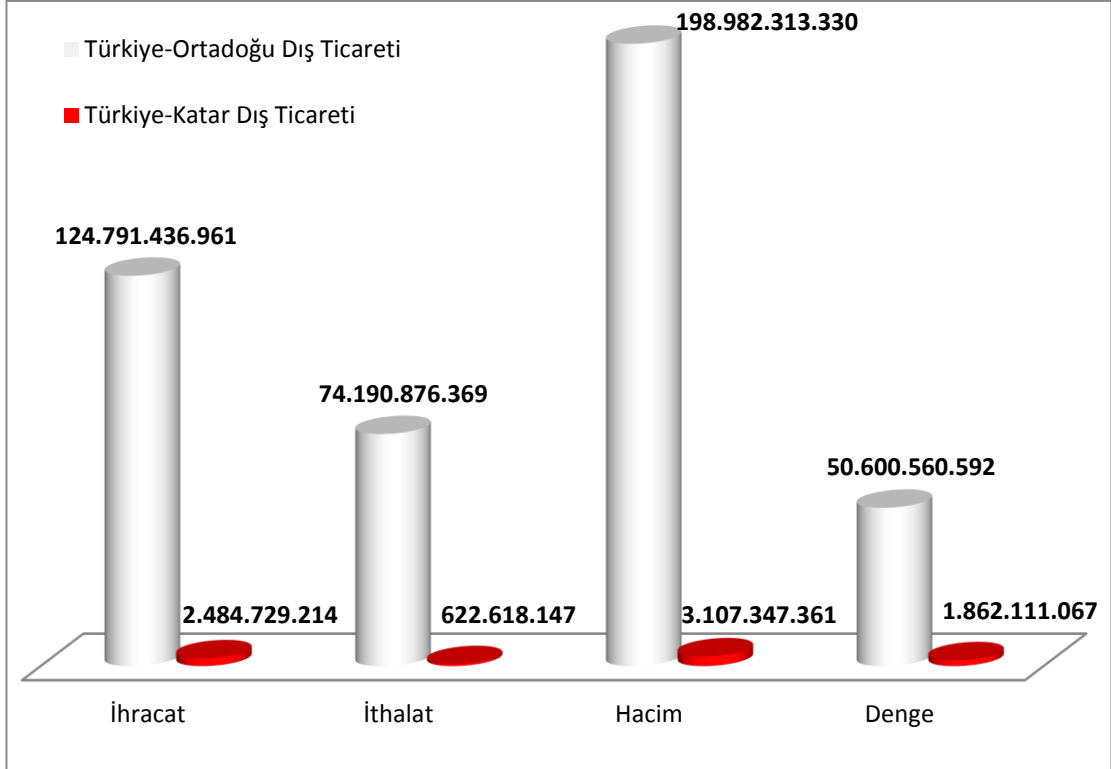
2000-2010 yılları arası Türkiye-Katar dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %1,99'unun, ithalatının %0,83'ünün, dış ticaret hacminin %1,56'sının ve dış ticaret dengesinin %3,68'inin Türkiye-Katar dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 55: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Katar Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Katar Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	2.484.729.214
İthalat	74.190.876.369	622.618.147
Hacim	198.982.313.330	3.107.347.361
Denge	50.600.560.592	1.862.111.067

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 67: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Katar Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.12.2. Türkiye-Katar Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

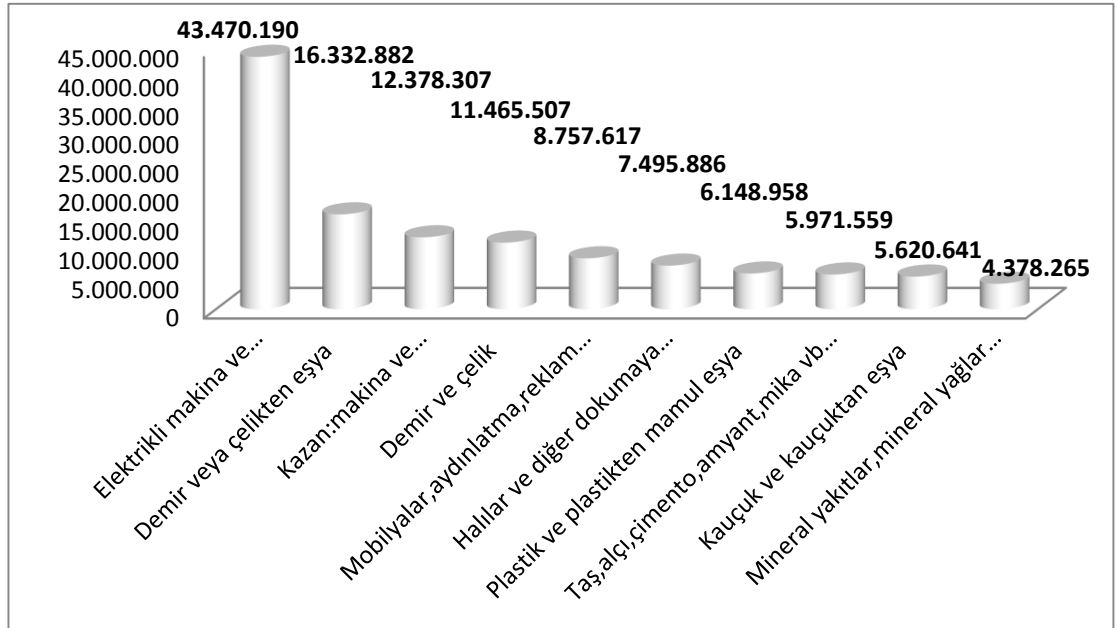
2010 yılı Türkiye-Katar ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %75,06'sının ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları faslı ise yaklaşık %26,74'lük ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 56: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
2.	Demir veya çelikten eşya
3.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
4.	Demir ve çelik
5.	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar
6.	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları
7.	Plastik ve plastikten mamul eşya
8.	Taş, alçı, çimento, amyant, mika vb maddelerden eşya
9.	Kauçuk ve kauçuktan eşya
10.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 68: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

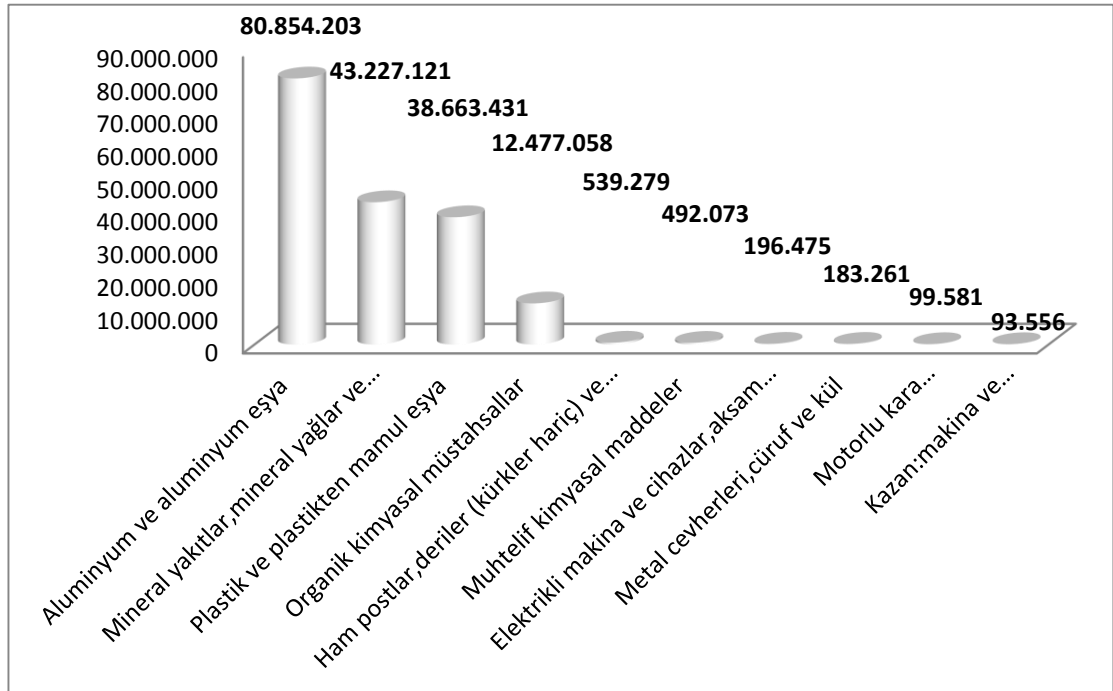
2010 yılı Türkiye-Katar ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %99,87'sinin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Alüminyum ve alüminyum eşya faslı ise yaklaşık %45,66'lık ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 57: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Alüminyum ve alüminyum eşya
2.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
3.	Plastik ve plastikten mamul eşya
4.	Organik kimyasal müstahsallar
5.	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler
6.	Muhtelif kimyasal maddeler
7.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
8.	Metal cevherleri, cüruf ve kül
9.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
10.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31. 05. 2012)

Şekil 69: 2010 Yılında Türkiye'nin Katar'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31 Mayıs 2012)

3.3.13. Türkiye-BAE Dış Ticareti

3.3.13.1. Türkiye-BAE Dış Ticaret Değerleri

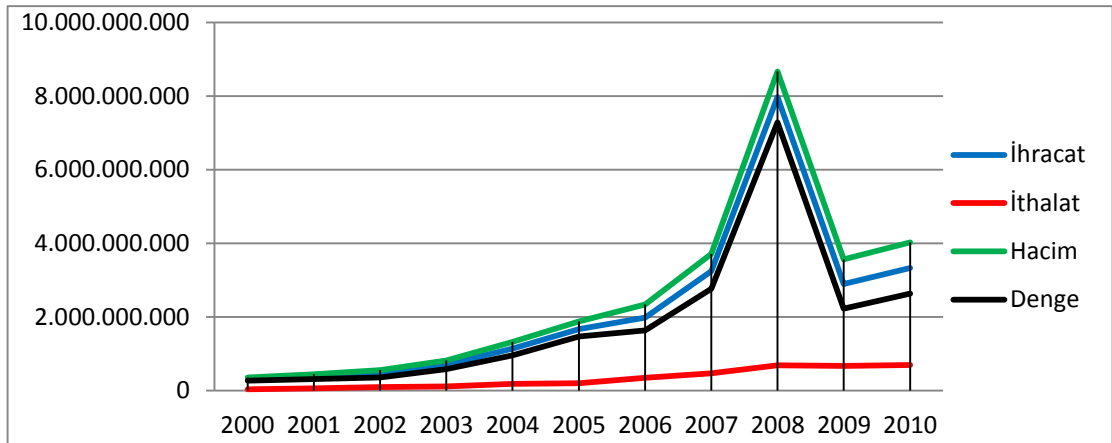
2000-2010 yılları arası Türkiye-BAE dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 11, ihracat 11 ve ithalat 18 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi %1033, ihracat %955 ve ithalat %1657 oranında artmıştır.

Tablo 58: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-BAE Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	315.973.081	39.744.527	355.717.608	276.228.554
2001	380.145.383	65.139.707	445.285.090	315.005.676
2002	457.327.730	100.804.752	558.132.482	356.522.978
2003	702.908.084	113.596.621	816.504.705	589.311.463
2004	1.143.728.129	183.485.004	1.327.213.133	960.243.125
2005	1.675.187.314	205.442.341	1.880.629.655	1.469.744.973
2006	1.985.696.256	352.284.058	2.337.980.314	1.633.412.198
2007	3.240.940.316	470.091.971	3.711.032.287	2.770.848.345
2008	7.975.400.309	691.201.792	8.666.602.101	7.284.198.517
2009	2.896.572.145	667.856.747	3.564.428.892	2.228.715.398
2010	3.332.885.430	698.420.581	4.031.306.011	2.634.464.849
Toplam	24.106.764.177	3.588.068.101	27.694.832.278	20.518.696.076

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 70: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-BAE Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.13.2. Türkiye-BAE Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

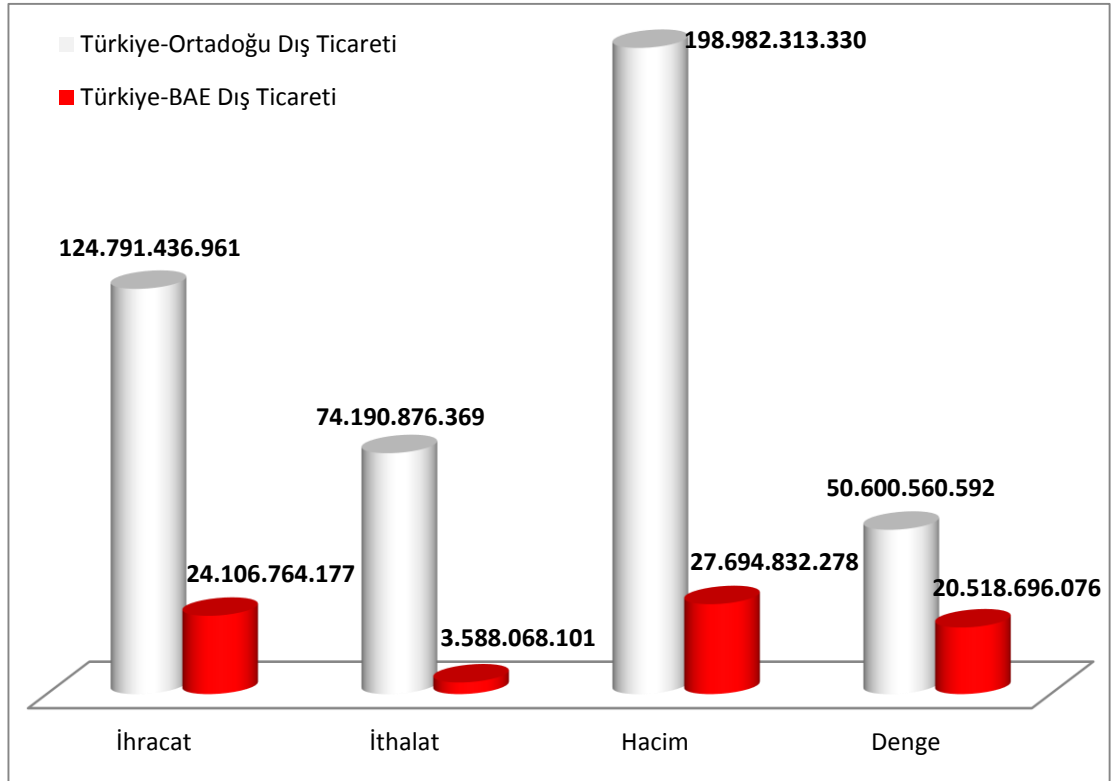
2000-2010 yılları arası Türkiye-BAE dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %19,31'inin, ithalatının %4,83'ünün, dış ticaret hacminin %13,91'inin ve dış ticaret dengesinin %40,55'inin Türkiye-BAE dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 59: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-BAE Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-BAE Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	24.106.764.177
İthalat	74.190.876.369	3.588.068.101
Hacim	198.982.313.330	27.694.832.278
Denge	50.600.560.592	20.518.696.076

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 71: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-BAE Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.13.3. Türkiye-BAE Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

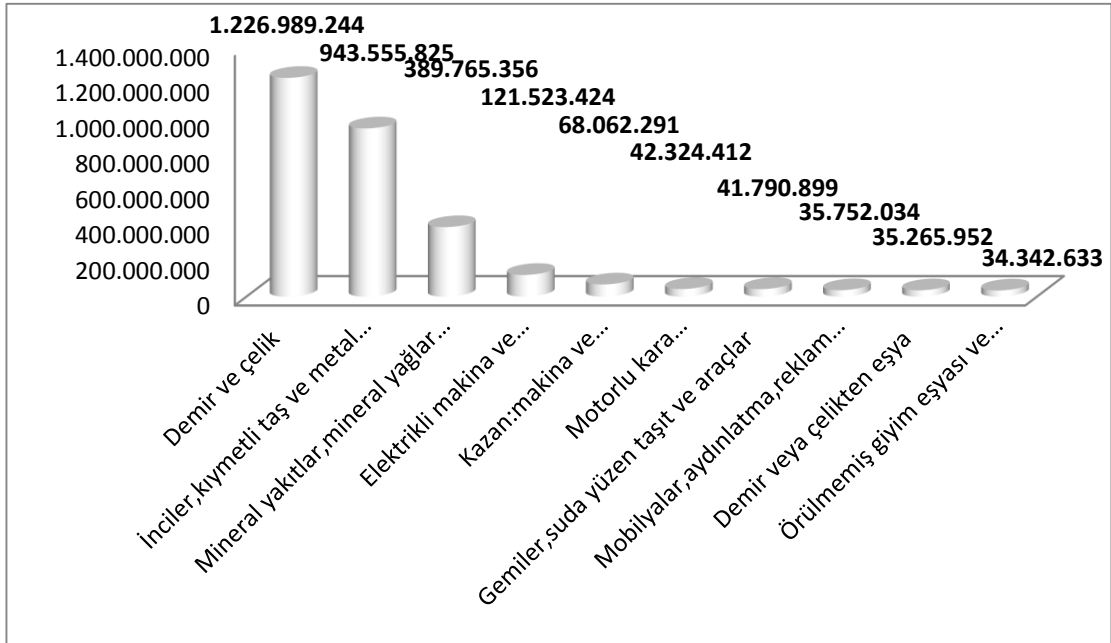
2010 yılı Türkiye-BAE ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %88,19'unun ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik faslı ise yaklaşık %36,81'lik ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 60: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'ye İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar
3.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
4.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
5.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
6.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
7.	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar
8.	Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar
9.	Demir veya çelikten eşya
10.	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 72: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'ye İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

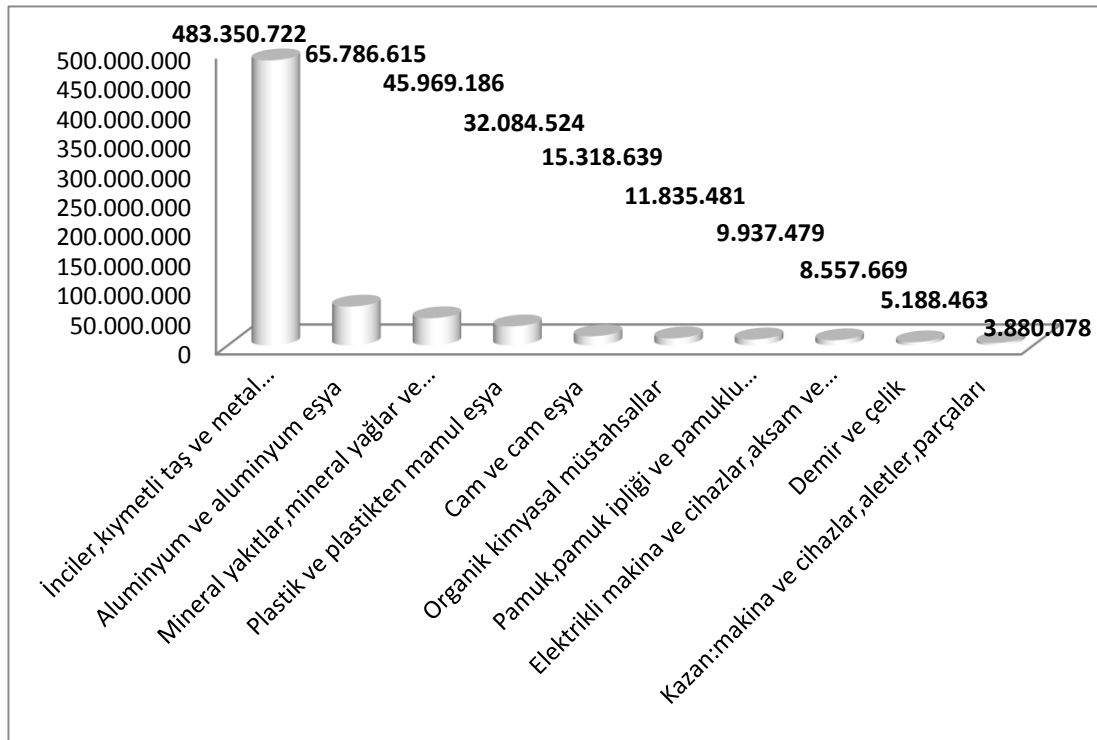
2010 yılı Türkiye-BAE ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %97,63'ünün ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar faslı ise yaklaşık %69,20'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 61: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'den İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar
2.	Aluminyum ve aluminyum eşya
3.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
4.	Plastik ve plastikten mamul eşya
5.	Cam ve cam eşya
6.	Organik kimyasal müstahsallar
7.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
8.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
9.	Demir ve çelik
10.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31. 05. 2012)

Şekil 73: 2010 Yılında Türkiye'nin BAE'den İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31 Mayıs 2012)

3.3.14. Türkiye-Umman Dış Ticareti

3.3.14.1. Türkiye-Umman Dış Ticaret Değerleri

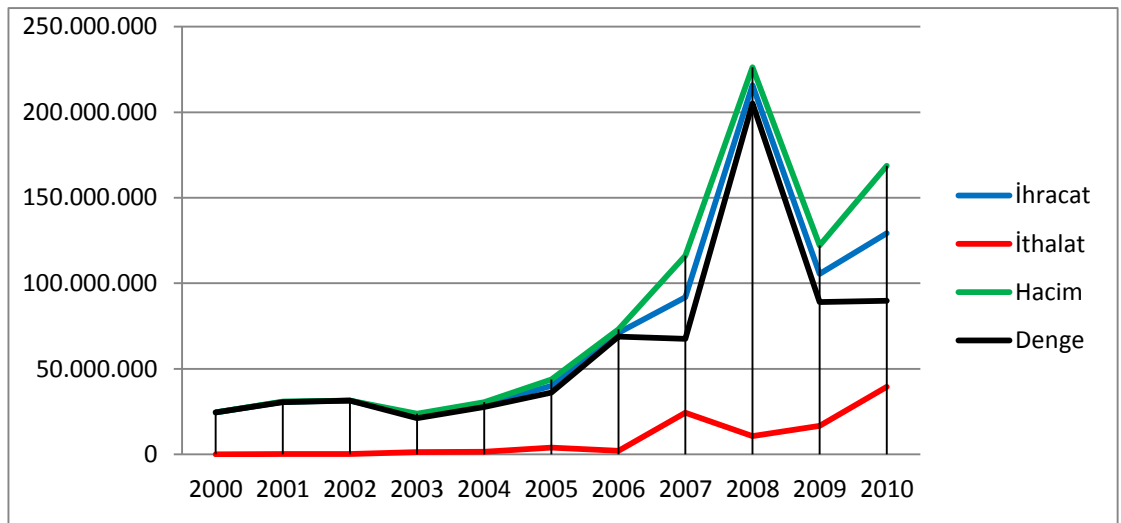
2000-2010 yılları arası Türkiye-Umman dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 7, ihracat 5 ve ithalat 1913 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi %588, ihracat %428 ve ithalat %191196 oranında artmıştır.

Tablo 62: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Umman Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	24.507.654	20.630	24.528.284	24.487.024
2001	30.682.124	223.651	30.905.775	30.458.473
2002	31.373.192	71.926	31.445.118	31.301.266
2003	22.483.728	1.292.607	23.776.335	21.191.121
2004	29.119.083	1.386.979	30.506.062	27.732.104
2005	39.959.234	3.871.272	43.830.506	36.087.962
2006	71.000.359	2.112.736	73.113.095	68.887.623
2007	91.831.411	24.334.445	116.165.856	67.496.966
2008	215.755.142	10.610.695	226.365.837	205.144.447
2009	105.517.979	16.583.892	122.101.871	88.934.087
2010	129.310.750	39.464.452	168.775.202	89.846.298
Toplam	791.540.656	99.973.285	891.513.941	691.567.371

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 74: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Umman Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.14.2. Türkiye-Umman Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

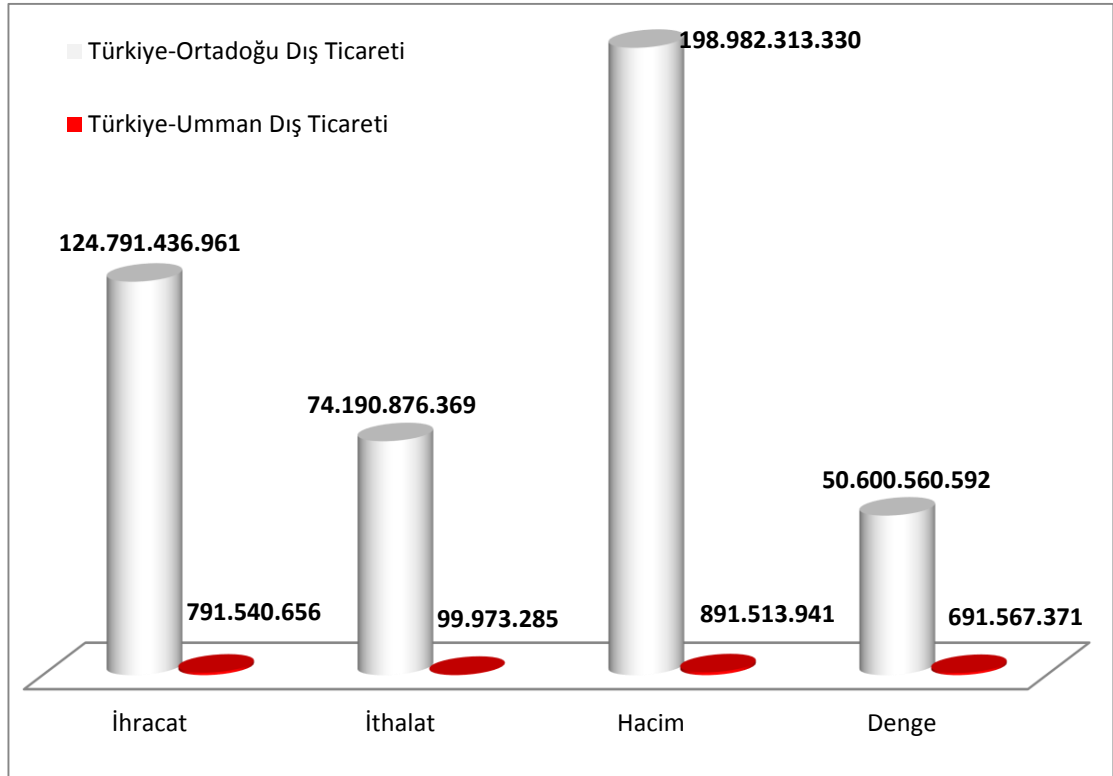
2000-2010 yılları arası Türkiye-Umman dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %0,63'ünün, ithalatının %0,13'ünün, dış ticaret hacminin %0,44'ünün ve dış ticaret dengesinin %1,36'sının Türkiye-Umman dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 63: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Umman Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Umman Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	791.540.656
İthalat	74.190.876.369	99.973.285
Hacim	198.982.313.330	891.513.941
Denge	50.600.560.592	691.567.371

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 75: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Umman Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.14.3. Türkiye-Umman Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

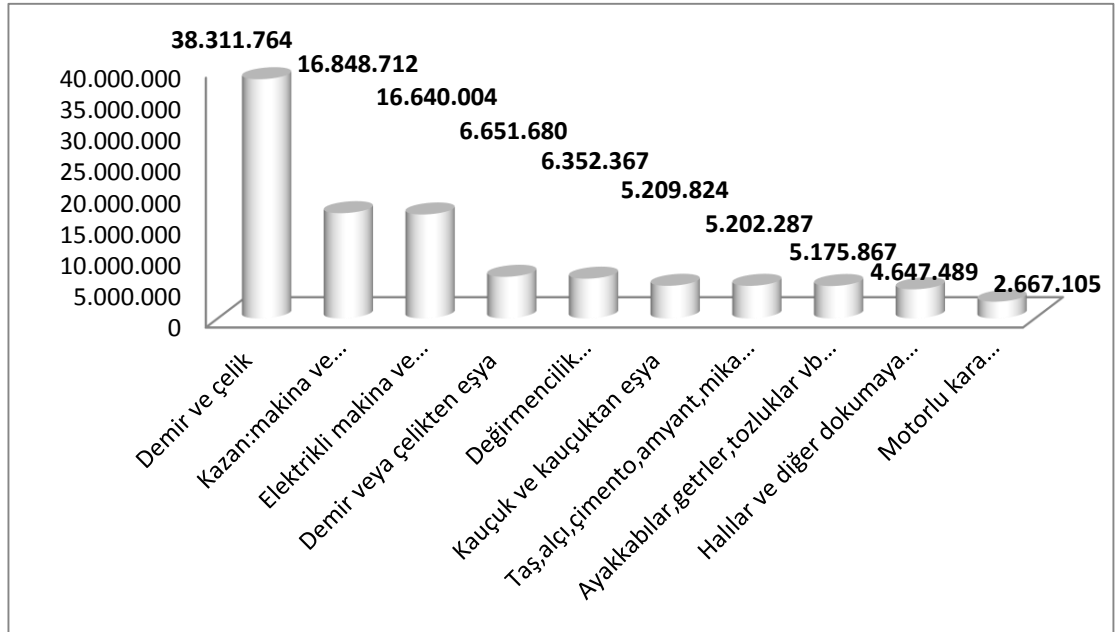
2010 yılı Türkiye-Umman ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %83,29'unun ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik faslı ise yaklaşık %29,62'lik ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 64: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
3.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
4.	Demir veya çelikten eşya
5.	Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni
6.	Kauçuk ve kauçuktan eşya
7.	Taş, alçı, çimento, amyant, mika vb maddelerden eşya
8.	Ayakkabılar, getrler, tozluklar vb eşya ve aksarı
9.	Halllar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları
10.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 76: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

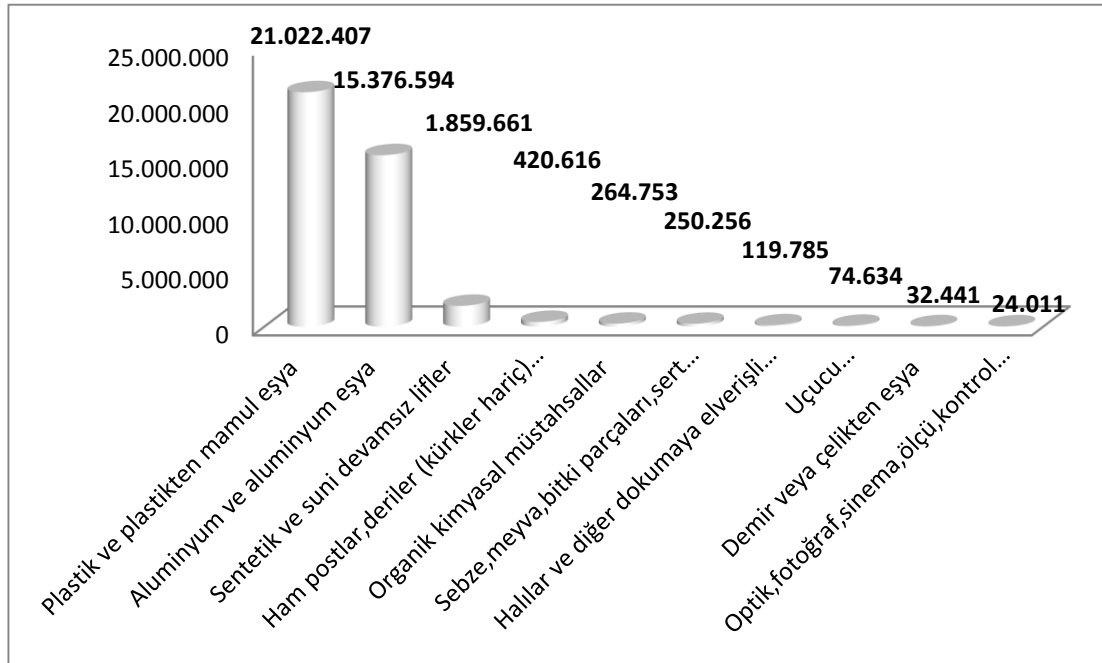
2010 yılı Türkiye-Umman ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %99,95'inin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Plastik ve plastikten mamul eşya faslı ise yaklaşık %53,26'lık ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 65: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Plastik ve plastikten mamul eşya
2.	Aluminyum ve aluminyum eşya
3.	Sentetik ve suni devamsız lifler
4.	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler
5.	Organik kimyasal müstahsallar
6.	Sebze, meyva, bitki parçaları sert kabuklu yemiş konserveleri
7.	Halllar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları
8.	Uçucu yağlar, rezinoitler, parfümeri, kozmetikler vb
9.	Demir veya çelikten eşya
10.	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar cihazları, tıbbi alet.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31. 05. 2012)

Şekil 77: 2010 Yılında Türkiye'nin Umman'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31 Mayıs 2012)

3.3.15. Türkiye-Mısır Dış Ticareti

3.3.15.1. Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri

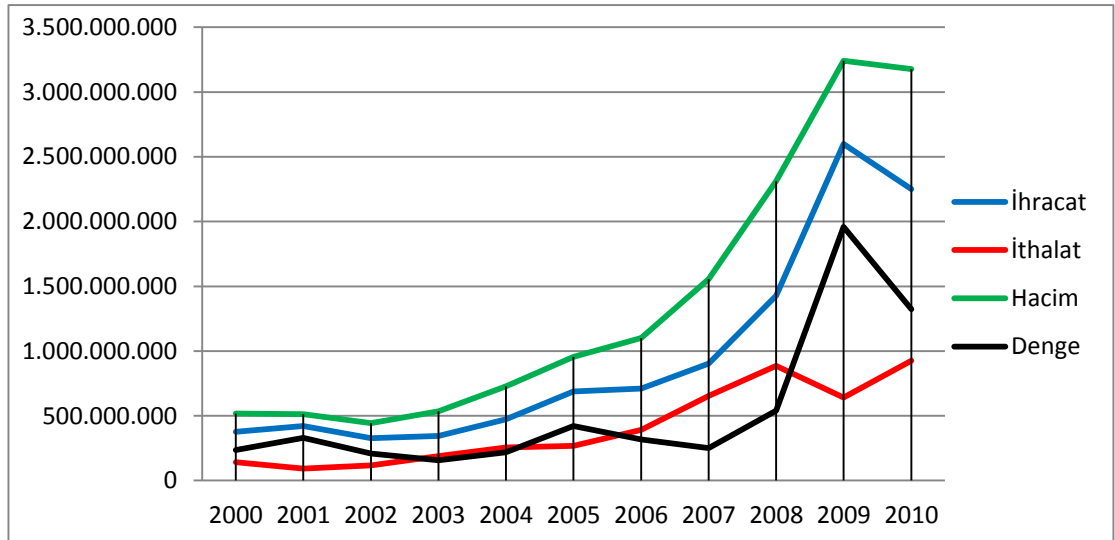
2000-2010 yılları arası Türkiye-Mısır dış ticaretinde Türkiye lehine bir denge mevcuttur. Bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi 6, ihracat 6 ve ithalat 7 katına ulaşmıştır. Yine bu dönemde yaklaşık olarak dış ticaret hacmi %515, ihracat %499 ve ithalat %558 oranında artmıştır.

Tablo 66: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	375.707.336	140.720.397	516.427.733	234.986.939
2001	421.468.665	91.720.413	513.189.078	329.748.252
2002	326.389.041	118.172.738	444.561.779	208.216.303
2003	345.778.773	189.396.996	535.175.769	156.381.777
2004	473.145.309	255.241.798	728.387.107	217.903.511
2005	687.299.362	267.245.816	954.545.178	420.053.546
2006	709.353.121	392.523.769	1.101.876.890	316.829.352
2007	902.702.916	652.987.552	1.555.690.468	249.715.364
2008	1.426.449.760	886.237.269	2.312.687.029	540.212.491
2009	2.599.030.331	641.551.791	3.240.582.122	1.957.478.540
2010	2.250.576.879	926.476.321	3.177.053.200	1.324.100.558
Toplam	10.517.901.493	4.562.274.860	15.080.176.353	5.955.626.633

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr (e. t. : 11. 04. 2012)

Şekil 78: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Mısır Dış Ticaret Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 11 Nisan 2012)

3.3.15.2. Türkiye-Mısır Dış Ticaretinin Ortadoğu Dış Ticaretindeki Yeri

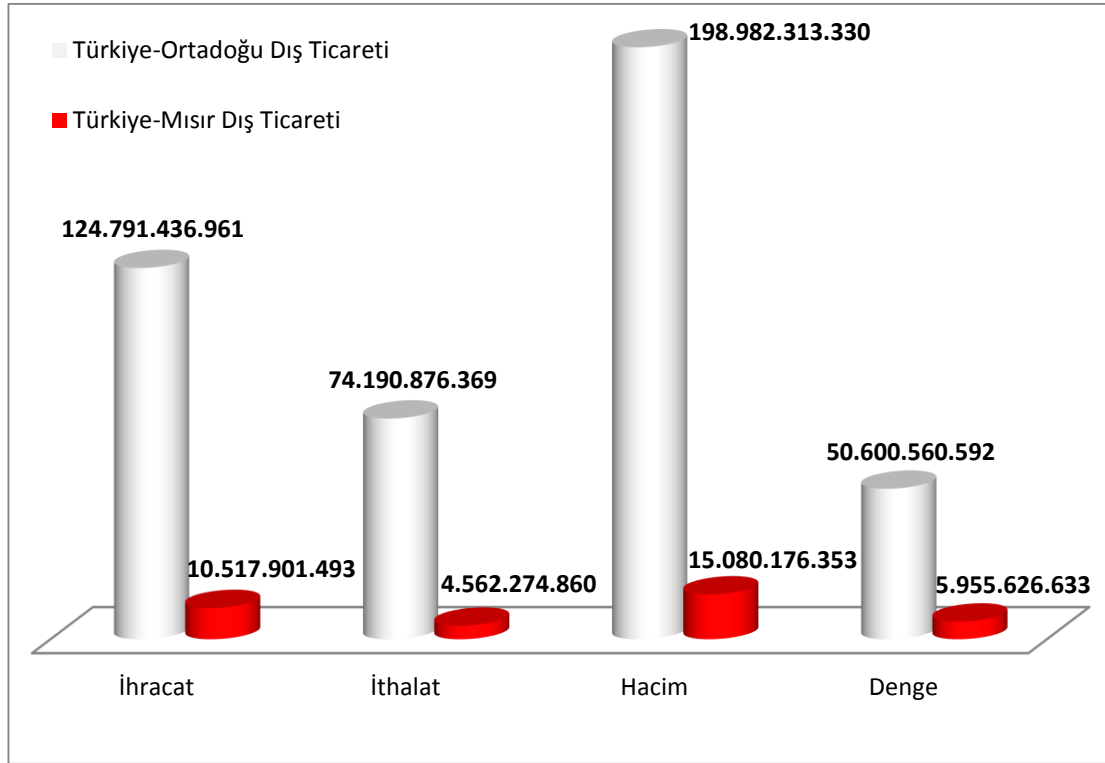
2000-2010 yılları arası Türkiye-Mısır dış ticaretinin Türkiye-Ortadoğu dış ticaretindeki oransal payı incelendiğinde, Türkiye-Ortadoğu ihracatının yaklaşık olarak %8,42'sinin, ithalatının %6,14'ünün, dış ticaret hacminin %7,57'sinin ve dış ticaret dengesinin %11,76'sının Türkiye-Mısır dış ticaretinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 67: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Mısır Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

	Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	Türkiye-Mısır Dış Ticareti
İhracat	124.791.436.961	10.517.901.493
İthalat	74.190.876.369	4.562.274.860
Hacim	198.982.313.330	15.080.176.353
Denge	50.600.560.592	5.955.626.633

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07. 06. 2012)

Şekil 79: 2000-2010 Yılları Arası Türkiye-Ortadoğu Dış Ticaretinde Türkiye-Mısır Dış Ticaretinin Yeri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 07 Haziran 2012)

3.3.15.3. Türkiye-Mısır Dış Ticaretinde Başlıca Fasıllar

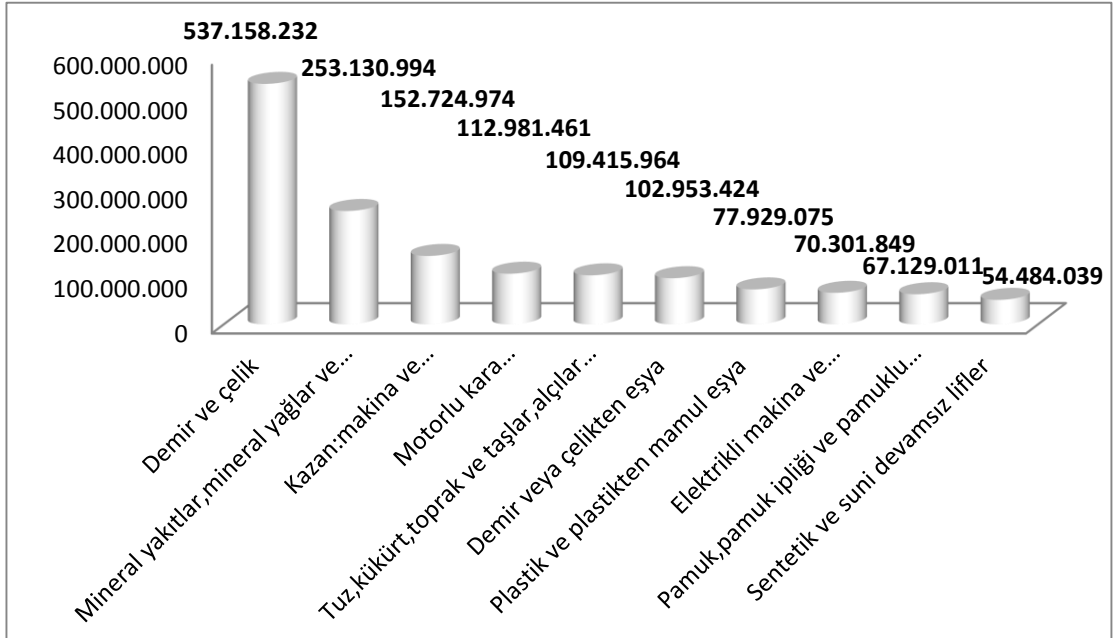
2010 yılı Türkiye-Mısır ihracatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ihracat değerinin yaklaşık olarak %68,34'ünün ihracatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. Demir ve çelik faslı ise yaklaşık %23,86'lık ihracat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 68: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'a İhraç Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	Demir ve çelik
2.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
3.	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları
4.	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer
5.	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento
6.	Demir veya çelikten eşya
7.	Plastik ve plastikten mamul eşya
8.	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları
9.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
10.	Sentetik ve suni devamsız lifler

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29. 05. 2012)

Şekil 80: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'a İhraç Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 29 Mayıs 2012)

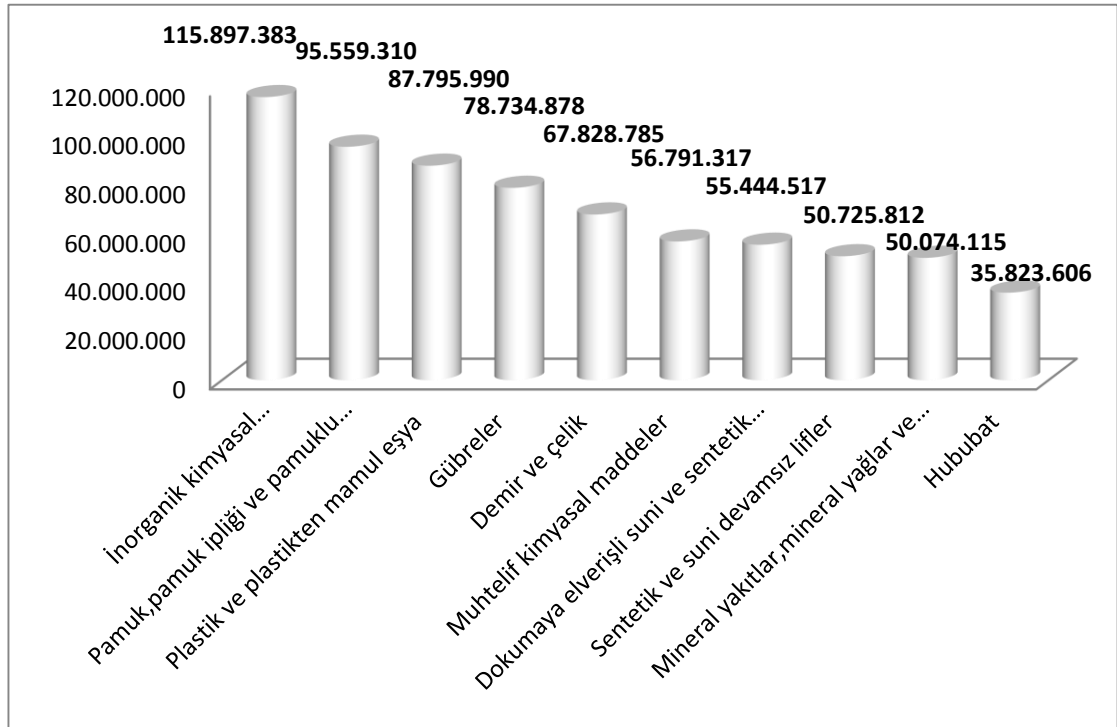
2010 yılı Türkiye-Mısır ithalatı fasıllar bazında incelendiğinde, toplam ithalat değerinin yaklaşık olarak %74,98'inin ithalatı gerçekleştirilen ilk on fasıldan oluştuğu görülmüştür. İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler faslı ise yaklaşık %12,50'lik ithalat değeri ile ilk sırada yer almıştır.

Tablo 69: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'dan İthal Ettiği Fasıllar (İlk on)

1.	İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler
2.	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat
3.	Plastik ve plastikten mamul eşya
4.	Gübreler
5.	Demir ve çelik
6.	Muhtelif kimyasal maddeler
7.	Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler
8.	Sentetik ve suni devamsız lifler
9.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar
10.	Hububat

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31. 05. 2012)

Şekil 81: 2010 Yılında Türkiye'nin Mısır'dan İthal Ettiği Fasılların Değerleri (Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi verilerinden derlenmiştir, www.tuik.gov.tr, (e. t. : 31 Mayıs 2012)

SONUÇ

İnsanların sürekli olarak ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olmaları ve kazanç elde etmeye çalışmaları ticareti hayatın önemli bir ögesi haline getirmiştir. İnsan yaşamında kendine yer edinen ticaret olgusu devletlerin birbirleri ile mal ve hizmet alışverişi yapması hadisesi ile dış ticaret kavramı olarak karşımıza çıkmıştır.

Devletler dış ticaret faaliyetlerini kazanç elde etmek için veya kendinde olmayan ürünleri elde etmek için yapabilecekleri gibi ayrıca stratejik önem arz eden konularda da söz sahibi olabilmek için yapabilmektedirler. Tarihte, devletlerin başka devletlerle savaşa girmeden önce ticari faaliyetler ile o bölgelere ulaşıp kendi lehlerine ortamlar oluşturdukları görülmüştür. Günümüzdeki dış ticaret faaliyetleri ise kazanç elde etmenin yanında uluslararası ilişkilerde ekonomik bağımlılık oluşturarak yıpratma ve yaptırım görevini üstlenebilmektedirler.

Ekonomik bağımlılık oluşturma konusunda petrol, doğalgaz, eczacılık ürünleri, teknolojik ürünler, demir-çelik vb. günümüzde devletlerarası ticareti yapılan ürünler olmakla beraber ayrıca stratejik öneme sahip ürünlerin bazıları olarak da gösterilebilirler. Özellikle enerji temini için ihtiyaç duyulan petrol ve doğalgaz birçok devlet için önemli sayılan ürünlerdir. Gerek ihracatçı ülkeler gerekse ithalatçı ülkeler tarafından zaman zaman ikili ve çoklu ilişkilerde yaptırım ögesi olarak kullanılabilirler. Yakın zamanda Rusya'nın Ukrayna'ya doğalgaz ihracatını durdurması ve son olarak AB'nin İran'dan petrol ithalatını durdurması bu konu ile ilgili gelişmelere örnek olarak gösterilebilir.

Stratejik öneme sahip bu ürünler 20. ve 21. Yüzyıllarda dış ticaretin başlıca en önemli öğeleri olmuşlardır. Bu derece önem arz eden petrol ve doğalgaz rezerv bakımından incelendiğinde ise coğrafi açıdan karşımıza Ortadoğu bölgesi çıkmaktadır. Özellikle Suudi Arabistan, İran ve Irak petrol rezervleri açısından hem bölgesel anlamda hem de küresel anlamda dünyanın en zengin rezervlerine sahip ülkelerindedir. 2010 yılı itibari ile Suudi Arabistan, İran ve Irak'ın kanıtlanmış petrol rezervlerinin

toplamı dünya rezervlerinin yaklaşık olarak %37'sidir. BAE, Katar ve diğer Ortadoğu ülkeleri de dikkate alındığında bu değer yaklaşık olarak %55 civarındadır. Doğalgaz rezervleri açısından ise İran Ortadoğu'daki en zengin rezervlere sahip olan ülkedir. Katar ise Ortadoğu'daki en bol rezervlere sahip ikinci ülkedir. 2010 yılı itibari ile İran ve Katar'ın kanıtlanmış toplam doğalgaz rezervleri dünya rezervlerinin yaklaşık olarak %29'udur. Diğer Ortadoğu ülkeleri de dâhil edildiğinde bu değer yaklaşık olarak %41 civarındadır. Suudi Arabistan ve Irak'ta rezerv zenginliklerinin yanında ayrıca üretimin gerçekleştiği sahalardaki kuyuların sığ olması petrol piyasası için önemli olan varil başına üretim maliyetini de düşürmektedir.

Petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan ve bunların ticaretini yapan Ortadoğu ülkelerinin birçoğu sanayileşme ve tarımsal üretim bakımından ise genel olarak yetersizdirler. Yetersiz oldukları bu alanlardaki ihtiyaçlarını ise ithalat aracılığı ile karşılamaktadırlar.

Ortadoğu coğrafyasında bulunan ve geçmiş tarihte bölge ülkeleri ile ilişkileri olan Türkiye hem sanayi üretimi açısından hem de iklim koşullarının uygun olması nedeniyle tarımsal üretim açısından Ortadoğu ülkelerinin birçoğuna göre daha üretkendir. Birçok Ortadoğu ülkesine göre bu üstünlüğe sahip olan Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine ihraç ettiği başlıca ürünler giyim eşyaları, hububat, nişasta, un, demir ve çelik, elektrikli makine ve cihazlar, bunların aksam ve parçaları, motorlu kara taşıtlarıdır. Ortadoğu'dan ithal edilen başlıca ürünler ise ham maddesi petrol ve doğalgaz olan mineral yağlar ve mineral yakıtlardır. Türkiye-Ortadoğu dış ticaretinde yer alan bu ürünler aynı zamanda Türkiye'nin genel anlamdaki dış ticaretinde de yer alan başlıca ürünlerdir.

2000-2010 yılları arası Türkiye'nin genel dış ticaret değerlerine bakıldığında ihracatın %310, ithalatın %240 ve hacmin %264 artarak 2010 yılında yaklaşık olarak ihracatın 114 milyar dolar, ithalatın 186 milyar dolar ve hacmin 299 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmüştür. İhracat artışının ithalat artışına oranla daha düşük seviyelerde gerçekleşmesi nedeniyle dış ticaret açığı meydana gelmiştir. 2000-2010 yılları arası ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık olarak %51 ile %76 arasında değişen oranlarda gerçekleşmiştir. Krizlerin gerçekleştiği ve etkili olduğu dönemlerde ise

ihracat ve ithalat değerlerindeki değişiklikler sonrası ihracatın ithalatı karşılama oranları 2001 yılında %76 ve 2009 yılında %72 oranlarında gerçekleşmiştir.

2000-2010 yılları arası dünya dış ticaretinde Türkiye'nin yeri incelendiğinde Türkiye ihracatının dünya ihracatındaki payının yaklaşık %0,7 ve Türkiye ithalatının dünya ithalatındaki payının da yaklaşık %1,06 olduğu görülmüştür.

2000-2010 yılları arası Türkiye dış ticaretindeki ülke gruplarının yeri incelendiğinde, 27 ülkenin bulunduğu AB ülke grubu ihracattaki %52'lik ve ithalattaki %42'lik payları ile ilk sırada yer almıştır. AB ülkeleri başta olmak üzere Türkiye'nin batı ülkeleri ile daha yoğun ticari ilişkilerinin olduğu görülmüştür. 2000-2010 yılları arası Türkiye toplam ihracatının yaklaşık olarak %69'u ithalatının da %68'i batı ülkeleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin batı ülkeleri ile gerçekleştirdiği dış ticaret Türkiye'nin aleyhine bir denge ile sonuçlanmış, bu yıllar arasında yaklaşık olarak -302 milyar dolar değerinde bir dış ticaret dengesi gerçekleşmiştir. Avustralya ve Yeni Zelanda ile Orta Amerika ve Karayipler ülke grupları en az ihracat ve ithalat gerçekleştirilen ülke grupları olmuşlardır. Dış ticaret dengesi açısından Türkiye'nin en kazançlı ilişkileri Yakın ve Ortadoğu ülke grubu ile gerçekleşmiş, yaklaşık 53 milyar dolar değerinde bir dış ticaret dengesi sağlanmıştır. Yakın ve Ortadoğu ülke grubunda İran, Irak, Suriye, İsrail, Filistin, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, Yemen ve Umman ile birlikte Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkeler yer almaktadır.

2010 yılında Türkiye'nin ihracat ve ithalat gerçekleştirdiği ilk on ülke sıralamasına bakıldığında batı ülkelerinin ağırlıklı olarak yer aldığı görülmüştür. İhracatta ilk on ülkeden altısı batı ülkeleri olmuştur. İlk onda Irak, BAE ve İran olmak üzere üç Ortadoğu ülkesi yer almıştır. İthalat sıralamasında ise yine ilk onda altı batı ülkesi yer alırken Ortadoğu ülkelerinden sadece İran ilk ona girebilmiştir.

2000-2010 yılları arasındaki Türkiye dış ticareti Ortadoğu ülkeleri özelinde ele alındığında ihracat açısından Irak, BAE, İsrail, İran ve Suudi Arabistan en fazla ihracat gerçekleştirilen ilk beş ülke olurken, İran, İsrail, Suudi Arabistan, Mısır ve BAE en fazla ithalat gerçekleştirilen ilk beş ülke olmuşlardır. Bu dönemdeki toplam dış ticaret

dengesi incelendiğinde sadece İran ile gerçekleştirilen dış ticarete Türkiye aleyhine bir denge olduğu görülmüş, diğer Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleştirilen dış ticarete ise Türkiye lehine bir denge sağlanmıştır. İhracat, ithalat ve dış ticaret dengesi bakımından en düşük değerlerde ilişkilerin gerçekleştiği ülke ise Filistin olmuştur.

2000-2010 yılları arası Ortadoğu ülkelerinin tamamı ile yapılan dış ticarete değerlerin arttığı görülürken, en çok dikkat çeken ülkeler İran, BAE, Irak ve İsrail olmuştur. Bu ülkeler ile gerçekleşen dış ticaret hacimleri 20 milyar doları aşmıştır. Bu ülkelerden biri olan İran, yaklaşık 80 milyona yakın bir nüfusa sahiptir. Ekonomisinin ana öğeleri petrol ve doğalgazdır. İran, dünyanın en zengin kanıtlanmış petrol rezervlerine sahip üçüncü ülkesi ve dünyanın en zengin kanıtlanmış doğalgaz rezervlerine sahip ikincisi ülkesidir. 2000-2010 yılları arası Türkiye-İran toplam dış ticaret hacmi yaklaşık olarak 54 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu değer Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleştirdiği en yüksek değerdeki dış ticaret hacmidir. Ayrıca İran Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile yaptığı dış ticarete açık verdiği tek Ortadoğu ülkesi olmuştur. Türkiye aleyhinde yaklaşık 29 milyar dolar değerinde bir dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Bunda ise Türkiye'nin İran'dan gerçekleştirdiği doğalgaz ve petrol ithalatı etkili olmuştur. Türkiye İran'ın en fazla doğalgaz ihraç ettiği ikinci ülke olma özelliğine sahiptir. BAE ise yaklaşık 5,5 milyon nüfusa sahiptir. Petrol ve doğalgaza dayalı bir ekonomisi vardır. Ortadoğu bölgesindeki en önemli reeksport merkezi olması BAE'ni ayrıcalıklı bir özelliğidir. 2000-2010 yılları arası Türkiye-BAE toplam dış ticaret hacmi yaklaşık 28 milyar dolar değerinde gerçekleşmiş ve Türkiye lehine yaklaşık 21 milyar dolar değerinde bir denge sağlanmıştır. Irak yaklaşık 31 milyon nüfusa sahip ve ekonomisinin dayandığı temel sektörü petrol olan bir ülkedir. Kanıtlanmış petrol rezervleri itibari ile dünyanın en zengin rezervlerine sahip dördüncü ülkesidir. Irak petrol ihracatını sadece Kerkük Ceyhan boru hattı ile gerçekleştirmektedir. 2003-2010 yılları arası Türkiye-İrak toplam dış ticaret hacmi yaklaşık 27 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda Irak'ta faaliyet gösteren Türk firmalarının sayılarının arttığı, ticari ilişkilerde artış yaşandığı, özellikle inşaat sektöründe Türk firmalarının etkili olduğu görülmüştür. Irak, Türkiye ile komşu olmasına rağmen iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler istenilen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Bunda savaşların ve ülke içerisindeki çatışma ortamının sürekli var

olması ve ambargoların uygulanması etkili olmuştur. İsrail ise yaklaşık 7,5 milyon nüfusa sahip ve ekonomisi iç pazarının küçük olması sebebiyle ihracata dayalı olan bir Ortadoğu ülkesidir. Teknolojik ürünler ve elmas sektörlerinin İsrail ekonomisinin en önemli ögeleri olduğunu söyleyebiliriz. 2000-2010 yılları arası Türkiye-İsrail toplam dış ticaret hacmi yaklaşık olarak 24 milyar dolar değerinde gerçekleşmiş ve Türkiye lehine yaklaşık 6 milyar dolar değerinde bir dış ticaret dengesi sağlanmıştır.

2000-2010 yılları arası Türkiye dış ticareti incelendiğinde, değerlerin genel olarak krizlerin etkili olduğu dönemler dışında arttığı görülmüştür. İnceleme yapılan dönemde Türkiye dış ticaretinde sürekli olarak dış ticaret açığı olduğu ve ihracatın ithalatı yeterli oranlarda karşılayamadığı anlaşılmıştır. Ticari ilişkilerimizin yoğun olduğu batı ülkeleri ile gerçekleştirilen dış ticarete genel olarak açık olduğu görülmüştür. Dış ticaret dengesi bakımından en kazançlı ilişkilerimizin bulunduğu ülke grubu Yakın ve Ortadoğu ülke grubu olmuştur. Ortadoğu ülkeleri ile ticari alanda yapılan yeni uygulamalar ile dış ticarete 2005 yılı sonrası ciddi artışları sağlamıştır.

Türkiye kuruluşundan itibaren genel olarak batı ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. NATO üyeliği, BM üyeliği ve Avrupa Birliğine üyelik girişimi bunun örneklerindedir. Batıya yönelişin en önemli nedeni ise Türkiye'nin sürekli olarak Sovyet tehdidi algısı içerisinde olmasıydı.

Türkiye'nin batı ülkeleri ile siyasi ilişkilerinin yoğunlaşması ticari ilişkilerinin de bu yönde yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Ancak Türkiye'nin batı ülkeleri ile ticari ilişkileri artarken doğu ülkeleri ile ilişkileri daha yavaş gelişmiştir. Son on yıllık süreçte ise Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerini eskiye kıyasla daha hızlı geliştiği görülmüştür. Vize uygulamalarının yeniden düzenlenmesi ve STA'larının imzalanması gibi uygulamalar ticari ilişkileri hareketlendirmiştir.

Türkiye'nin bölge ile ilgili olarak daha aktif bir politika izlemesinin ve bölgeye daha fazla ilgi göstermesinin bölge halkının dikkatini çektiğini ve halk tarafından daha modern görülen Türkiye'yi sempatik kıldığını söyleyebiliriz. Türkiye'nin bölgeye olan ilgisini daha da arttırması Türk firmalarının ve Türk mallarının Ortadoğu piyasasında daha kolay yer edinmesini sağlayabilecektir. Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından

oldukça zengin olan Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerin daha da arttırılması petrol ve doğalgaz ithalatçısı Türkiye'nin enerji ithalatında çeşitlilik sağlayabileceği avantajlı bir ortam oluşturabilecektir. Ayrıca ticari ilişkilerin artması ile beraber siyasi ilişkilerinde gelişmesi sağlanabilecek ve Ortadoğu'da meydana gelen birçok gelişmeden etkilenebilen Türkiye'nin gelişmelerde daha fazla söz sahibi olabileceği, uluslararası ilişkilerde temel unsur olan ulusal çıkarlarını daha iyi savunabileceği düşünülebilir. Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere seyirci kalınması durumunda II. Dünya savaşı sonrasındaki pozisyon ile karşı karşıya kalınabileceği unutulmamalıdır. Türkiye'nin içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesinde ileriki dönemlerde yaşanabilecek gelişmelerde konum sahibi olabilmek Türkiye'nin ulusal çıkarlarının yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim**, Karahan Kitabevi, 2011
- Ayhan Öney, **İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü**, 3.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1978
- C. Erdem Hepaktan, Serkan Çınar, **Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bölgesel Profili**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yayınları, 2011, C:XXX, S:I
- Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 13. Baskı, İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1999
- Haluk Ülman, Şule Kut, Mensur Akgün, Nebil İlseven, Gün Kut, **Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını(TÜSES), 1991
- Hamdi Genç, Ferhat Sayım, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı MENA Ülkeleri Ekonomileri**, MKM Yayınları, 2011
- Jacqueline Beaujeu-Garnier, **Ortadoğu Ekonomisi**, Ahmet Angın (çev.), İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967
- Joan Robinson, **İktisat Felsefesi**, Savaş Vural (çev.), İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayını, İ.İ.B.F. Yayın No:366, 1984
- Kezban Konak, **Irak'ın Ekonomik Durumu Türkiye-Irak İlişkileri**, İzmir: Ege Üniversitesi Uluslararası Ekonomik İlişkiler Enstitüsü Yayınları, 1981
- Maurice Bouvier Ajam, Jean Ibarolla, Nicolas Pasquarelli, **Marksist Ekonomi Sözlüğü**, B.Aren ve İ.Yaşar (çev.), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1977
- Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993
- Osman Z. Orhan, Seyfettin Erdoğan, **İktisada Giriş**, 2. Baskı, İstanbul: Avcı Ofset, 2006
- Ramazan Özey, **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009
- Sabri Orman, **Gazali'nin İktisat Felsefesi**, 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007
- Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Ortadoğu'ya Etkileri**, Ankara: Global Strateji Enstitüsü, Başak Matbaacılık, 2005

Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005

Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, 4. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 1997

Tufan Karaaslan, **Ortadoğu'nun Coğrafyası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006

Yusuf Yazar, **Ortadoğu: Değişen Dengeler**, İstanbul: Seha Neşriyat, 1989

Sürelî Yayınlar ve Raporlar

Barış Çınar, Ömer Erdoğan, Tuğrul Gürgür ve Tandoğan Polat, **Küresel Kriz, Etkileşim Kanalları ve Türkiye Ekonomisi**, 2010, S.7, <http://www.tcmb.gov.tr/research/ekonominotlari/2010/tr/EN1007.pdf> (e.t. : 31 Ocak 2012)

Bernard Lewis, **“Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti”**, 1964, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yay., C:XII, <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php> (31 Aralık 2011)

BP Statistical Review of World Energy June 2011, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/report_s_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf (e.t. : 28 Şubat 2012)

Davut Dursun, **“Ortadoğu Neresi?”**, **Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi**, Kasım 2003, S.10, http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/orta_dogu.htm (31 Aralık 2011)

Esmâ Deniz, **İsrail Ülke Raporu**, Avrupa İşletmeler Ağı-Karadeniz Bilgi Bankası, 2009, http://www.blackseaeen.org/index.asp?sayfa=menu&ana_id=5&altid=22&link=1 (e.t. : 11 Mart 2012)

Harun Öztürkler, **İsrail Ekonomisinin Genel Özellikleri**, Orsam Yayınları, Ortadoğu Analiz Dergisi, C:3, S:36, 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2950> (e.t. : 07 Mart 2012)

Kaan Dilek, **Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran'ın Orta Asya Politikaları-Rapor**, Ankara, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi Yayınları, 2011, http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/iran_ortaasya_raporu.pdf (e.t. : 20 Şubat 2012)

KTO Etüd Araştırma Servisi, **İran İslam Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 2008, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/iran.pdf> (e.t. : 20.02.2012)

Moshe Felber, **İsrail Hakkında Gerçekler**, Kudüs, İsrail Enformasyon Merkezi Yayını, 2008, <http://www.mfa.gov.il/NR/rdonlyres/66876698-4DAB-4A7E->

BCC2-699873DD8FD5/0/ISRILHAKKIN DAGERCEKLER.pdf s.234 (e.t. : 12 Mart 2012)

Mustafa Akal, **Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 2008, www1.gantep.edu.tr/~sbd/index.php/sbd/article/download/73/48 (e.t. : 31 Ekim 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Bağdat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Sektör Raporları Petrol&Doğalgaz**,2012, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=370&dil=TR&ulke=IRQ> (e.t.:15 Şubat 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık DTM İGEME, **Lübnan Ülke Raporları**, 2011, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=L%C3%BCbnan> (e.t. : 23 Mart 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık DTM İGEME, **Ürdün Ülke Raporu**, 2011, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=%C3%9Crd%C3%BCn> (e. t. : 01 Kasım 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Beyrut Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **2010 YILI EKONOMİK RAPORU**, 2011, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=RL> (e.t. : 20 Mart 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Irak'ın Ekonomisi**, 2011, <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa> (e.t. : 24 Şubat 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **İran'ın Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/iran-ekonomisi.tr.mfa> (e.t. : 20 Şubat 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Lübnan'ın Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/lubnan-ekonomisi.tr.mfa> (e.t. : 23 Mart 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri ve Türkiye'nin Yeniden İmar Sürecine Katkısı**, 2011, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-ekonomik-iliskileri-ve-turkiye_nin-yeniden-imar-surecine-katkisi.tr.mfa (e.t. : 14 Şubat 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Ürdün'ün Ekonomisi**, 2011, <http://www.mfa.gov.tr/urdun-ekonomisi.tr.mfa> (e.t. : 30 Mart 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Ürdün'ün Siyasi Görünümü**, <http://www.mfa.gov.tr/urdun-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (e.t. : 29 Mart 2012)

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP, **Filistin Ülke Raporu**, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Filistin> (e.t. : 08 Mayıs 2012)

- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP, **Irak Ülke Raporu**,
<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Irak> (e.t. : 29 Ekim 2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP, **İran Ülke Raporu**,
<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=İran> (e.t. : 18 Şubat 2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP, **İsrail ülke Raporu**,
<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=İsrail> (e.t. : 11 Mart 2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı İBP, **Lübnan Ülke Raporu**,
<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Lübnan> (e.t. : 23 Mart 2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Kudüs Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Yıllık Raporlar, Filistin'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri**,
Kudüs, 2011,
<http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=2&dil=TR&ulke=KUD>
(e.t. : 08 Mayıs 2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, **Muhasebe ve Finansman-Dış Ticaret Kavramları**,
Ankara: MEGEP Yayını, 2011,
http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/modul_pdf/344MV0042.pdf (e.t. : 10.10.2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Müşavirlik Raporları-Sektör Raporları-Tarım**,
<http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=370&dil=TR&ulke=SYR> (e.t. : 28 Şubat 2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Şam Büyükelçiliği Ticaret Müsteşarlığı, **Suriye 2010 Yılı Dış Ticaret Bilgi Notu¹**,
31.01.2012,
<http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=SYR> (e.t. : 28 Şubat 2012)
- Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği,
<http://tehran.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=160089> (e.t. : 20 Şubat 2012)
- Yavuz Selim ÖZDEN, **Irak Ülke Raporu**, Ankara, T. C. Başbakanlık DTM İGEME Ülke Raporu, 2012, <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Irak> (e.t. : 29 Ekim 2012)
- Zeynep Karaçor, **Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri**,
Konya: ÇizgiKit.Yay.,2008,s.387,
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKARACOR.PDF
(e.t. : 31 Aralık 2012)
- Zeynep Sütalan, **Ürdün'de Değişimi Anlamak**, Ortadoğu Etütleri Değerlendirme Makalesi,2011,C:2,S:2,http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_zeynepSualtan2.pdf (e.t. : 30 Mart 2012)

Tezler

Bülent Erdoğan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri**, Kahramanmaraş: (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), http://kutuphane.ksu.edu.tr/e-tez/sbe/T00526/Bulent_Erdogan_TEZ.pdf (e.t. : 31 Aralık 2012)

İnternet Kaynakları

Arif Keskin, **İran-Türkiye İlişkilerinde Doğalgazın Önemi-1**, 29.08.2011, www.1news.com.tr/yazarlar/20110829075807548.html (e.t. : 23 Şubat 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html> (e.t. : 08 Mayıs 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> (e.t. : 20 Şubat 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/is.html> (e.t. : 01 Kasım 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (e.t. : 29 Ekim 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jo.html> (e.t. : 01 Kasım 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> (e.t. : 01 Kasım 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (e.t. : 31 Ekim 2012)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/we.html> (e.t. : 08 Mayıs 2012)

Gülcan Çağıl, **2008 Küresel Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansının Electre Yöntemi İle Analizi**, İstanbul: Maliye Finans Yazıları,2011,S.93, http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/93/Maliye_Finans-93_Gulcan_CAGIL.pdf (e.t. : 31 Ocak 2012)

Hüseyin Şeyhanlıoğlu, **Suriye Nereye Gidiyor**, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), 19.04.2011, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1446/suriye-nereye-gidiyor.aspx> (e.t. : 27 Şubat 2012)

Türk Dil Kurumu, **Güncel Türkçe Sözlük**, <http://www.tdk.gov.tr> (e.t. : 01.12.2011)

Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>

Yunus Emre Ergenç, **Ekonomik Krizlerin Nedenleri Ve Çözüm Önerileri**, Balıkesir, 2009,
[http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_](http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf)
[ve_cozum_onerileri.pdf](http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf) (e.t. : 02 Şubat 2012)

10 Soruda Küresel Kriz, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/460082.asp#storyContinues>
(e.t. : 31 Ocak 2012)